

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

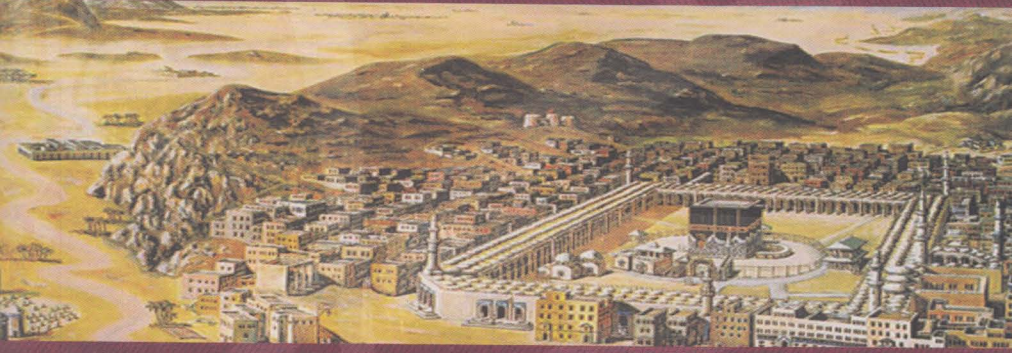
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bütün Eserleri 12

Prof. Dr. Adnan Demircan

Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber

2. BASKI

BEYAN

Adnan Demircan, 1964 yılında Mardin'in Ömerli ilçesinde doğdu. 1987'de Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Tarihi ve Uygarlığı Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. 1989 yılında Yüksek Lisansı, 1994 yılında aynı Enstitüde Doktora'yı tamamladı.

Ocak 1992'de Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslâm Tarihi Araştırma Görevlisi, 1994 yılında Yardımcı Doçent olarak atandı; Ekim 1996'da Doçent, Şubat 2003'te Profesör oldu. 1994 yılından 2011 yılının ortalarına kadar İslâm Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanlığı görevini yürüttü. Aralık 2012'den beri İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çalışmaktadır.

Çalışmalarını İslâm Tarihi'nin ilk dönem siyasî tarihi, özellikle de muhalif gruplar üzerine yoğunlaştıran Demircan'ın yayımlanmış birçok kitabı, müşterek çalışmalarında bölüm yazarlığı ve makalesi bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli çeviri ve telif projelerinde editörlük yapmaktadır.

Beyan Yayınları'ndan Çıkan Eserleri:

1. *Hız. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, 1996; 2. Basım, 2014.
2. *Hâricîlerin Siyasî Faaliyetleri*, 1996; 2. Basım, 2015.
3. *İslâm Tarihi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, 1996; 2. Basım, 2014.
4. *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi*, 1996.
5. *Nebevî Direniş Hicret*, 2000.
6. *Hâricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi*, 2000.
7. *Ali-Muâviye Kavgası*, 2002; 2. Basım, 2010; 3. Basım, 2014.
8. *Hız. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, 2008; 2. Basım, 2014.
9. *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 2015.
10. *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 2009.
11. *Kerbela: Keder ve Belâ*, 2014.
12. *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, 2014.
13. *Râşid Halifeler*, 2015.
14. *Cahiliye Arapları*, 2015.
15. *Fitne: Kardeşlerin Savaşı*, 2015.
16. *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, 2015.
17. *Emevîler*, 2015.
18. *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, 2015.
19. *Cumhuriyet Dönemi (1923-2014)*
İslâm Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası, 2015 [e-kitap]
20. *Türkiye'nin İlahiyat Sorunu*, 2015.
21. *Çağdaş Hâricîlik Düşüncesi* (Ahmed M. A. Celi'den çeviri), 1997.
22. *Nehcü'l-Belâğâ: Hız. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri*,
Derleyen: eş-Şerîf er-Rağî, 2006; 6. Basım, 2013.

Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber, Beyan Yayınları'nın 573. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni Ahmet Yanar (0537 287 36 38), kapak Yazıevi-Yusuf Kot, baskı ve cild, Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: 0212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Ekim 2015'de İstanbul'da yayımlandı. ISBN 978-975-473-573-4

Sertifika No: 14723

2. BASKI

BEYAN YAYINLARI

Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0212. 512 76 97 - Tel-Faks: 0212 526 50 10
www.beyanyayinlari.com.tr / bilgi@beyanyayinlari.com
www.facebook.com/beyanyayinlari
www.twitter.com/beyanyayinlari

Prof. Dr. Adnan Demircan

Tarihin Akışını Değiştiren
Son Peygamber

BEYAN

Önsöz, 7

Hiz. Peygamber'in Hayatını Doğru Öğrenmenin Önemi, 9

Tebliğde Hiz. Peygamber'in (s) Örnekliliği, 27

Örnek Bir Tebliğci Olarak Hiz. Peygamber, 32

Hiz. Peygamber'in Muhatapla İlişkilerinde

Dikkat Ettiği Bazı İlkeler, 42

Hiz. Peygamber'in Tebliğde Kullandığı Bazı Yöntemler, 47

Hiz. Peygamber'in Tebliğ Ortamına ve

Zamanına Dikkat Etmesi, 52

Suffe Bağlamında Nebevî Eğitim, 55

Toplumu Dönüştürmede İman Kardeşliği ve Dostluk, 65

Hiz. Peygamber Döneminde Kardeşleştirme, 77

Mekke'de Kardeşleştirme, 78

Medine'de Kardeşleştirme, 82

Kardeşleştirmenin Sebepleri ve Etkileri, 93

Kadının Aile İçindeki Rolü, 103

Kadının Anne Olarak Rolü, 107

Kadının Eş Olarak Rolü, 108

Kadının Ev İşlerini İdare Etmesi, 109

Kadının Ekonomik Rolü, 110

Kadının Ev Dışındaki Bazı Görevleri Yerine Getirmesi, 111

Peygamberliği İspat Talepleri ve

Hiz. Peygamber'e Yönelik İthamlar, 113

Müşriklerin Hiz. Peygamber'den

Nübüvveti İspata Yönelik Talepleri, 117

- Müşriklerin Hz. Peygamber'e Yönelik Saldırıları, 121
- Medine Vesikası ve Yahudilerle Bir Arada Yaşama Tecrübesi*, 127
- Vesikanın Ortaya Çıktığı Toplum ve Tarihî Vasat, 128
- Medine Vesikası Hakkında Birkaç Söz, 130
- Bir Arada Yaşama İradesi Açısından Medine Vesikası, 132
- Medine Vesikası, 137
- Hz. Peygamber'in Münafıklarla İlişkileri*, 145
- Münafık Kelimesinin Menşei ve Anlamı, 146
- Kur'ân'da Nifak ve Münafıklar, 148
- Münafıkların Resûlullah'a (s) ve Müslümanlara Karşı Tutumları, 150
- Resûlullah'ın (s) Münafıklara Karşı Tavrı, 159
- Nebevî Merhametin Tezahürleri*, 163
- Barış İçin Savaş, 163
- Savaşta Merhamet Tezahürleri, 167
- Savaş Sonrasında Merhamet Tezahürleri, 172
- Hz. Peygamber'in (s) Müsleye Yaklaşımı*, 177
- Uhud'da Müslümanlara Yapılan Müsle, 179
- Kur'ân'da Müsle Yasağı, 182
- Hz. Peygamber'in Hadislerinde Müsle Yasağı, 183
- Müsle ve Bazı Cezalar, 188
- Müsle Sayılan Bazı Uygulamalar, 192
- Sonsöz Yerine:*
- Tarihin Akışını Değiştiren Son Elçi'yi (s) Anlamak*, 195
- Dizin*, 201

Önsöz

Sevgili Peygamberimizin (s) getirdiği mesaj, hem kendi döneminin hem de takip eden asırlarda dünya tarihinin gidişatının ana belirleyicilerinden biri olmuştur. Allah Resûlü, Mekke’de mütevazı bir hayat yaşarken tarihin en ağır ve mukaddes görevlerinden bir olan elçilikle görevlendirilmiş; ancak yaşadığı toplumun mensuplarının çoğu onun çağrısına olumlu bir cevap vermeyi reddetmişlerdir. Buna rağmen Allah Resûlü’nün (s) mücadelesi kendisine karşı çıkan birçok insana mesajı ulaştırma imkânı buluncaya kadar devam etmiştir.

Allah Resûlü’nün (s) mücadelesi sadece tevhidi, inanç olarak kabul ettirmekten ibaret değildi. O, aynı zamanda toplumda sömürü ve zulme yol açan uygulamalarla ve geleneklerle de mücadele etmiştir. Elinizdeki kitapta Allah Resûlü’nün gönderildiği toplumun dinî, sosyal, siyasî ve kültürel yapısı ile nebevî mücadelenin değişim sürecindeki etkileri çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Yüce Allah’tan bize, risalet görevini hakkıyla yerine getiren Muhammedü’l-Emin’in (s) ümmetinin mensubu olduğumuzun bilincinde, İslâm’ın insanlık tarihine yöne veren misyonunu sahiplenilen müminler olmayı nasip etmesini niyaz ediyoruz.

Adnan Demircan

Başakşehir/Şubat 2014

H . Peygamber'in Hayatını Doğru Öğrenmenin Önemi¹

Modern çağın dayattığı sosyal, siyasî ve ekonomik sorunlar sebebiyle dünya barışı daha önce olmadığı kadar tehlike altındadır. Geçen yüzyılda yaşanan Batı merkezli iki dünya savaşında milyonlarca insanın hayatını kaybetmesinden ders çıkarmayan beşeriyet, hala vahşi savaşlara devam etmektedir. Üstelik son asırlarda savaşlar daha fazla yok edici, insanî değerleri daha çok tahrip edici bir duruma gelmiştir. İslâm savaş hukukuna göre savaşa iştirak etmeyen masum insanların; kadın, çocuk ve yaşlıların öldürülmesine izin verilmez. Oysa bugünkü savaşlarda, savaşçılardan çok siviller zarar görmektedir. Bu durum, insanoğlunun acımasız bir savaş anlayışını meşru gördüğünü ortaya koymaktadır.

Dindar insanların kural tanımayan savaşlara karşı ortak tutum geliştirip, insanlığın selameti için tavır koymaları gerekirken, ne yazık ki dinler, çoğu zaman siyasî mücadelelerin araçları, ayrılık ve çatışma konusu haline getirilmektedir. Öte yandan bu çatışma ortamında İslâmî değerler Müslümanlara saldırı amacıyla kullanılmakta,

1 Bu çalışma, 09-10 Mayıs 2008 tarihlerinde Şanlıurfa'da düzenlenen *Siret Sempozyumu: Nebvî Barışın Evrenselliği Sempozyumu*'nda "H . Peygamber'in Hayatını Doğru Öğrenmenin Evrensel Barış Açısından Önemi" başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur.

Müslümanlar uğradıkları ithamlar sebebiyle büyük haksızlıklara maruz kalmaktadırlar.

Bu arada şunu da ifade edelim ki, evrensel barış insanlığın ortak iradesiyle gerçekleşebilecek bir hedeftir. Bunun için yeryüzünün ifsadına neden olan bazı sebeplerin ortadan kaldırılması gerekir. Müslümanların evrensel barışın tesisine engel gösterilmesi ve barış için onlardan fedakârlık beklenmesi, aleyhlerine yürütülen uluslararası propaganda sonucu oluşmuş yanlı ve yanlış bir beklentidir. Memleketleri fiilen ya da gizli şekillerde işgal altında bulunan ve ekonomik kaynakları sömürülen Müslümanların dünya barışının tesisinde söz sahibi olabilmeleri mümkün olmamasına rağmen mazlum oldukları halde zalim olmakla suçlanmaktadırlar. Batı bu tutumuyla, ev sahibini bastıran yavuz hırsıza benzemektedir.

Evrensel barışın tesisi için öncelikle dünyadaki sömürüyü uluslararası bir sistem haline getiren sömürgeci anlayışın değişmesi gerekir. Ekonomik sömürü, geçen yüzyılda kullanılan yöntemlerden farklı olarak devam etmektedir. Dünyanın doğal kaynakları çeşitli yollarla Batıya akmaya devam etmekte, bu durum aç insanların sayısını artırmaktadır. Bir tarafta alabildiğine israfın, diğer tarafta ise açlığın olduğu bir dünyada huzurdan ve barıştan söz etmek mümkün değildir.

Başta İslâm dünyasında olmak üzere dünyanın birçok yerinde Batı medeniyetinin desteğiyle ya da göz yummasıyla sistematik olarak devam eden bir zulümle karşı karşıyayız. Evrensel barışın gerçekleşmesi için zulmün de sona ermesi gerekir. Zira zulmün olduğu yerde barıştan söz edilemez.

Dünya barışı, eşit haklara sahip tarafların birbirlerinin varlığına saygı duymalarıyla mümkün olur. Adeta birbirlerini yok etmek için

pusuya yatmış devletlerin kurduğu ilişkilerle evrensel barışın gerçekleşeceğini ummak boş bir beklentidir.

Evrensel barışının gerçekleşmesinde, Müslümanlara düşen görevden daha fazlası, bugün siyasî ve askerî bakımdan güçlü, dünya ekonomisini yöneten, küresel barışın tesisi için tatmin edici bir çaba içine girmeyen Batıya düşmektedir. Batı, günümüzde önemli bir ikilemle karşı karşıyadır. Ya çıkarını koruma adına insanî değerleri hiçe sayacak ya da insanlığın geleceği için kısa vadeli çıkarlarından vazgeçerek bütün insanların temel hak ve hürriyetlerden eşit bir şekilde yararlanmasının önünü açacaktır.

Uluslararası ilişkilerde barışın egemen kılınması, hassas dengeler isteyen bir iştir. Zira barış tek taraflı değil, dengelerin korunmasıyla gerçekleşebilir. Çeşitli gerekçelerle saldırgan tutum takınan devletlerin varlığı, barış havarisi olan insanları dahi savaşmak zorunda bırakabilir. Aslında dünya tarihine baktığımızda savaşın olmadığı zamanların çok az olduğunu görürüz. İnsanlar, ister Müslüman olsunlar ister başka bir dinden, çeşitli sebepler üreterek sürekli savaşmışlar ve bugün de savaşmaya devam etmektedirler.

Batıda İslâm genellikle saldırgan, çatışmacı ve kendi mensuplarından başkasına hayat hakkı tanımayan, yok edici bir din olarak gösterilmekteyse de İslâm'ın kendisi Batının neredeyse topyekûn saldırısıyla karşı karşıyadır. İslâm Medeniyetinin Batıya alternatif olma potansiyeli taşıması gibi siyasî etkenlerin yanı sıra Müslümanların sahip olduğu enerji ve diğer doğal kaynaklar Batılıların iştahını kabartmaktadır.

Hz. Peygamber'e (s) yönelik eleştiri ve tahkîr edici tutum ve söylemlerin son yıllarda daha sık duyulur olmasında Batının bu saldırgan anlayışının yansımaları görülmektedir. Hz. Peygamber'e (s) yöneltilen

saldınların büyük ölçüde art niyetten kaynaklandığını, bununla birlikte Hz. Peygamber (s) ve getirdiği mesaj hakkında koyu bir cehaletin var olduğunu da biliyoruz. İnsanlık Hz. Peygamber'i (s) doğru tanısa, dünya bugünden çok daha güzel ve yaşanılır bir yer olurdu.

Rahmet peygamberi Hz. Muhammed (s) hakkındaki çarpık bakış açısı, sadece Batılılara mahsus değildir. Maalesef Hz. Peygamber'i (s) yanlış anlama, bugün İslâm dünyasında da oldukça yaygındır.

Savaş ve barış karşısındaki tutumu açısından değerlendirildiğinde çoğu Müslüman'ın Hz. Peygamber'i (s), elinde kılıç cepheden cepheye koşan bir komutan olarak tasvir ettiğine şahit oluruz. Bu anlayış yanlış bir peygamber imajının yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.

Hz. Muhammed'in (s) savaşçı bir peygamber olarak algılanması, geçmişte yöneticilerin savaşı teşvik eden hadisleri politik amaçları için kullanmalarından beslenmiştir. Mezhep kavgaları ve dinî görüş farklılıkları da Hz. Peygamber'in (s) doğru anlaşılmasının önüne setler koymuştur. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in (s) elinde kılıç, cepheden cepheye koşan bir insan olarak tasvir edilmesinin bir başka sebebi de gazve ve seriyyeler hakkında kaynaklarımızda anlatılanlardır.

İnsanlar, inandıkları dinin peygamberini ve din büyüklerini yaşadıkları döneme ve içinde bulundukları koşullara göre tahayyül ederler. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (s) hangi özelliğinin öne çıkarılacağı hususu zamana ve zemine göre değişiklik gösterir. Savaş ortamında Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in (s) savaşa teşvik edici ifadeleri öne çıktığı gibi, züht hayatının önemsendiği ortamlarda ibadete teşvik eden hadislerin; iyi komşuluk ilişkilerinin vurgulanmasına ihtiyaç duyulan yerlerde de buna dair ifadelerin öne çıkarılması doğaldır. Bir hukukçu, Hz. Peygamber'i (s) fetva veren bir insan olarak anlatır. Bir eğitimci öğretmenliğinden, bir iktisatçı ise onun ticarî yönünden söz

eder. Bunlardan hangisi Hz. Peygamber'i (s) doğru anlatmaktadır? Doğru tasvirler ortaya koymak, anlatılanları bağlamından koparmamak ve diğer yönleri görmezden gelerek yanlış genellemeler yapmamak koşuluyla hepsi...

Batılıların Hz. Peygamber (s) hakkındaki anlayışları genellikle onu tanımaktan uzak, çarpık bir anlayıştır. Hz. Muhammed'in (s) bir peygamber olarak değil, elinde kılıç, insanların hayatına kasteden biri olarak gösterilmesinde onu doğru tanımayı istememenin önemli bir etkisi varsa da Müslümanların ortaya koyduğu imajın da Hz. Muhammed'in (s) kişiliğine uygunluğu tartışmalıdır.

Gereççeleri ne olursa olsun Batının Hz. Peygamber (s) hakkındaki kanaati, onu tanımayı ve anlamayı değil, insanları ondan uzaklaştırmayı hedeflemiş görünmektedir. Batılı birçok bilim adamı da yaptıkları çalışmalarla bu anlayışa destek vermektedirler. Batının son zamanlarda Hz. Peygamber'e (s) biçtiği imaj, elinde kılıçla dolaşan -hâşâ- bir teröristten başka bir şey değildir. Hz. Peygamber'i (s) tanımayan insanları kandırmayı hedefleyen bu anlayışın mutlaka Hz. Peygamber'in (s) doğru anlatılarak tashih edilmesi gerekir.

Gerçekte Hz. Peygamber'in (s) hayatında savaşın yeri nedir? Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s), risalet görevine başladıktan sonra Yüce Allah'ın kendisine bildirdiği vahyi tebliğ etmek için pek çok sıkıntılara katlandı. Mekke müşrikleri, mevcut dinî, sosyal ve ekonomik durumu korumak adına, Müslümanları sindirmek ve İslâm'ı doğduğu yerde yok etmek amacıyla çeşitli işkence ve zulüm yöntemlerine başvurdular.

Hız. Peygamber (s), uzun süre müşriklerle mücadele yöntemi olarak sabır yolunu tercih etmiş; ancak baskılar, tebliği imkânsız hale

getirince memleketini terk etmek zorunda kalmış; bu sıkıntılı dönemden sonra Müslümanların güçlendiği Medine yıllarında fiilî çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Her şeye rağmen Hz. Peygamber (s), savaşı insanları yok etmek için bir yöntem olarak kullanmadığı gibi güçlü olduğunda affetmeyi yeğlemiş; en azılı düşmanı, Müslüman olduğunu söylediğinde onu din kardeşi olarak kabul etmiştir. Gerek Mekke’de bulunduğu sırada kendilerine reva görülen türlü işkence ve zulümlere, gerekse Medine’ye hicret ettikten sonra müşriklerle aralarında meydana gelen savaşımlara rağmen kendisine düşmanlık yapanlara her zaman merhametli davranmış ve hidâyete ermeleri için çabalamıştır.

O, insanların zahirine göre hükmetmeyi prensip edinmiş; onların samimiyetlerini sorgulamamıştır. Münafıklardan birçok kişinin durumunu bildiği halde onlara Müslüman olarak muamele etmiş; kendisiyle mücadele eden azılı düşmanı, Müslüman olduğunu söyledikten sonra onun hakkında iyilikten başka bir şey düşünmemiştir.

Hz. Muhammed (s), hayatı boyunca barışı önemsemiş ve insana değer vermiş bir peygamberdir. Onun amacı düşmanı da olsa insanı öldürmek değil, Allah’a iyi bir kul olarak yaşaması için ona hakkı tebliğ etmektir.

Barış peygamberi Hz. Muhammed’in (s) hayatının en hareketli on yılı olan Medine döneminde askerî seferler ve savaş, belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Ancak Hz. Peygamber’in (s) çabası, tahakküm için değil, dini tebliğ etmek içindi. O, savaşı bir amaç olarak görmemiş; Müslümanlara yönelik baskıları ortadan kaldırmak ya da İslâm’a davetin önündeki engelleri bertaraf etmek için başvurmak zorunda olduğu bir yöntem olarak kullanmıştır. Çünkü onun görevi güzel öğüt ve hikmetle Rabbinin yoluna davet etmektir.² Öte

2 “Güzel öğüt ve hikmetle Rabbinin yoluna çağır.” (Nahl 16/125); “Sen öğüt ver; çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin.” (Gâşiye

yandan Yüce Allah, Müslümanları kendileriyle savaşmayan ve onları yurtlarından çıkarmayan kimselere iyilik edip adil davranmaktan engellememiş;³ kendilerine saldırmayıp barış içinde yaşamak isteyenlere ise saldırmaya izin vermemiştir.⁴

Medine'deki uygulamalara baktığımızda, Hz. Peygamber'in (s) orada yaşayan insanları kendi dinî kimlikleriyle kabul ettiğini, inançlarını özgürce ve barış içinde yaşamalarına imkân verdiğini görürüz. Ehl-i Kitaba tanınan haklar konusunda Hz. Peygamber'in (s) Necrân Hıristiyanlarıyla yaptığı anlaşma, daha sonraki uygulamalara örneklik teşkil etmiştir.

O halde Hz. Peygamber'in (s) yaşadığı dönemde meydana gelen çatışma sürecini nasıl değerlendirmeliyiz? Öncelikle şunu hatırlatalım ki, her yeni din, içinde doğduğu toplumun değerlerine karşı bir başkaldırı anlamı taşır. Tebliğ edildiği doğuş döneminde yeni dinin yerleşik değerlerle çatışması, ardından muhalefetle karşılaşması; bunun sonucunda gerilim ve çatışma meydana gelmesi kaçınılmaz olur. Esasen büyük toplumsal dönüşümlerin ve devrimlerin gerçekleşme sürecinde de çoğu zaman savaşa varan bir gerilim yaşanır. Kur'ân'da haklarında bilgi verilen peygamberlerin hayatlarından da anlaşılacağı üzere yeni dinin tebliğ edilmesiyle birlikte dine muhalefet, onu reddetme ve baskı ile sindirme çabası çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak bir peygambere ve tâbilerine karşı ortaya konan tepki ve baskının ardından meydana gelen mücadele ve çatışmalar ilelebet devam

88/21-22); *"Sana düşen, sadece duyurmaktır. Hesap görmek de bize düşer."* (Ra'd 13/40).

3 *"Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever."* (Mümtebine 60/8).

4 *"O halde onlar sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse, Allah size onlara saldırmak için bir yol vermemiştir."* (Nisâ 4/90).

etmez. O halde bir dinin kuruluş döneminde, ortaya çıkan olağanüstü koşulların o dinin tarihinin tamamına hâkim olması ve geleceğini şekillendirmesi beklenmemelidir. Nitekim Hz. Peygamber (s) dönemindeki mücadelenin bir sonucu olarak Medine döneminin son yıllarında müşriklere karşı nispî bir sertleşme görüldüğü halde, Râşid Halifeler döneminde Ehl-i Kitaptan olmadıkları halde Müslümanların yönetimine giren Mecusîlere zimnî statüsü verilmiştir.

İslâm dini de -diğer dinler gibi- doğuş yıllarında yerleşik düzenle, dinî ve sosyal yapıyla çatışmaya girmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s), gerilimi ve müşriklerin baskısını azaltmak için büyük çaba harcamış; peygamberlik görevinin 13 yılını geçirdiği Mekke’de, zamanını tebliğin yanı sıra hem kendisine, hem de Müslümanlara yönelik baskı ve işkenceleri etkisizleştirmekle geçirmiştir. Medine’ye hicretten sonra ise başta Kureyşliler ve Yahudiler olmak üzere birçok kabile ve dinî grupla çeşitli şekil ve düzeylerde ilişki kurmuş; bu farklı gruplarla münasebetlerinde, hakkaniyete riâyet etmiş; yaptığı anlaşmalara uymuş; insanların temel haklarını ortadan kaldıran herhangi bir tutuma tevessül etmemiştir. Arap örfüne rağmen eline fırsat geçtiğinde affedici olmayı, intikam almaya tercih eden Hz. Peygamber (s), düşmanlarının dahi hayranlığını kazanmıştır.

Resûlullah (s), insanlara İslâm’ı kabul ettirmek için baskı uygulamamış; onları kılıçla dine sokmamıştır. Müslümanların fethettikleri bölgelerde İslâmlaşma zorla değil, zaman içinde ve uzun bir süreçte çeşitli etkilerle gerçekleşmiştir. Üstelik savaşta dahi insanların imha edilmesini ve öldürülmesini hedeflememiştir. Hz. Peygamber’in (s) askerî başarısının büyüklüğünü ve insana verdiği değeri anlamak için, onun döneminde meydana gelen savaşlarda düşmanlarından sadece 250 insanın hayatını kaybettiğini hatırlatmakla yetinelim.⁵

5 Muhammed Hamidullah, *Hazreti Peygamberin Savaşları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981, s. 20-21.

İslâm'da savaş, dini yaşarken ve tebliğ ederken ortaya çıkan engelleri bertaraf etmek için başvurulmuş son çaredir. Biri Resûlullah'a (s), "Savaşanların hangisi Allah yolundadır?" diye sorunca Resûlullah (s), "*Sadece Allah kelamının yüceltilmesi için savaşan!*" şeklinde cevap vermiştir.⁶ İslâm mesajından hareketle meşru savaş, "İslâm'ın yayılma hürriyetini sağlamak ve barış için gerekli şartları yerleştirip güçlendirmek amacıyla, adalet ölçüleri içinde insan haklarını gözeterek düşmana karşı verilen silahlı mücadele"⁷ olarak tanımlanmıştır. Savaş, bir zaruret halidir. Aslında savaşmak, Müslüman'ın hoşuna giden bir şey değildir. Hoşlanılmadığı halde bazı durumlarda savaşın gerekliliği Kur'ân-ı Kerim'de de vurgulanmıştır.⁸

Hiz. Muhammed'in (s) getirdiğı evrensel mesaj, işlediğı günahlarla yeryüzünü ifsat eden insanoğlunun yaptığı yanlışlıkları düzeltmeyi ve ıslah etmeyi hedeflemiştir. Bu hedef, onun insanın kurtuluşunu öne çıkarmasını gerektirmiştir. Hiz. Peygamber'in (s) savaşmak zorunda kalması, yine bu ıslah görevi çerçevesinde düşünülmelidir. Hiz. Peygamber'in (s) başka insanların mallarını gasp etme, onları sömürme gibi bir hedefi olmadığı gibi baskı ve zulümle onlara tahakküm etme gibi bir düşüncesi de yoktur.

6 el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1992, *İlm* 45 [I, 40]; *Cihâd* 15 [III, 206]; *Hums* 10 [IV, 51]; Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (261/874), *Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1992, *İmâre* 149-151 [II, 1512-1513]; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *Sünen*, İstanbul 1992, *Cihâd* 24 [III, 31]; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb (303/915), *es-Sünen*, İstanbul 1992, *Cihâd* 21 [VI, 23].

7 Mahmud Şit Hattab, *Komutan Peygamber*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1988, s. 17.

8 "*Hoşunuza gitmediğı halde savaş size farz kılındı. Belki hoşunuza gitmeyen şeyde sizin için yarar ve hoşunuza giden şeyde de sizin için zarar vardır.*" (Bakara 2/216).

Hız. Peygamber (s) döneminin mücadele koşulları dikkate alındığında Kur'ân'da savaşıla ilgili bazı âyetlerin bulunması kaçınılmazdır. Ancak bu âyetler, savaşın İslâm'ın amacı olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira barış esas, savaş ise arızî bir durumdur.⁹

Kur'ân, müminlere yeryüzünü ifsat etme ve bozgunculuk çıkarmama görev ve sorumluluğu yükler.¹⁰ Müslüman, ifsat etmek için değıl, ıslah etmek ve düzeltmek için vardır. O kötülük yapmakla değıl, iyilikle emrolunmuştur.¹¹

Hız. Peygamber'in (s) mesajının doğıru anlaşılması, hem dünyanın ıslahı, hem de ahiret hayatında kurtuluş için şarttır. İnsanların dünyada zulmetmeden ve zulme uğramadan, sömürmeden ve sömürülmeden yaşamaları için İslâm mesajının doğıru anlaşılması büyük önem taşımaktadır.

Dinlerin kutsal metinleri ve kurucularının hedefleriyle, inananlarca ortaya konan tarihsel uygulamalar arasında farklılıklar olabilir. Bu sebeple İslâm'ın herhangi bir konudaki hükmünü anlamak için tarihsel uygulamalardan önce Kur'ân'ı ve Hız. Muhammed'in (s) uygulamalarını bütüncül bir bakışla okumak gerekir. Öte yandan Resûlullah'ın

- 9 “Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.” (Bakara 2/208) “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de barışa yaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir.” (Enfâl 8/61).
- 10 “Düzeltilmişken, yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. (Azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak Allah'a dua edin. Doğrusu Allah'ın rahmeti iyi davrananlara yakındır.” (A'râf 7/56).
- 11 “İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir.” (Mâide 5/2) “Yine onlar, Rab'lerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğıru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğu iyilikle savan kimselerdir.” (Ra'd 13/22). Benzer diğeri âyetler için bkz. Müminûn 23/96; Kasas 28/54; Fussilet 41/34.

(s) hayatı parçalanarak okunduğunda bunun yanlış peygamber imajları ortaya koyması kuvvetle muhtemeldir.

Kuşkusuz Hz. Peygamber'in (s) hayatının belirli yönlerini ortama göre vurgulamak mümkündür. Ancak bunu yaparken onun temel hedeflerini, vermek istediği mesajı ve genel uygulamalarını dikkate almak gerekir. Hz. Peygamber'in (s) hayatının belirli bir zamanında söylediği bir sözü ya da uygulamasını bağlamından kopararak bütün hayatına şamil kılmak, yanlış anlaşılmasına sebep olur.

Özellikle savaş bağlamında düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in (s) bazı sözlerinin ve uygulamalarının kendi koşulları içinde düşünülmesi gerektiği ortadadır. Kur'ân âyetleri de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Aksi takdirde tarihin bir döneminde meydana gelen gelişmelerin bütün tarihe şamil kılınması durumu ortaya çıkacaktır. Bu takdirde “Onları bulduğunuz yerde öldürün.”¹² âyeti indikten sonra müşrikleri öldürmenin dışında bir yol kalmayacaktır.

Bazı sözlerinden hareketle, hayatının diğer yönlerini ihmal ederek Hz. Peygamber'in (s) savaş peygamberi olduğunu söylemek, onun anlaşılmasına mani olan bir durumdur. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s) zaman zaman cihada teşvik bağlamında savaşla ilgili ifadeler kullanmıştır. Ama Hz. Muhammed'in (s) hayatı bundan mı ibaret tir? “Cennet kılıçların gölgesi altındadır.”¹³ sözünden hareketle Hz. Muhammed'i (s) anlatmaya kalkıştığımızda, karşımızdaki insanın zihninde kılıcı kutsayan ve hayatının tamamını elinde kılıçla geçiren bir peygamber imajı oluşması yanlış olmayacak mıdır? Onun hayatının bir yönünü anlatırken hayatının bütününe anlatmadığımızı, bir kesitinden söz ettiğimizi zihinlerde tutmamız gerekir.

12 Bakara 2/191; Nisâ 4/89, 91; Tevbe 9/5.

13 Buhârî, Cihâd 22 [III, 208], 112 [IV, 9], 156 [IV, 24]; Müslim, Cihâd 20 [II, 1362-1363]; İmâre 146 [II, 1511].

Hayatına bir bütün olarak baktığımızda Hz. Peygamber'in (s) zaman zaman savaşmakla birlikte esasen kılıç peygamberi değil, barış ve esenlik peygamberi olduğunu görürüz. Bu gerçek, onun zorunlu olduğu durumlarda, Allah'ın çizdiği sınırların dışına taşmadan, insanların hayatı hususunda taşkınlık yapmadan savaştığı gerçeğini inkâr etmeyi gerektirmez. Ancak Hz. Peygamber'in (s) askeri faaliyetlerini hayatının tamamına teşmil edersek anlaşılmasını zorlaştırdığımız gibi, hayatında meydana gelen savaşları yanlış anlamlandırmış oluruz.

Hz. Peygamber'in (s) savaşa yaklaşımı, onun hayatını bir bütün içinde okuduğumuzda daha açık şekilde ortaya çıkar. İnsan hayatına verilen değer ve dünya malını hedefleyen savaşlardan kaçınma gibi önemli ilkeler, Peygamber'in (s) bu husustaki temel yaklaşımlarıdır. Öte yandan onun savaşının yegâne hedefi Allah adının yüceltilmesidir. Bundan dolayı en şiddetli düşmanları dahi Müslüman olduktan sonra din kardeşi olmuştur. Hz. Peygamber'in (s) hayatında savaşa atfettiği değer ve barışa verdiği önem, getirdiği dinin ilkeleriyle doğru bir şekilde okunduğunda onun hayatının evrensel barışa ışık tutacak bir kaynak olduğu görülecektir.

Hz. Peygamber'in (s) getirdiği mesaj, onun hayatından ve uygulamalarından ayrı düşünülemez. Bundan dolayı onun hayatını doğru öğrenmek, getirdiği mesajı doğru öğrenmekle aynı anlama sahiptir. Hz. Peygamber'in (s) hayatını doğru öğrenmek, ilahî mesajın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. İlahî mesaj ise insanlığı, içine düştüğü sorunlardan kurtaracak yegâne yoldur.

Hz. Peygamber'in (s) hayatı doğru bir şekilde öğrenildiğinde bunun evrensel barışa önemli katkı sağlayacağı muhakkaktır. Getirdiği

mesajın yerleştirdiği ahlakî ilkeler zaten barış ortamını teşvik etmektedir. İslâm, sömürüye karşı olduğu gibi adaleti yerleştirmeyi hedefleyen ahlakî umdeleriyle barış isteyen toplumlar meydana getirecek bir potansiyele sahiptir. Hak ve adalet ilkelerine bağlı olmayan ve sömürüyü hedefleyen insanlardan meydana gelen toplumlarda çatışma olmaması mümkün değildir. O halde önce ferdin ıslah edilmesi önceliklidir.

İslâm'ın beşerî ilişkilerde iffetli olmak,¹⁴ haktan yana ve adil olmak,¹⁵ sosyal ilişkilerde hakkı gözetmek,¹⁶ iyilikte yardımlaşmak,¹⁷ kötülüğu güzellekle savmak,¹⁸ Allah'ın verdiği nimetleri başkalarıyla paylaşmak,¹⁹ hoşgörölü ve bağışlayıcı olmak,²⁰ insanlara karşı iyi davranışta bulunmak,²¹ güzel ve doğru söz söylemek,²² alçak gönüllü olmak,²³ dürüst olmak ve doğruluktan ayrılmamak,²⁴ sözünde durmak,²⁵ yemini yerine getirmek,²⁶ iyiliğu tavsiye edip kötölükten men etmek,²⁷ sabırlı olmak²⁸ ve başkasını kendisine tercih ederek fedakârlıkta bulunmak²⁹ gibi güzel ahlakî ilkeleri, toplumsal barış için önemli olduğu

14 *Müminûn* 23/5; *Nûr* 24/30-31; *Meâric* 70/29.

15 *Mâide* 5/8, 42; *A'râf* 7/29, 181; *Nahl* 16/90; *Şûrâ* 42/15.

16 *Nisâ* 4/135; *Hucurât* 49/9.

17 *Mâide* 5/2.

18 *Ra'd* 13/22; *Müminûn* 23/96; *Kasas* 28/54; *Fussilet* 41/34.

19 *Bakara* 2/3, 43, 215, 219, 262, 265; *Âl-i İmrân* 3/92, 134; *Mâide* 5/55; *Enfâl* 8/3; *Tevbe* 9/71; *Hac* 22/35; *Müminûn* 23/4; *Şûrâ* 42/38; *Beyyine* 98/5.

20 *Âl-i İmrân* 3/134, 159; *Mâide* 5/13.

21 *Bakara* 2/237; *Nisâ* 4/19.

22 *Bakara* 2/83; *Nisâ* 4/9; *Ahzâb* 33/70.

23 *Mâide* 5/54; *Furkân* 25/63.

24 *Tevbe* 9/119; *Hûd* 11/112; *Fussilet* 41/30; *Şûrâ* 42/15; *Ahkâf* 46/13.

25 *Ra'd* 13/20; *İsrâ* 17/34; *İnsan* 76/7.

26 *Mâide* 5/89; *Nahl* 16/91.

27 *Âl-i İmrân* 3/104, 110, 114; *Tevbe* 9/71, 112; *Hac* 22/41; *Lokman* 31/17.

28 *Bakara* 2/153, 155, 177; *Âl-i İmrân* 3/ 17, 120; *Hûd* 11/49, 115; *Hac* 22/35; *Lokman* 31/17.

29 *Haşr* 59/9.

gibi evrensel barışın tesisi için de önemlidir. Hz. Peygamber'in (s) hayatı esasen yukarıda kısaca değindiğimiz ilkeleri tebliğ etme ve bu hususta insanlara örnek olma çabasıyla geçmiştir.

Ayrıca toplumsal barışı bozan insan canına kıymak,³⁰ zina etmek,³¹ gasp ederek sahiplenmek,³² insanların malını haksız yere yemek,³³ başkalarına iftira etmek,³⁴ gıybet ve dedikodu yapmak,³⁵ yeryüzünde fesat çıkarmak ve bozgunculuk yapmak,³⁶ haset etmek,³⁷ yalan söylemek,³⁸ insanlarla alay etmek,³⁹ riyakârlık yapmak,⁴⁰ su-i zanda bulunmak⁴¹ ve insanlar arasında laf taşımak⁴² gibi çirkin davranışlar da yasaklanmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz güzel davranışlarla birlikte bu yasaklara riâyet edildiğinde evrensel barışın gerçekleşmesini mümkün kılan bir ortam doğacaktır.

Hz. Peygamber (s), diğer dinî gruplarla ilişkilerini yukarıda özetlemeye çalıştığımız emir ve yasaklar çerçevesinde gerçekleştirmiş; bu da hak ve adalet ölçülerini esas alan ilişkiler geliştirmesine imkân sağlamıştır.

Evrensel barışı tehdit eden önemli unsurlardan biri dünyaya sahip ve hâkim olma mücadelesidir. Hz. Peygamber (s) ise bütün gayretini Allah'ın rızasını kazanmaya hasretmiştir. Onun hayata bakışının

30 Nisâ 4/92-93; Mâide 5/32; İsrâ 17/33; Furkân 25/68.

31 İsrâ 17/32; Furkân 25/68; Mümtetine 60/12.

32 Nisâ 4/2, 10, 29, 161; Tевbe 9/34.

33 Bk. Bakara 2/188; Nisâ 4/10.

34 Nisâ 4/112; Nûr 24/11, 23.

35 Hucurât 49/12.

36 Bakara 2/11, 27; Ra'd 13/25.

37 Felak 113/5.

38 Bakara 2/10; En'âm 6/116; Tевbe 9/77, 90; Hac 22/30.

39 Hucurât 49/11; Hümeze 104/1.

40 Nisâ 4/38, 142; Enfâl 8/47; Mâûn 107/6.

41 Hucurât 49/12.

42 Kalem 68/11.

dikkate alınması, insanların kavga sebeplerini büyük ölçüde ortadan kaldıracaktır.

Hız. Peygamber (s), mücadelesini hakkı hâkim kılmaya adanmış; siyasî güç sahibi olmayı ise önemsememiştir. Bu hayat tarzı insanların çatışma ve mücadele alanını daraltan bir yöntemdir.

Hız. Peygamber'in (s) insanlara kin beslememesi ve en azılı düşmanına karşı bile affedici olması evrensel barış için mutlaka örnek alınması gereken davranışlardır. O, mücadele ettiği insanın dahi kurtuluşunu hedefliyordu. Zaman zaman kendisini üzen bir hadiseyle karşılaştığında Yüce Allah duygularını kontrol etmesi için onu uyarır ve doğruya yönlendirirdi. İnsanların iyiliğini arzulama ve kendisi için istediğini başkası için de isteme anlayışının ahlakî ilke olarak yaygınlaşması insanlar arasında barışı hâkim kılar.

Hız. Peygamber (s) ne kadar çok tanınabilirse bunun hem Müslümanlar, hem de onlarla ilişki kuran diğer medeniyetlere mensup insanlar açısından büyük önemi vardır. Vahşileşmeye ve bencilleşmeye doğru hızla ilerleyen insanın canını, malını ve yaşama hakkını kutsal sayan bir dinin peygamberinden daha iyi bir örnek olabilir mi?

Evrensel barış tehdit eden unsurlar arasında Müslümanların yanlış tanınması ve Hız. Peygamber (s) hakkında cehaletten kaynaklanan olumsuz kanaatlerin payı inkâr edilemez. Hız. Peygamber (s) doğru tanınırsa hem ona ve getirdiği dine, hem de onun tabilerine daha olumlu gözle bakılabilecektir.

İslâm, bugün dünyada en çok mensubu olan ikinci dindir. Yakın gelecekte ise en fazla mensubu olan din olacaktır. "Uzun vadede Muhammed kazanmaktadır."⁴³ diyenlere, Müslümanların, aslında bütün

43 Bk. Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turan-Cem Soydemir, Okuyan Us Yayın, İstanbul 1992, s. 85.

insanlığın kazandığını göstermeleri, dinlerini ve onu bize ulaştıran, dinin ilk uygulamalarını hayatında gösteren Hz. Muhammed'i (s) iyi tanımakla ve özümsemekle mümkündür.

Gerek getirdiği dinin ilkelerinin diri bir şekilde varlığını koruması, gerekse mensuplarının sayısının hızla artması sebebiyle İslâm, bugün olduğu gibi gelecekte de dünya gündemindeki yerini korumaya devam edecektir. O halde Müslümanları yok sayarak ve onları ezeerek evrensel barışın gerçekleşmesi mümkün değildir. Müslümanların evrensel barışa katkıda bulunmaları sadece kendilerinin değil bütün insanlığın barış peygamberi Hz. Muhammed'i (s) iyi tanınması ve onun hayatını özümsemesiyle mümkün olabilecektir.

İnsanlık, bugün her zamankinden daha çok Hz. Peygamber'e (s) ve onun getirdiği mesaja ihtiyaç duymaktadır. Ancak buna rağmen Hz. Peygamber (s) hakkında koyu bir cehaletin var olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bu cehalet, -önümüzdeki dönemde Müslümanları kendisine rakip bir düşman olarak gördüğü anlaşılan- Batılılarda olduğu gibi Müslümanlarda da vardır. Müslümanların peygamber algısı, Hz. Peygamber'in (s) hayatını bir bütün olarak kuşatacak nitelikte değildir. Hz. Peygamber'in (s) hayatını parçalayarak anlamaya çalışmak, ya da arzulara göre peygamber profili ortaya koymak bugün Müslümanların peygamberlerini anlamalarındaki en önemli çıkmazlarındanır.

Hız. Peygamber'in (s) hayatını incelediğimizde İslâm'ı yaşamının ve tebliğ etmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmak amacıyla savaştığını görürüz. Ancak bütün dinler, kuruluş dönemlerinde yerleşik dinî ve ahlakî değerlere aykırı ilkeler teklif ettikleri için kaçınılmaz olarak çatışma ortamı doğar. Önemli olan Hız. Peygamber'in

(s) bu çatışma ortamında insan hayatına verdiği değerdir. Onun giriştiği savaşlarda ölen insanların sayısının oldukça az olması, insan hayatına verdiği değerın göstergelerinden biridir. Hz. Peygamber (s), insanı öldürmeyi hedeflemediği gibi kendisine düşmanlık yapan insanların hem dünyada hem de ahirette iyiliğini istemesi, davasının yüceliğini göstermektedir.

Hz. Muhammed'in (s) getirdiği dine göre savaş, ancak Allah adının yüceltilmesi amacıyla meşrudur. Dünya malı kazanmak, başka insanları sömürmek ve onlara tahakküm için savaşmak ise bu kutsal hedefe uygun görülmemiştir.

İslâm dininin yeryüzünü ıslah etme hedefine rağmen evrensel barış, sadece Müslümanların çabalarıyla gerçekleşebilecek bir şey değildir. Bunun için insanoğlunun kurmuş olduğu uluslararası sömürü düzeninin sona ermesi, baskı ve zulmün ortadan kalkması, ötekine yaşama hakkı verilmesi, samimi bir şekilde barışa talip olunması, çifte standartlardan vazgeçilmesi ve bütün insanlığın geleceğinin düşünülmesi gerekir. Bütün bunlar ise sadece Müslümanların çabalarıyla gerçekleşebilecek bir şey değildir.

Evrensel barışın, Hz. Peygamber'in (s) yol göstericiliğinde gerçekleşmesi için hayatının doğru öğrenilmesi gerekir. Bunun için öncelikle onun hayatına ve getirdiği mesaja bütüncül gözle bakılması ve yaşadığı dönemde meydana gelen savaşların doğru okunması şarttır. Öte yandan Müslümanların tarihsel uygulamalarını Hz. Peygamber'in (s) hayatını anlamaya engel olacak şekilde değerlendirmekten kaçınılmalıdır.

Hz. Peygamber'i (s) doğru tanıyan toplumlar barışa daha çok meyyal olur. Zira onun hayatında bugün çatışma nedeni olan birçok şeye yer yoktur. Mesela o dünyaya değer vermezdi. Siyasî tahakküm ve

şöhret peşinde değildi. Düşmanlarına dahi kin tutmazdı. Bu ve benzeri mücadele sebeplerini insanlığın gündeminden çıkardığımızda çatışmalar da büyük ölçüde ortadan kalkacaktır.

Hz. Peygamber'in (s) doğru tanınmasında sadece Müslümanların değil bütün insanlığın büyük çıkarı vardır. O, sadece Müslümanlar için değil, bütün insanlık için büyük bir örnektir.

Tebliğde Hz. Peygamber'in (s) Örneği⁴⁴

Din, günümüzde de insanlık için hayatî bir kurtuluş reçetesi olmaya devam etmektedir. İnsanlar, dinden uzaklaştıkça sorunlarının daha da büyüdüğünü görmektedirler. Maneviyatsız bir hayatın, insanı tatmin etmediği apaçık ortadadır. Din, bugün her zamankinden daha çok, insanlığın ihtiyaç duyduğu bir sığınma ve rahatlama yeridir. Dinden kaçış insanı mutlu etmediğine göre yeniden dine sığınanlara, dini doğru bir şekilde anlatacak yetişmiş insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu insanlar sadece anlatmakla kalmamalı, aynı zamanda dini doğru bir şekilde riyasız yaşayarak muhatapları üzerinde olumlu bir etki bırakmalıdırlar. Anlattıklarına inanmayan ve onu yaşamayan insanların başkalarına faydalı olması nasıl mümkün olabilir?

Günümüz Müslümanı, muhatabına dini anlatırken geçmişte bilinen metotların yanı sıra mutlaka çağdaş metotlardan da yararlanmalıdır. Öte yandan çağdaş insanın sorunlarından haberdar olarak ona yaklaşmak gerekir. Çağdaş bireye, ortaçağ insanın sorunlarına karşı üretilen reçeteleri sunmak, yanlış olur.

Bugün bir malın, düşüncenin ya da ideolojinin tanıtılması için kullanılan, uzun araştırmalar sonucu etkileyiciliği ispatlanmış birçok tanıtım tekniği mevcuttur. Etkileme ve yönlendirmenin bu kadar

44 Bu makale, *Diyanet İlmî Dergi*'de yayımlanmıştır (cilt: XLVIII, sayı: 1, 2012, s. 7-28).

geliştiği bir zamanda bile, insanlar üzerinde Hz. Peygamber kadar kalıcı etki bırakmak mümkün olmamaktadır. İnsanları etkilemesi için özel bir eğitim almadığı halde Hz. Peygamber'in bu kadar başarılı olmasının temel nedeni, davasını savunurken samimi olması, tam bir teslimiyetle Allah'a teslim olması ve O'na güvenmesi, Allah'ın kendisine destek olacağına inanmasıdır. Peygamberimizin yolundan gidecek bir Müslümanın, bugünkü imkânları da kullanarak önemli başarılar elde etmemesi için herhangi bir neden yoktur. İnsanı bir anlık etkilemek kolaydır; ama onun ruh ve zihin dünyasında kalıcı bir etki meydana getirmek zor bir hâdisedir. Peygamberlerin hayatlarını incelediğimizde toplumu değiştirmek ve ona yön vermek gibi zor bir görevi yerine getirdiklerini görürüz.

İslâm'ın başka insanlara anlatılması için dinî literatürde *tebliğ*, *irşad*, *davet*, *nasihat*, *telkin*, *mev'ize* gibi bazı kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar arasında nüanslar olmakla birlikte hepsini tebliğ ana başlığı altında ele almak mümkündür. Zira tebliğde diğer kavramlarla ifade edilmek istenen anlamlar da bulunmaktadır. Tebliği sadece Müslüman olmayanlara yönelik bir faaliyet olarak değerlendirmemek gerekir. Kişi, Müslüman olduktan sonra da tebliğ faaliyetine muhatap olur. Çünkü tebliğ, bilinçli bir bildirme ve bilgilendirme eylemidir.⁴⁵ Tebliğ ya da irşad faaliyeti, daha çok yetişkinlere yönelik, zorlama yapılmadan yürütülmesi gereken bir faaliyettir. Bu faaliyetle kişinin kanaatlerini zorla değiştirmesi ya da bazı ahlakî değerleri benimsemesi sağlanamayacağına göre insanın değişim sürecini yaşamasına yardımcı olabilecek bir yöntemin izlenmesi gereklidir. Hz. Peygamber'in uygulamasında, baskıyla bazı şeyleri kabul ettirme yoktur. Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben, “Öğüt ver, çünkü sen

45 Bk. Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, İstanbul 2001, s. 23-28.

*ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değilsin.”*⁴⁶ buyurmaktadır. Birçok âyette Hz. Peygamber’in görevinin tebliğ etmek ve duyurmak olduğu bildirilmiştir.

Her Müslümanın bilgisine, yeteneğine ve sosyal statüsüne göre tebliğde bulunma yükümlülüğü vardır. “Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan men eden bir cemaat olsun. İşte başarıya ulaşanlar yalnız onlardır.”⁴⁷ âyetinden tebliğ görevinin bütün Müslümanlara yüklendiği anlamını çıkaranlar olduğu gibi, bu görevi üstlenecek bir grubun bulunması gerektiğini savunanlar olmuştur. Bir diğer âyet-i kerimede, “Siz, insanlar için ortaya çıkarılan, doğruluğu emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah’a inanan hayırlı bir ümmetsiniz.”⁴⁸ buyurulmaktadır.

Doğruya ve Hakka çağırmak, çok önemli ve gerekli bir görevdir. Bu görevi yerine getirenlerin büyük ecirleri vardır. İster âlim olsun, ister olmasın bütün insanlar farklı derecelerde tebliğ ve irşada muhtaçtırlar. Zira insan, ruh âlemi her zaman aynı olan bir varlık değildir. Bu sebeple bazen bildiği konuda da bilgilendirilmeye ve uyarılmaya ihtiyacı olabilir. Allah Teala, “Öğüt ver; doğrusu öğüt inananlara fayda verir.”⁴⁹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber de, “Kim bir hidâyete davette bulunursa, o hidâyete uyanların nail olduğu ecrin tamamına çağıran da erişir. Bu, diğerlerinin ecrini de eksiltmez. Kim bir sapıklığa çağırırsa, o sapıklığa düşenlerin tamamının günahından, dalâlet davetçisi de hissedar olur ve bu, onların günahını azaltmaz.”⁵⁰ buyurmaktadır.

46 Gâşîye 88/21-22.

47 Âl-i İmrân 3/104.

48 Âl-i İmrân 3/110.

49 Zâriyât 51/55.

50 Müslim, *Sahîh*, Thk. M. Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1401/1981, *İlm* 16.

Tebliğ faaliyeti, insanı ve toplumu daha iyiye ve güzele götürme, dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturma gayreti olduğuna göre bunun ihmal edilmesi, tebliğ göreviyle mükellef her insanın zarara uğramasına neden olur. Sorunlu bireylerden meydana gelen bir toplum içinde huzurlu bir hayat yaşamak mümkün değildir. Zira aileden başlayarak sosyal ilişkilerimizin gerektirdiği kadar artan sayıda insanla muhatabız. O halde her zaman elimizden geldiği kadar insanları doğruya yönlendirmek için gayret göstermeliyiz. Yaşadığı toplumdaki gelişmelere ilgisiz kalan bir insanın, başta kendisine karşı sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmediğini söylememiz gerekir. Ahlakî açıdan yozlaşmış bir toplumda yaşayan insan, zaman içinde o toplumun değerlerini kanıksamaya ve onlar gibi düşünmeye başlar. Bu durum o insanın kendi değerlerini ve kişiliğini yitirmesi demektir. Kuşkusuz, *“inandığı gibi yaşayamayan insanlar, bir süre sonra yaşadığı gibi inanma”* çelişkisiyle karşı karşıya kalırlar.

Yaşadığı toplumdaki gelişmelerden uzak kalan bir insanın tavrını Hz. Peygamber’in anlattığı şu hikâyeye güzel tasvir etmektedir: *“Allah’ın hududuna riâyet edenle, riâyet etmeyenlerin durumu, bir geminin üst katıyla alt katını paylaşmak için kura atan bir topluluğa benzer. Neticede bir kısmı aşağıya, bir kısmı yukarıya yerleşirler. Aşağıdakiler, su almak için yukarıdakilerin üzerinden geçiyorlar ve onları rahatsız ediyorlardı. Aşağıda kalanlardan biri eline bir balta alarak geminin dibini delmeye başladı. Yukarıda kalanlar gelip “Ne yapıyorsun?” diye sordular. “Benim yüzümden rahatsız oldunuz. Suya da ihtiyacım var!” diye cevap verdi. Eğer ona engel olurlarsa hem onu, hem de kendilerini kurtarırlar; eğer onu serbest bırakırlarsa hem onu, hem de kendilerini helâk ederler.”*⁵¹

51 Buhârî, *Sahîh*, İstanbul 1401/1981, Şehâdât 30.

İnsanlar, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar ilişki içinde olacakları bir çevre olacağına göre bu çevreyi ahlakî açıdan geliştirmekle yükümlüdürler.

Buraya kadar arz ettiğimiz kısa malumattan sonra tebliğci olarak Hz. Peygamber'in hayatına kısaca bakalım. Hz. Peygamber'in tebliğini bütün yönleriyle ele almak, bu kısa çalışmanın hacmini aşar. Bu sebeple daha çok günümüz insanının sıkıntısını duyduğu belli başlı konular üzerinde duracağız. Hz. Peygamber'in Medine'de devlet otoritesini elinde bulundurduğu dönemde uyguladığı, güç ve otorite gerektiren kimi yöntemlerin -bireysel olarak uygulanamayacağı ve toplumsal mutabakat gerektirmesi sebebiyle- şimdilik uygulanma şansı olmadığı için üzerinde durmadık. Tebük gazvesine katılmadığı için Ka'b b. Mâlik'e verilen, toplumdan geçici dışlama cezası ile Hz. Peygamber'in tedip maksadıyla verdiği bazı cezalar bunlardandır.

Müslüman için Hz. Peygamber'in hayatının her safhası ilgi çekmektedir. Bu ilgi, bir merakın ötesinde Peygambere duyulan saygıdan ve ancak onun hayatını örnek alarak dini doğru yaşamının mümkün olabileceği anlayışından beslenmektedir. Hz. Peygamber'i örnek almadan, onun bildirdiği vahyin tamamını anlayıp hayata geçirmek mümkün değildir. Yüce Allah, *“And olsun ki Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.”*⁵² buyurmaktadır.

Hz. Peygamber'in tebliğdeki başarısı, dünyada başka bir insana nasip olmamıştır. Peygamberimizin yaşadığı bölge ve şartlar ile kişisel imkânları dikkate alındığında, bu başarı daha iyi anlaşılır. O, sadece kendi zamanında başarılı olmakla kalmamış, yetiştirdiği Müslümanlar, vefatından kısa süre sonra İran ve Bizans devletlerine karşı

muazzam zaferler kazanmışlar; Pers İmparatorluğunu yıkıp, Suriye ve Mısır gibi önemli bölgeleri Bizanslıların hâkimiyetinden kurtarmışlardı. Bu insanlar, sadece askerî başarılarıyla değil, aynı zamanda üstün ahlaklarıyla ve hoşgörülerıyla, diğer dinlere mensup insanlara tanıdıkları özgürlükle ve tevazularıyla gelecek nesillere önemli örnekler bırakmışlardı. Bu neslin yetiştirilmesi bile başlı başına büyük bir başarıdır. Bugün dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Filistin'in fethi sırasında, kuşatma altındaki Kudüs halkı, bizzat halife ile görüşüp onunla barış yapmak istediğinde zamanın kudretli yöneticisi Hz. Ömer, bineğine binip mütevazı bir yolculukla Medine'den Kudüs'e gitmiş ve onlara emân vererek Müslümanların hâkimiyetine girmelerini sağlamıştı. Kaynaklarımızda buna benzer pek çok başarı ve şeref levhası kayıtlıdır.

Örnek Bir Tebliğci Olarak Hz. Peygamber

Hz. Peygamber'in bir tebliğci olarak nasıl hazırlandığı, kendisini hangi meziyetlerle donattığı, insanlara nasıl davrandığı meselesi önemlidir. Tebliğci olarak Hz. Peygamber'in yaşantısını örnek alan bir davetçi, kısaca *ruhî açıdan üstün meziyetleri haiz, ilmî açıdan yeterli*, daveti yapmasına olanak verecek bir *bedensel sağlığa* sahip ve *ekonomik açıdan bağımsızlığını kazanmış* olmalıdır.⁵³

Manevî açıdan olgunlaşmamış bir insanın, başkalarını uzun süreli etkilemesi ve onlara ahlakî değerleri kabul ettirmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber, hem cahiliye döneminde, hem de peygamberlikten sonra örnek gösterilen bir kişiliğe sahipti. O, hayatının çoğunu Mekke'de, akrabaları ve hemşehrileri gibi geçirmiş; dürüst ama dünyevî hâkimiyet iddiası olmayan bir insan olarak yaşamıştır.

53 Bk. Önkal, Ahnet, *Rasûlullah'ın İslâm'a Da'vet Metodu*, 6. Basım, Konya 1990, s. 53.

Cahiliye döneminde bile davranışlarıyla insanlar üzerinde olumlu etki bırakmış; bu sebeple kendisine “Muhammedü’l-Emin” denmişti. Peygamber olduğunu söylediği ana kadar, nübüvvetle ilgili bir şey düşündüğüne dair herhangi bir davranışı görülmemiştir. Ama nübüvvet görevi kendisine verildiğini anladıktan sonra inancından asla şüphe duymadı. Getirdiği dine, tâbilerinden çok daha fazla bağlıydı. Onlardan daha mütevazı bir hayat sürüyor; ibadetlerini aksatmıyor, kendisine gelen vahyi hayatının her anına hâkim kılıyordu. Eğer ondaki samimiyet olmasaydı, insanları uzun süre etrafında tutabilmesi mümkün değildi.

Hız. Peygamber, gelen vahyi öncelikle bizzat yaşardı. O, hiçbir zaman kendisini dinin hükümlerinden muaf tutan bir tavır içinde olmamıştır. Hatta diğer Müslümanlardan daha fazla ibadet ederdi. Kendisine mahsus olan gece namazı buna örnektir.

Hız. Peygamber, söylediği sözün yaşantısına ve davranışlarına uymasına özellikle dikkat ederdi. İnsanın iç âleminin davranışlarıyla uyumlu olmasına önem verdiği gibi sözlerinin de davranışlarına yansımalarını isterdi. Bu sebeptendir ki sözünde durmamayı nifakın alametlerinden biri sayarak Müslümanları bundan alıkoymuştur. Kur’ân-ı Kerim’de de Müslümanlar, çelişkili davranışlardan kaçınmaları hususunda uyarılmaktadırlar. Bir âyet-i kerimede, “Siz kitabı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”⁵⁴ buyurulmaktadır. Bir başka âyette söz ile amel arasındaki çelişkinin Allah’ın en sevmediği davranış olduğu vurgulanmaktadır: “Ey inananlar! Niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah katında en sevilmeyen şeydir.”⁵⁵

54 Bakara 2/44.

55 Saff 61/2-3.

İnsanlara doğruyu anlattığına inanan kişinin, söylediklerinin muhatabı üzerinde hemen tesir göstermesini istemesi doğaldır. Ama bu durum, sabırsızlanmaya neden olmamalıdır. Hz. Peygamber de tebliğin başında müşrik liderlerin İslâm'ı kabul etmelerini çok istiyordu.

Hz. Peygamber'in tebliğinde başarılı olmasını sağlayan önemli faktörlerden biri, karşılaştığı sıkıntı ve musibetlere karşı sabırlı olmasıdır. Başka insanların basit zorluklar karşısında bile isyan ettiği bir ortamda, Allah Resûlü sabırla İslâm'ı anlatmaya devam ediyordu. Hz. Peygamber'in Mekke döneminde yaşadığı sıkıntıları biliyoruz. Tâif'e yaptığı yolculuk sırasında karşılaştığı muameleye ne demeli? Ya Medine döneminde çektiği sıkıntılar, seferler, savaşlar ve müşriklerin saldırılarını defetmek için gösterdiği çaba... Kuşkusuz onun sabrının kaynağı, Yüce Allah'a olan güvenidir. Zira o, Allah'ın kendisini yalnız bırakmayacağını biliyordu. Ondan önce gelen peygamberler de çok şiddetli sıkıntılara maruz kaldıklarında sabırla direnmişlerdi. Yüce Allah, *"Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler, nihâyet onlara yardımımız yetişti."*⁵⁶ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber, sıkıntı çeken Müslümanlara sabrı tavsiye etmektedir: *"Sizden önceki müminler, imanları sebebiyle vücutlarındaki etler demir taraklarla taranarak ve tepelerinden itibaren ikiye biçilerek işkenceye uğrattılıyorlardı da yine imanlarında sebat ediyorlardı. Allah'a yeminle söylüyorum ki bu din, yayılıp izzet bulacak. Hatta bir adam kalkıp San'a'dan Hadramut'a kadar hiçbir şeyden endişe etmeden tek başına seyahat edebilecek. Fakat siz acele ediyorsunuz."*⁵⁷

Hz. Peygamber'in tebliğinde öne çıkan bir başka özelliği ise teva-zuuydu. O, muhatabını her zaman ciddiye alır; onu dinler, sorularına

56 En'âm 6/34.

57 Buhârî, Menâkıb 25; Menâkıbu'l-Ensâr 29; İkrâh 1.

kibirilenmeden cevap verirdi. Dostu da, düşmanı da Hz. Peygamber'in sade bir hayat yaşadığını görürdü. Onun yaşantısında nübüvvet öncesinde ve sonrasında köklü bir değişikliğin olmadığı muhakkaktır. Kur'ân-ı Kerim'de de kibir yerilmektedir: *"Yeryüzünde kabara kabara yürüme. Çünkü sen yeri yırtamazsın, boyca da dağlara erişemezsin!"*⁵⁸ *"İnsanlara yanağını bükme (kibirilenerek boynunu bir yana büküp yüzünü insanlardan öte çevirme) ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez."*⁵⁹ Hz. Peygamber bir hadiste, *"Kim Allah için alçak gönüllülük yaparsa Allah onun kadrini yükseltir; kim de Allah'a rağmen kibirlenirse Allah onu aşağıların en aşağısına kadar alçaltır."*⁶⁰ buyurmaktadır.

Hz. Peygamber, Allah'ın izin verdiği ölçüde dini kolaylaştırır. Bir taraftan insanları, yaratılışlarına aykırı bir yaşantıdan alıkoyarken öte yandan dünya nimetlerini reddeden tarzda mistik bir yaşantıyı uygun görmezdi. Üç kişi Hz. Peygamber'in hanımlarına gelerek, Allah Resûlü'nün ibadetini sordular. Kendilerine anlatılınca da -adeta onun ibadetini azımsayarak- şöyle dediler: "Nebi'nin (s) yüce mevkiinden kendimize bakacak olursak biz neredeyiz? Onun geçmiş ve gelecek günahları bile bağışlanmıştır." Onlardan biri, "Ben geceleri hep namaz kılacağım." dedi. Diğeri, "Ben dehr orucu⁶¹ tutacağım ve hiç iftar etmeyeceğimi." diye ekledi. Üçüncüleri de, "Ben de kadınlardan ayrı bir yere çekileceğim ve hiç evlenmeyeceğim." dedi. Resûlullah (s) gelince bunlara, *"Şöyle şöyle konuşanlar sizler misiniz? Haberiniz olsun! Allah'a and olsun ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınızım ve sizden daha çok takva sahibiyim. Fakat ben bazen oruç tutar,*

58 İsrâ 17/37.

59 Lokmân 31/18.

60 İbn Mâce, Sünen, İstanbul 1401/1981, Zühd 16.

61 Dehr orucu, ara vermeden hergün tutulan oruçtur.

bazen iftar ederim, bazen de uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetim budur. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.” buyurdu.⁶²

Hız. Peygamber’in görevi olan tebliğ, kendisine gelen ilahî vahyi muhataplarına duyurma ve bildirmediir. Dolayısıyla tebliğ, duyurma ve bilgilendirmenin ötesinde, zorlama veya baskı kurma gibi bir anlam ve yükümlölük taşımamaktadır.⁶³ İnsanlara bazı şeyleri zorla kabul ettirmeye çalışmak ya da anlattıktan sonra mutlaka kabul etmeleri beklentisine girmek yanlıştır. Bilindiğı gibi Hız. Peygamber, yıllarca tebliğ yaptığı halde Mekke’li müşriklerin çoğı Allah’ı inkâra devam etmişlerdir.

Muhataplarına karşı hoşgörölü olmak ve onlara karşı düşmanca davranmamak bir tebliğci olarak Hız. Peygamber’in en dikkat çeken özelliklerinden biridir. Bunun güzel örneklerinden biri Mekke’nin fethi sırasında yaşandı. Mekke’ye giren Hız. Peygamber bütün Mekkelileri topladı; onlara nasihat ettikten sonra serbest olduklarını ilan etti. Hâlbuki aralarında yıllarca devam eden ve savaşılara kadar uzanan bir çatışma süreci yaşanmıştı. Aynı imkân müşriklerin elinde olseydi, intikam almaktan kaçınmazlardı. Fakat o, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti.⁶⁴

Hız. Peygamber’in bu hoşgörüsü bireysel ilişkilerinde daha çok görölürdü. Bir defasında mescitte bulunduğı sırada oraya bir bedevî idrarını yaptı. Ashâb, ona bağıırıp çağırmaya başladılar. Hız. Peygamber onlara, *“Onu bırakın! Sonra idrarının üzerine bir kova su dökün. Sizler kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorluk çıkaranlar olarak değil!”*⁶⁵ dedi.

62 Buhârî, *Nikâh* 1.

63 Şanver, s. 24.

64 *“Biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik.”* (Enbiyâ 21/107).

65 Buhârî, *Vudû* 61.

İnsanlara karşı merhametli olmak, Peygamberimizin önemli özelliklerinden biridir. Enes b. Mâlik onun şefkat ve merhametini kendi hayatından örnek vererek anlatıyor: “On yıl Hz. Peygambere hizmet ettim. Bana bir defa bile “öf” demedi. Yaptığım bir şey için, “Niye bunu yaptın?” diyerek azarlamadı. O, ahlak bakımından insanların en mükemmeliydi.”⁶⁶

Bütün mahlûkata karşı merhametli olan Hz. Peygamber’in merhametini yakınlarından esirgemesi düşünülemez. O, bir gün sevgili torunu Hz. Hasan’ı öpüyordu. el-Akra’ b. Hâbis, “Benim on oğlum var; bugüne kadar hiçbirini öpmedim.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Merhamet etmeyene merhamet edilmez.” buyurdu.⁶⁷

Hz. Peygamber, tebliğ sırasında en sıkıntılı anlarında bile ümidini yitirmemiştir. Müslümanların her taraftan muhasara altına alındıkları Hendek savaşında Hz. Peygamber Müslümanların ümitlerini diri tutmaya çalışıyordu. Bu sıkıntılı durumda münafıklardan biri şöyle diyordu: “Muhammed bize Kisra ve Kayser’in hazinelerini vaat ediyordu. Oysa bugün herhangi birimiz tuvalete gitmek için bile güvenlikte değil!”⁶⁸

Temiz ve bakımlı insanların muhatapları üzerinde olumlu etki bıraktıkları muhakkaktır. Hz. Peygamber, temizliğe büyük önem vermiş ve bütün Müslümanlara temizliği emretmiştir. Hadislerde abdest, gusül, diş bakımı, tıraş ve tırnak bakımı, kılık kıyafet ve vücut bakımı gibi hususlar üzerinde çokça durulmuş; bizzat Hz. Peygamber temizliğe ve vücut bakımına özen göstermiştir. Bu bağlamda sık sık banyo yapmaya önem verir, sürme kullanır, güzel kokuyu severdi. Saçlarının

66 Tirmizî, *Sünen*, İstanbul 1401/1981, *Birr* 69.

67 Müslim, *Fedâil* 65; Tirmizî, *Birr* 12.

68 İbn Hişâm, *Sîretü’n-Nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire (t.y.), III, 238; el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984 [Londra 1966 basımından ofset], II, 459-460.

bakımına özen gösterir; saçları dağınık Müslümanları uyarırdı. Diş bakımı, Hz. Peygamber'in üzerinde özellikle durduğu bir husustur. Öyle ki diş bakımını neredeyse farz kılacak kadar önemserdi. Vefat etmeden önce yaptığı son şey de dişlerini temizlemesiydi.

Hz. Peygamber, güzel ve temiz kıyafet giymeye özen gösterir; kıyafetlerinde gösteriştan uzak dururdu. İpek elbiseyi giymediği gibi Müslüman erkeklere de yasaklamıştır. Bir gün Ashabına kibirden bahsederken, *“Kalbinde bir zerre miktarı kadar kibir bulunan kimse Cennet'e giremez.”* dedi. Dinleyenlerden biri, *“İnsanın elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını istemesi de kibir mi?”* diye sordu. Hz. Peygamber, *“Hayır! Allah güzeldir, güzeli sever.”* dedi.⁶⁹

İnsanlara anlatılan fikirlerin doğru olması ne kadar önemliyse, bu fikirlerin anlatımında seçilen dil ve ifade tarzı da o kadar önemlidir. Muhataba güzel fikirlerin güzel bir dille anlatılması etkileyici olur. Güzelliklerin kötü ifadelerle, çirkin örneklerle anlatılması doğru değildir. Kaliteli bir malı yanlış ambalajla satmak doğru olmadığı gibi, Yüce İslam dininin yanlış örneklerle ve kötü sözlerle anlatılması yanlıştır. İyi ve doğru şeyler, kötü örneklerle anlatılmamalıdır. Allah Teâlâ bir âyette, *“İyilikle kötülük bir olmaz, (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dosttur.”*⁷⁰ Bir başka âyette ise, *“Kullarıma söyle, en güzel sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına girer. Doğrusu şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”*⁷¹ buyurulmaktadır.

Anlaşılr bir dille ve muhatabın anlamasını amaçlayan bir ifade tarzıyla konuşmak da önemlidir. İnsanların kullanmadığı, onların anlamadığı kelimelerle konuşmayı adet haline getirmek doğru değildir.

69 Müslim, İmân 147.

70 Fussilet 41/34.

71 İsrâ 17/53.

Hız. Peygamber, insanların anlaması için tane tane konuşur; kullandığı kelimeleri özenle seçerdi. Sözü çok uzatmaz, insanları bıktıracak şekilde konuşmaktan sakınırdı. O, nezaketiyle insanları etkilerdi. Yüce Allah, “Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”⁷² buyurmaktadır.

Muhatabın seviyesine göre konuşmanın önemi göz ardı edilmeden tatlı bir dille ve insanlara karşı nezaket içinde yapılacak bir hitap, çok etkileyici olur. Hız. Peygamber’in hayatı boyunca insanlara küfretmediği, hakaret etmekten kaçındığı bilinen bir şeydir. Hatta yanında başkalarının kötülenmesini ya da hakarete maruz kalmasını da kabul etmezdi.

İnsanlara güven veren kişilerin tebliğ faaliyetinde daha başarılı olacağı muhakkaktır. Konuşulunun etkili olmasında, söylenmek istenen şey kadar, sözün kimin tarafından söylendiği de önemlidir. Güven için ise tebliğcinin çıkar peşinde olmaması büyük önem taşımaktadır. Çıkar peşinde olan bir tebliğcinin insanlara güven telkin edebilmesi mümkün değildir.⁷³ Belki kısa süreli bir etkileme söz konusu olabilir; ama uzun vadeli, kalıcı bir etki meydana getiremez.

Çağımızın en büyük sıkıntılarının biri, insanların birbirlerine karşı dürüst davranmamalarıdır. Bu hastalık, baba ile evladın, koca ile hanımının birbirlerine güvenmemelerine kadar ileri boyutlara taşınabilmektedir. Tebliğ vazifesini yerine getiren kişinin muhatabına karşı dürüst olması büyük önem taşımaktadır. Cahiliye döneminde bile dürüstlük, erdemli bir davranış olarak görülürdü. Hız. Peygamber’e karşı yıllarca mücadele eden Ebû Süfyân, Müslüman olmadan önce Bizans hükümdarının Hız. Peygamber hakkında sorduğu sorulara doğru cevaplar vererek erdemli bir tavır sergilemişti.⁷⁴

72 Âl-i İmrân 3/159.

73 Bk. Şanver, s. 99.

74 Buhârî, *Bed’ü'l-Vahy* 6.

H. Peygamber, ilişki kurduğu insanların güvenini kazanmak için çok hassas davranırdı. Müslümanlara, verdikleri sözde durmalarını, yalan söylememelerini tavsiye etmekte, olumsuz davranışlardan sakınılması emredilmektedir. H. Peygamber, “Dört özellik kimde bulunursa o kişi halis münafık olur; her kimde bunlardan bir özellik bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir haslet kalmış olur. Kendisine bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet etmek, konuştuğunda yalan söylemek, söz verdiğiğinde sözünde durmamak, husumet ettiğinde haktan ayrılmak.”⁷⁵ buyurmaktadır.

Muhataplarına karşı çelişkili tavırlar sergileyen, söyledikleri birini tutmayan bir insan muhatabını etkileyemez ve ona güven veremez. H. Peygamber, kararlı olmaya çok önem verirdi. Uhud savaşı öncesinde Medine’ye doğru yola çıkan müşriklerin nasıl karşılanacağı hususunda mescitte Müslümanlarla istişare etmiş; sonunda meydan savaşı yapılmasına karar verilmişti. Kendisi Medine’de kalarak savunma savaşı yapılmasını düşünüyordu; ancak çoğunluğun görüşünü benimsedi. Karar verildikten sonra hazırlıklara başlandı. Bu arada ısrarla meydan savaşı yapılmasını savunanlar, çok ısrar ettiklerini düşünerek görüşlerinden vazgeçmek istediklerini bildirdiler. H. Peygamber, onların taleplerini, “Bir peygamber zırhını giydikten sonra savaşmadan onu çıkarmaz.”⁷⁶ sözüyle reddetti.

Tebliğci gerçekçi olmalı, insanları gerçekleştirilmesi mümkün olmayan hayallerin peşinden koşturmamalıdır. Anlatılanların hayatın gerçekleriyle çelişmemesi gerekir. Her insanın kaldırabileceği bir yük vardır. Allah insana kaldıramayacağı yükü yüklememişken, muhataptan olmayacak taleplerde bulunmak hem doğru değildir; hem de beraberinde başarısızlığı getirir.

75 Buhârî, İmân 24; Cizye 17; Mezâlim 17.

76 Vâkıdî, I, 214.

Hız. Peygamber'in önerdiği yaşam tarzı o günün Müslümanlarına hayal gibi görünse de kendisi, bunun gerçekleşmesinin Allah'ın iradesine bağılı olarak kolaylıkla mümkün olduğunu biliyordu. Ancak o insanların bir hayal peşinde koşmalarını tavsiye etmek yerine, gerçekçi olmalarını sağlayacak tavsiyelerde bulunuyordu.

Muhatabıyla ilişkisi sırasında, alt kimliğini öne çıkaran bir tebliğcinin başarıya ulaşma şansı azalır. Tebliğcinin siyasî kanaatlerini açıklaması, bir cemaat ya da grubun temsilcisi gibi konuşması, kısa vadede kendi cemaati ya da görüşlerini beğendiğı partiler için olumlu sonuçlar getiriyormuş izlenimi verse de tebliğın hedefleri bakımından çok yanlıştır. Tebliğci için Müslüman olduğunu söyleyen de, Müslüman olmayan da tebliğın hedefindedir ve her insana verebileceğı bazı şeyler vardır. Hiçbir insan kayıp olarak nitelendirilmemeli, her insana anlayacağı dilden faydalı olunmaya çalışılmalıdır. Hız. Peygamber tebliğe başladığı zaman sadece Hâşimî olarak ortaya çıkmış olsaydı akrabaları dışındaki insanların onu kabul etmesi mümkün olmazdı.

İnsanlarla ilişkilerde onlar hakkında herhangi bir sebepten dolayı ön yargılı olmak, o insanla sağlıklı ilişki kurulmasına engel olur. Bu sebeple muhatapla ilişki kurulduğunda ona karşı olumlu düşüncelere sahip olmak, onu etkileyebilmek için önemlidir.

Maddî açıdan başkalarına bağımlı olan insanların etkili olmaları mümkün değildir. Ekonomik özgürlüğü olmayan kişinin kaygı duymadan doğruları söylemesi beklenemez. Bu durum, hem devletler hem de fertler için böyledir. Muhatabına maddî çıkar peşinde olduğu izlenimi veren kişi ise hem kendi kişiliğine hem de inandığı değerlere zarar verir. Hız. Peygamber, asla kimsenin minneti altında kalmaz, aksine hep muhataplarını minnet altında bırakırdı. Allah Resûlü,

Medine’de zaman zaman para sıkıntısı çektiğinde borçlanır; ama başkasına asla el açmazdı.

H. Peygamber’in Muhatapla İlişkilerinde Dikkat Ettiği Bazı İlkeler

Tebliğde öncelikle üzerinde durulması gereken hususlardan biri, muhatap hakkında bilgi sahibi olmaktır. Muhatap tanınmadan ona nasıl yaklaşılabileceğine karar verilemez. Bu, doktorun hastası hakkında bilgi sahibi olmadan onu tedavi etmeye kalkışmasına benzer.

Her insana aynı dille konuşmak tebliğ çabasını sonuçsuz bırakabilir. İnsanların yaşı, cinsiyeti, sosyal statüsü, bilgi düzeyi, algılama ve anlama yeteneğine göre bir dil ve metot kullanmak gerekir. Söylenecek sözler için muhatabı zihnen hazırlamak, onun anlayışını hazır hale getirmek de önemlidir. Muhatabı dikkate almayan bir faaliyetin başarıya ulaşması mümkün değildir. Örneğin hanımlarla konuşulması gereken bir konu çocuklarla konuşulursa doğru olmaz.

Mekke’de inen âyetlerde değinilen konular ile Medine’de inen âyetlerin konuları farklıdır. Hatta şartlar ve muhataplar değiştiği için ifadelerin edebî özelliğinde de bir farklılaşma olduğu görülmektedir.

H. Peygamber, tebliğinde muhatabının anlayış seviyesini dikkate almıştır. Bir çocukla konuşurken onunla iletişim kurmanın yöntemlerini kullandığı gibi büyüklerle iletişim kurarken yaşlarına ve konumlarına göre farklı bir dil kullanabilmiş; kısacası muhatabının anladığı dilden konuşmuştur. Bir bedevî, “Ey Allah’ın Resûlü! Bana hicretten haber ver.” dedi. H. Peygamber ona, “Allah iyiliğini versin! Hicret işi çok çetindir. Zekâtını verdiğin develerin var mı?” diye sordu. Bedevî, “Evet!” dedi. Bunun üzerine H. Peygamber, “Öyleyse denizlerin ötesinde çalış. Allah senin gayretinden hiçbir şeyi boşa çıkarmayacaktır.” buyurdu.⁷⁷

77 Buhârî, Zekât 36; Edeb 95.

Hız. Peygamber, kendisine sorulan aynı sorulara cevap verirken muhatabın durumuna ve o anki şartlara göre farklı cevaplar verebilmiştir. Nitekim “İnsanlara derecesine göre davranın.”⁷⁸ buyurmaktadır. Bir başka hadiste, “İnsanlarla zekâ seviyelerine uygun olarak konuşmakla emrolunduk.”⁷⁹ buyurulmaktadır.

Hız. Peygamber’in muhatapları arasında erkekler bulunduğu gibi kadın ve çocuklar da vardı. Bunun için gerek tebliğ çalışmaları sırasında, gerekse Müslüman olanların eğitimi meselesinde bunları dikkate alırdı. Özellikle çocukların eğitime özel önem verirdi.

Hız. Peygamber’in tebliğ çalışmaları sırasında ihmal etmediği toplumun önemli bir kesimi de kadınlardı. Kadınları ihmal eden milletlerin gerilemeye mahkûm olduğu malumdur. Zira çocukların ilk eğitimlerini kadınlar vermektedir. Hız. Peygamber’in, kadınları yetiştirmeye yönelik çalışmaları, ne yazık ki daha sonra Müslümanlar tarafından yeterince sürdürülememiştir.⁸⁰

Günümüzde örneklerine sıkça rastladığımız kuşak çatışması, muhatabın durumunu dikkate almayı gerekli kılar. Büyükler, yaşça küçük kimselerin kendilerine nasihat etmelerinden hoşlanmazlar. Gençlerde de nasihate karşı benzer durumlar müşahade edilir. Çocuklar ise etkilenmeye daha açıktırlar. Olgun insanların değişime daha kapalı olmalarında sosyal statülerinin şekil almış olmasından ve artık toplum içinde belirli bir yer edinmiş olmalarının etkisi de önemlidir. Hız. Peygamber’in amcaları Ebû Tâlib, Ebû Leheb ve Abbas gibi kimseler

78 Ebû Dâvud, , *Sünen*, İstanbul 1401/1981, *Edeb* 20.

79 Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ ve Muzîlu’l-İlbâs*, 3. Basım, Beyrut 1408/1988, I, 196.

80 Hız. Peygamberin Hız. Âişe ile evlenmesindeki önemli nedenlerden biri, genç bir zekânın dini daha iyi öğrenerek diğer kadınlara aktarabileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Nitekim Hız. Âişe’nin rivâyet ettiği hadislerin sayısı, bu meselenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kadınların eğitime özel önem veren Hız. Peygamber’in onlara müstakil bir gün ayırdığı da bilinmektedir.

tebliğe başladığı sıralarda onun dinini kabul etmedikleri halde gençlerin kendisine ilgisi daha fazla olmuştur.

İslâm'a göre insanın sosyal statüsü ne olursa olsun üstünlük ölçüsü takvadır. Çünkü İslâm, insanları bir tarağın dişleri gibi görür. Bu durum, tebliğ sırasında ortamın, kişisel özelliklerin ve sosyal statünün hiç dikkate alınmayacağı anlamına gelmez. Zira her insana, anlayacağı dille konuşmak ve onun durumunu dikkate almak, tebliğin başarısı için önemlidir; ancak bu metot, insanlar arasında sınıf farkı oluşturma, birini diğerinden üstün görme anlamına gelebilecek davranışlardan kaçınmak şartıyla yararlı olur.

Hız. Peygamber tebliğe başladığı sıralarda Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinin Müslüman olmalarını özellikle arzuluyor; onların ihtidasına yönelik özel bir gayret sarf ediyordu. Bu çabaları sırasında Müslümanlardan görme engelli İbn Ümm Mektûm'u ihmal ettiği için ilahi uyarıya maruz kalmıştı.⁸¹ Aslında Hız. Peygamber'in bu çabası, Mekke'nin sosyal yapısıyla ilgili bir durumdu. Zira müşriklerin liderlerinin yeni dini benimsemeleri halinde tebliğin önünde ciddi bir engelin kalmayacağını biliyordu. Bunu dikkate alan Hız. Peygamber, müşrik liderlerin Müslüman olmaları için çaba harcıyordu. Onun bu çabasının yeterince sonuç vermeyeceği İbn Ümm Mektûm'a karşı takındığı tutum da eleştirilerek, müşriklerin Müslüman olmalarının kendi elinde olmadığı ifade edilmek suretiyle ortaya konmuştur. Mekke'deki durumdan farklı olarak Medine'de kabile liderlerinin yeni dini erken kabul etmeleri ve ihtida edenleri engellemeleri, İslâm'ın hızla yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Hız. Peygamber, insanlar arasında sosyal statülerine göre ayırım yapmamakla birlikte, meşru ölçüler içinde toplumun saygı duyduğu

81 “(Peygamber), âmânın gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. (Resûlüm! Onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek.” (Abese 80/1-4).

insanların durumunu dikkate alırdı. Mesela münafıkların başı sayılan Abdullah b. Übey'in, Uhud savaşından önce Cuma günü ayağa kalkarak Mescid-i Nebevi'de Hz. Peygamber'in desteklenmesi için Medinelilere konuşma yapmasına izin verilmesi bunlardandır. Ancak bu ve benzeri davranışlar, hiçbir surette sözü edilen kişilerin diğer insanlardan üstün tutulduğu anlamına gelmez.

Hz. Peygamber, Allah'ın emri gereği⁸² tebliğ faaliyetlerine öncelikle akrabalarından başlamıştır. Kendi yakınlarını bırakıp başkalarını uyarmaya çalışan bir tebliğcinin reddedileceği muhakkaktır. Çünkü yakın çevresi tarafından ciddiye alınmayan bir insanın başkaları tarafından ciddiye alınması zordur. Kaldı ki kişi, öncelikle yakın akrabalarına, özellikle de ailesine karşı sorumludur. Bu sorumluluk, kötülüklerden korunmaları, kendilerine iyiliklerin emredilmesi olarak ifade edilebilir. Çocuğun terbiye edilmesi, öncelikle babasının sorumluluğunda değil midir?

Mekke'deki İslâmlaşmayı incelediğimizde önce Hz. Peygamber'in ailesinin kendisine inandığı anlaşılır. Ona ilk inananların eşi, evlatlığı, bakımını üstlendiği yeğeni ve çocukları olması, tebliğe yakın çevreden başlamaya örnektir. Öte yandan tebliğe Kureyş içinde Haşimoğullarıyla başlamış; daha sonra Kureyş'in öteki kollarını, diğer Arap kabilelerini ve başka milletleri hedeflemiştir.

Muhatap, kendisine değer verildiğini hissettiğinde konuşan kişiyi daha büyük bir dikkatle dinleyerek zihnini ona açar. Kendisine değer verildiği hissine kapılan bir kişiyi etkilemek daha kolaydır; ancak bunda da abartıdan uzak durmak gerekir. Zira değerinden fazla iltifata mazhar olan bir insanın kendisini dev aynasında görmesi de olasıdır. Hz. Ali, "Fazla övgü kişinin kendisini beğenmesine yol açar ve onu

82 "Önce en yakın hısımlarını uyar." (Şuarâ 26/214).

kibre yaklaştırır.” der.⁸³ Hz. Peygamber, kadın, çocuk, köle, efendi demeden bütün muhataplarına değer verirdi. Başkalarının değerlerine saygı göstermeyen kişiler, benzer bir durumla karşılaşrlar. Bu, muhatapların saygı sınırını aşmalarını engellemek için de gereklidir. Yüce Allah, “Allah’tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilme-yerek taşkınlıkla Allah’a sövmesinler.”⁸⁴ buyurur. Hanîfeoğullarından Sümâme b. Üsâl Müslümanlar tarafından yakalanarak Medine’ye getirilmişti. Hz. Peygamber, onu birkaç gün mescitte gözetim altında tuttuktan sonra kendisinden herhangi bir fidye almadan onu serbest bıraktı. Sümâme, mescidin yakınındaki bir hurmalığa giderek yıkanıp geri döndü ve Müslüman olduğunu açıkladı. Zira Hz. Peygamber’in ona muamelesi, kendisini çok etkilemişti.⁸⁵

Ebû Rifâ’a’nın anlattıkları, Hz. Peygamberin muhatabına değer verdiğine dair başka bir örnektir: “Resûlullah hutbe okurken yanına giderek, “Ey Allah’ın Resûlü! Garip bir adam geldi, dini hakkında bilgi istiyor, dinini iyice bilmiyor.” dedim. Bunun üzerine Resûlullah hutbesini yarım bırakarak yanıma geldi. Oturması için bir oturma getirildi. Oraya oturdu ve Allah’ın kendisine öğrettiğinden bana öğretmeye başladı. Sözü bitince döndü, tekrar hutbeye çıktı ve kaldığı yerden devam ederek hutbesini tamamladı.”⁸⁶

Muhatabı sürekli bilgi bombardımanına tabi tutmak, başarı için gerekli değildir. Hatta sık sık nasihat alan durumunda olmak, insanlarda bir bıkkınlık meydana getirebilir. Abdullah b. Mes’ûd, “Allah Resûlü, bize bıkkınlık vermesinden endişe ederek nasihat için uygun zamanları kollardı.”⁸⁷ der.

83 *Nehcü’l-belâğa: Hz. Ali’nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri*, çev. Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, s. 307.

84 *En’âm* 6/108.

85 Buhârî, *Meğâzî* 70; Müslim, *Cihâd* 59.

86 Müslim, *Cum’a* 60.

87 Buhârî, *İlm* 12.

Hız. Peygamber'in Tebliğde Kullandığı Bazı Yöntemler

Hız. Peygamber, Mekke toplumunda öncelikle inançtaki yozlaşmayı gidermeye çalışmıştır. Zira akidesi bozuk, disipline olamamış bir toplumun ıslahı mümkün değildir. Hız. Peygamber, sağlam bir tevhit inancının, değişimin anahtarı olduğunu biliyordu. Bu sebeple birçok konuda gösterdiği müsamahayı tevhide zedeleyici talepler karşısında göstermemiştir.

Dinin tebliğinde kullanılan temel yöntemlerden biri olan tedricilik, melekelerin gelişmesi, bilincin oluşması, anlayış ve kavrayışın sonraki aşamalara hazırlanması bakımından önemlidir.⁸⁸ Hız. Peygamber, birçok emrin tebliği sırasında muhataplarını doğrudan hükümle karşı karşıya bırakmak yerine onları hazırlar, sonra hükümü tebliğ ederdi. Toplumı hazırladıktan sonra verilecek emirlere uyulmada ya da yasaklardan kaçınmada büyük bir hassasiyet olacağı muhakkaktır. Bu uygulama, en açık şekliyle alkollü içeceklerin yasaklanmasında görülmektedir.

İslâm'ı anlatırken öncelikle insanların sağlam bir imana sahip olmalarını temenni etmek, bu husustaki eksiklikler üzerinde durmak ve tebliğin konusunu belirlerken buna önemli bir yer ayırmak, başta vurgulanması gereken bir konudur. Sağlam bir iman üzerine kurulmamış dinin köklü değerler oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Gerek Hız. Peygamber'in, gerekse diğer Peygamberlerin faaliyetlerine incelendiğinde öncelikle kendi dönemlerinde yaşayan insanları tevhide davet ettikleri, inanç alanındaki sapmaları düzeltmeye ve hurafelerden uzak bir inancı yaymaya çalıştıkları görülür. İman ile beraber insanın ahlakî eksikliklerinin tamamlanmasına yönelik çalışmaları da ihmal etmemek gerekir. Çünkü dinin temel hedeflerinden

88 Şanver, s. 160.

biri, insanları getirdiği ahlakî sistemin içerisine dâhil etmektir. Ahlakî çöküntü içindeki bir toplumun âdil bir yaşam standardı geliştirmesi söz konusu değildir. Bundan sonra Müslümanlar için ibadetlerin ve muamelâtın anlatılması önem kazanacaktır. Ancak tebliğde öncelikleri belirlerken bir alana yönelmek ve diğer alanları ihmal etmek doğru bir yöntem değildir. İmandan bahsetmek, ahlakî değerleri ya da ibadetleri ihmal etmeyi gerektirmez; ama muhatabın durumuna göre öncelikleri belirlemek önemli bir husustur.

Hiz. Peygamber'in en önemli özelliklerinden biri, yapacakları konusunda yakın arkadaşlarıyla istişare etmesi, onların görüşlerini dikkate almasıydı. Danışarak iş yapmak, Kur'ân'da müminlerin vasıflarından biri olarak zikredilir.⁸⁹ Hiz. Peygamber bir konuda görüş beyan ettiğinde Müslümanlar, farklı bir düşünceye sahiplerse o görüşün Allah'tan mı yoksa kendisinden mi olduğunu sorarlardı. Hiz. Peygamber, istişareye verdiği önemden dolayı, Uhud savaşında şehirde kalıp savunma savaşı yapmayı düşündüğü halde, çoğunluğun kararına uyarak şehir dışında meydan savaşı yapılması görüşünü benimsemiştir. İstişareye çok önem verdiği için Yahudiler ve münafıklar, *"O bir kulaktır."*⁹⁰ diyerek kendisiyle alay ederlerdi. Yüce Allah, onların bu eleştirisine, *"O, sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o Allah'a inanır, müminlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir."*⁹¹ buyurur.

Hiz. Peygamber, Ashabına bir şey anlatmak istediği zaman bazen soru sorarak onları zihnen hazırlardı. Kaynaklarımızda bunun pek çok örneği mevcuttur. Veda hutbesine başlarken sorduğu, *"Bugün hangi gündür? İçinde bulunduğumuz ay hangi aydır? Bulduğumuz yer neresidir?"*⁹² soruları buna örnektir.

89 Şûra 42/38.

90 Tevbe 9/61.

91 Tevbe 9/61.

92 Buhârî, Hacc 132.

Ebû Zer’e, “*Namazı geciktiren bir toplumun içindeyken durumun nasıldır?*” diye sordu. Dikkati çekilen Ebû Zer, “Siz ne buyursunuz?” şeklinde karşılık verdi. Hz. Peygamber, “*Namazı vak-tinde kıl, sonra işine git, sen mescitte iken namaz kılınırsa sen de namaz kıl.*”⁹³ buyurdu.

Ebû Hureyre’nin anlattığına göre Allah Resûlü bir gün, “*Hangi-niz evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmak iste-mez?*” diye sordu. Orada bulunanlar, “Hepimiz isteriz.” diye cevap verdiler. “*Öyleyse kim namazda üç âyet okursa bu, ona üç iri ve se-miz deveden daha hayırlıdır.*” buyurdu.⁹⁴

Resûlullah bir gün, “*Sizin aranızda kimi pehlivan sayarsınız?*” diye sordu. Ashâb, “Erkeklerin yenmeye muvaffak olamadığı kim-seyi.” dediler. Resûlullah, “*Hayır! Gerçek pehlivan öfkelenildiği za-man nefesine hâkim olabilen kimsedir.*” buyurdu.⁹⁵

Bir fikrin kabul edilmesini ve zihinlere yerleşmesini sağlamak amacıyla tekrar edilmesinin faydası inkâr edilemez. Bugün bir ma-lın reklâmının her gün defalarca tekrar edilmesinin amacı, o ma-lın adını şuur altına yerleştirmektir. Kur’ân-ı Kerim’de de bazen bir konu ya da âyet birden fazla tekrar edilir. Bunun örneklerinden biri Rahman (55) suresinde, “*Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalan-lıyorsunuz?*” âyetinin defalarca geçmesidir. Hz. Peygamber de bazen sohbetleri sırasında önemli gördüğü şeyi tekrar ederek Müslümanla-rın dikkatini oraya çekerdi.

Anlatılan şeylerin kolay anlaşılmasını ve kalıcılığını sağlamak amacıyla zaman zaman muhataba kıssalar anlatmak yararlıdır. Bazen bir kişiye doğrudan söylenecek bir şey, onun rencide olmasına neden

93 Müslim, *Mesâcid* 241.

94 Müslim, *Salâtu’l-Müsâfirîn* 250.

95 Müslim, *Birr* 106.

olabilir. Böyle durumlarda verilmek istenen mesajın bir hikâyeye ile anlatılması daha faydalıdır. Hz. Peygamber'in (s) anlattığı hikâyelerden biri şudur: Hikâyeye göre, bir adam, sadaka vermeye azmeder. Sadakayı geceleyin rastgele birinin eline sıkıştırır. Ertesi gün adamın bir hırsız olduğunu öğrenir. Hatasını telâfi etmek için, ikinci kere sadaka verir. Bu sefer de sadakayı zâniye bir kadına verdiği anlaşılır. O da üçüncü sefer sadaka verir. Bu da bir zengin çıkar. Bunun üzerine adam, "Ey Rabbim! Bu ne iştir, bana bir defasında hırsıza, bir defasında zâniyeye, bir defasında da zengine sadaka verdirdin." der. Adama rüyasında, "Senin hırsıza verdiğin sadaka, belki bundan sonra onu çalmaktan vazgeçirecek; zâniye kadına verdiğin sadaka, belki onu zinadan vazgeçmeye sevk edecek; zengine verdiğin sadakaya gelince, belki o zengin bunda taklit edilmesi gereken bir örnek görecektir ve Allah'ın kendisine verdiği servetten bir miktarını o da sadaka olarak başkalarına verecek." denilir."⁹⁶

Resûlullah (s), başka bir meselde alış-verişte dikkat edilmesi gereken bazı erdemli davranışları vurgular: "Sizden önce yaşamış birine ruhunu kabzetmek üzere melek geldi. Ona "Bir hayır işledin mi?" diye sordu. Adam, "İnsanlarla alış-veriş yaptım. Bu muamelelerimde zenginin ödeme süresini uzatır, fakire de kolaylık gösterdim." dedi. Allah, onu cennetine koydu."⁹⁷

İnsanları sürekli korkuyla baskı altında tutmak doğru değildir. Hz. Peygamber bir hadislerinde "*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, korkutmayınız.*"⁹⁸ buyurmaktadır. İslâm inancının Hz. Peygamber'e uzun bir zaman içinde vahyedilmesi, İslâm'ın kolaylaştırıcı özelliklerinden biridir. Zira Kur'ân bir defada inmiş olsaydı

96 Buhârî, *Zekât* 14.

97 Buhârî, *Buyû* 17, 18.

98 Buhârî, *İlm* 11.

onu öğrenmek ve hayata geçirmek, şirke batmış bir toplumda yaşayan insanlara zor gelirdi. Bir defasında Necid halkından saçı-başı dağınık biri Resûlullah'ın huzuruna gelmişti. İslâm'ın ne olduğunu sordu. Resûlullah, “*Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz.*” buyurdu. Soruyu soran şahıs, “Bu namazlardan başka yapmam gereken bir şey var mı?” diye sordu. Hz. Peygamber, “*Hayır, nafile olarak kılmak istersen kılarırsın.*” buyurduktan sonra ekledi: “*Bir de Ramazan orucu var.*” Adam sordu: “Üzerimde bundan başkası olacak mı?” Hz. Peygamber, “*Hayır, istesen nafile oruç tutabilirsin. Yalnız bir de zekât var.*” dedi. Adam, “Yapmam gereken daha başka bir şey var mı?” diye sordu. Resûlullah, “*Hayır, nafile olarak sadaka vermek istersen verirsin.*” buyurdu. Bunun üzerine Necidli kalkıp giderken, “Vallahi bundan ne fazla, ne eksik bir şey yaparım.” dedi. Hz. Peygamber de, “*Eğer doğru söylüyorsa kurtuldu.*” buyurdu.⁹⁹

İnsanlar arasında sevgi ve ülfetin artmasını sağlayan davranışlardan biri, hediyeleşmektir. Hz. Peygamber kendisine verilen hediyeleri aldığı gibi, ziyaretine gelenlere hediye vermeye özen gösterirdi. Vefat etmeden önceki son vasiyetlerinden biri, Medine'ye gelen heyetlere hediye vermeyi tavsiye etmesidir.¹⁰⁰ Hz. Peygamber bir hadiste, “*Karşılıklı hediyeleşiniz; zira hediye, kin ve husumeti giderir.*”¹⁰¹ buyurmaktadır. Huneyn ganimetlerini taksim ederken müşrik Mekkelilere ve yeni Müslüman olan bazı kimselere o kadar ihsanda bulunmuştu ki, bu ihsanı onları İslâm aleyhinde faaliyette bulunmaktan alıkoymuştu. Safvân b. Ümeyye, Hz. Peygamber'in kendisine ihsan ettiği 300 deveden sonra, “Resûlullah benim nazarımda insanların en çok buğz edilmesi gerekli olanıydı ve ben ona öylece buğzediyordum.

99 Buhârî, *İmân* 34.

100 Buhârî, *Cizye* 6; Müslim, *Vasıyye* 20.

101 Tirmizî, *Velâ* 6.

Fakat Huneyn'den sonra bana öyle ihsanda bulundu ki, benim için insanların en sevimlisi oldu.”¹⁰²

H. Peygamber'in Tebliğ Ortamına ve Zamanına Dikkat Etmesi

Tebliğ çalışmaları her zaman ve zeminde yapılabilir. Önemli olan, zaman ve zemine uygun yöntemler kullanmaktır. Her zaman nasihat eden konumunda tebliğ yapılmaz. Bazen yolda yürürken görülen çöpün kaldırılması bile olaya şahit olanlar üzerinde olumlu bir etki bırakabilir.

Her zamanın ve zeminin kendine has şartları ve dili vardır. Bunlara dikkat etmeden yapılacak çalışmalar sonuçsuz, hatta zararlı olabilir. İnsan bazı zamanlarda etkilenmeye daha çok müsaittir. İnsanın bu zamanlarını kollamak gerekir.

H. Peygamber, dini anlatacağı ortamlar bulduğu zaman mutlaka insanlara tebliğde bulunur, hatta bu ortamlarda şartları da zorlardı. Mesela Mekke döneminde susturulması için her türlü çabanın gösterildiği zamanlarda bile hac döneminde kurulan panayırlara gelen ziyaretçilerle konuşma ortamı geliştirerek dini tebliğ etmeye çalışırdı. Bir hadiste, “*Her yere uygun bir söz vardır.*” buyurulmaktadır.¹⁰³ Nitekim H. Peygamber, kendisine değişik zamanlarda ve yerlerde farklı kişiler tarafından sorulan sorulara değişik cevaplar vermiştir.

İnsanları doğruya çağırmanın, bilgilendirmenin, dinî emirleri ve yasakları hatırlatmanın Müslüman için çok önemli bir yükümlülük olduğu muhakkaktır. Bazen bilenlerin de uyarılmaya ihtiyaçları olur. Her Müslüman, bilgisine ve yeteneğine göre iyiliği emretmek ve

102 Müslim, *Fedâil* 59.

103 Aclûnî, II, 146-147.

kötülükten sakındırmakla mükelleftir. Öte yandan Müslüman, hem yaşadığı topluma karşı, hem de kendisine karşı tebliğ yapmakla yükümlüdür. Zira yozlaşmış bir toplumda yaşayan insanın çevresinden zarar görmesi kaçınılmazdır.

Müslümanın tebliğ yükümlülüğünü yerine getirirken en fazla örnek alacağı insan Hz. Peygamber'dir. O, sözü-özü bir olan, kendisine gelen vahye en fazla uyan, Allah'a itaatte muhataplarından çok ileride olan bir insandı. Yapmadığı bir şeyi başkasından istemediği gibi, kendisini muaf tuttuğu bir yasak da söz konusu değildi.

Hz. Peygamber, tebliğinde karşılaştığı sıkıntılara sabırla karşı koymuştur. Öte yandan tevazu, onun kişiliğinin belirgin özelliğidir. Muhatabı kim olursa olsun ona değer verirdi. Allah'ın izin verdiği ölçüde insanlar için dini kolaylaştırmak ve dünya-ahiret dengesini gözetmek, Hz. Peygamber'in dikkat ettiği bir husustur. Dünyaya kapılıp bağlanmayı uygun görmediği gibi, tamamen uzaklaşmayı da tasvip etmezdi. Müsamahaya önem verir; ancak dinî kuralların yerine getirilmemesine göz yummazdı.

İslâm'ı tebliğ eden Hz. Peygamber, dini insanlara zorla kabul ettirme yolunu benimsememiş; sadece tebliğ yaparak kendi sorumluluğunu yerine getirmiştir. Bu arada karşılaştığı bütün sıkıntılara rağmen ümidini yitirmemiştir.

Sevgili Peygamberimiz, kıyafetine önem verir; muhatabının karşısına bakımlı bir şekilde çıkmaya özen gösterirdi. Muhatabına güzel bir şekilde ve anlaşılır bir dille hitap etmeye önem verir; nezaketiyle insanları etkiler; onları bıktırmaktan, küfürlü konuşmaktan ve çirkin örnekler vermekten kaçınırdı.

Hz. Peygamber, güvenilir ve dürüst olma, sözünde durma, yalan söyleme gibi erdemli davranışlarla Müslümanlar için örnek bir

tebliğci olmuştur. Muhatabını tanımaya ve onun anlayacağı dilden konuşmaya özellikle dikkat ederdi.

Hz. Peygamber, tebliğ sürecinde tedricîlik, danışma, soru sorarak muhatabını hazırlama, tekrarlama, anlatılmak isteneni kıssalar yardımıyla anlatma, kolaylaştırma ve muhatabının gönlünü kazanma gibi yöntemlerden yararlanmıştır. İnsanlarla konuşabileceği ortamları kollar ve fırsat bulduğunda tebliğ yapardı.

Suffe Bağlamında Nebevî Eğitim¹⁰⁴

İnsanın mükemmel hasletlerle donatılmasını sağlayacak şekilde yetiştirilmesi, geçmişten günümüze güncelliğini koruyan önemli hedeflerden biridir. Eğitimciler, bu hedefe ulaşabilmek için uygulamalarıyla insanlığa yön veren şahsiyetlerin faaliyetlerini dikkatle incelemek durumundadırlar.

Peygamberler, insanı manevî açıdan olgunlaştırmayı ve ona kâmil bir kişilik kazandırmayı hedefleyen, bu alanda da en başarılı olan insanlardır. Bu sebeple varlığının şuuruna ermesini sağlayarak bireyi yücelten, onun bütün varlıklarla yaratılışına uygun ilişkiler kurmasını sağlayan, dünyasını ve ahiretini mamur eden peygamberlerin eğitimde hangi yöntemleri kullandıklarını bilmek, bugün karşılaştığımız problemleri çözmemizde bize yol gösterecektir.

Bilindiği gibi peygamberlerin tebliğ görevleri olduğu gibi tebyin görevleri de vardır. Bu iki temel görev, esasen eğitimle ilgilidir. Nitekim Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın onu bir muallim olarak gönderdiğini ifade eder.¹⁰⁵

Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed bir taraftan kendisine gelen vahyi insanların kabule hazır olabilecekleri zamanları kollayarak

104 Bu makale, Bilge Adam Dergisi'nin 28. sayısında yayımlanmıştır.

105 İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (273/886), es-Sünen, İstanbul 1992, *Mukaddime* 17.

açıklıyor, diğer taraftan yaşantısıyla ve açıklamalarıyla vahyin daha da anlaşılması için gayret gösteriyordu.

Hız. Peygamber'in toplumu eğitmek amacıyla yürüttüğü faaliyetleri, dönemin Arap toplumunun ilme ve okuma-yazmaya verdiği önem açısından değerlendirdiğimizde toplumdan çok ileride olduğunu görürüz. Zaten toplumu mevcut durumundan daha ileriye taşıma hedefi olmazsa, insanlığın büyük bir sıçrama yapması mümkün değildir. Bununla birlikte İslâm öncesi Arap toplumunu okuma yazmadan bihaber bir topluluk olarak düşünmemek gerekir. Kur'ân'da yer alan kurtâs (karâtûs) [bir çeşit kâğıt], rakk [deri kâğıt], esfâr [kitaplar], zübür [kitaplar], kütüb [kitaplar], suhuf [sayfalar], kalem (aklâm), midâd [mürekkep] gibi yazıyla ilgili kelimeler, nüzul dönemi Arap toplumunun okuma-yazmadan habersiz olmadığını göstermektedir. Nitekim ilmin araştırılmasını emreden ya da çeşitli vesilelerle ilim konusuna değinen âyetlerin neredeyse tamamı, hicretten önce Mekke döneminde nazil olmuştur. Medine'de inen âyetler ise daha çok eylem ve icraattan söz etmektedir.

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra toplumu dönüştürmek amacıyla birçok faaliyete giriştiğini biliyoruz. Suffe'de yapılan çalışmalar bunun ilginç örneklerinden biridir. Bugünkü muazzam imkânlarla sahip eğitim kurumları ve onlarca kişiden oluşan eğitim kadrolarına rağmen çok az ilerleme kaydettiğimiz hesaba katılırsa, eğitimin ne kadar güç bir iş olduğunu anlarız. Bu sebeple Ashab-ı Suffe'nin eğitiminde elde edilen başarının önemsenmesi gerektiği ortaya çıkar. Medine döneminin ilk zamanlarında kurulan ve kısıtlı imkânlar içinde büyük bir fedakârlıkla sürdürülen Suffe'deki eğitim sayesinde yetiştirilen insanlar, İslâm medeniyetinin lokomotifi olarak ilim geleneğini başlattıkları gibi Raşid Halifeler döneminde

üstlendikleri görevlerle geleceğin kadrolarını yetiştirmişlerdir. Onlar, aynı zamanda İslâm'ı bereketli hilalle tanıştıran fetih ordularının içinde yer alarak ilahî vahyin Arabistan sınırlarını aşmasını sağlamışlardır.

İslâm dünyasında ilmî gelişmenin önderliğini Suffe ehli yapmış; Allah Resûlü'nün uygulamalarının günümüze ulaşmasında bu kimse-lerin önemli hizmetleri olmuştur. Bazı âyetlerin Suffe ehli hakkında nazil olduğu rivâyet edilmektedir. Şu âyet, onlardan biridir: “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirsiniz, şüphesiz Allah onu bilir.”¹⁰⁶

Suffe, Arapçada “gölgelik” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonraki ilk faaliyetlerinden biri, sadece ibadet için değil, birçok sosyal ve dinî çalışmanın merkezi olarak Mescid-i Nebvî'yi inşa etmek oldu. Allah Resûlü'nün evi, mescidin doğusuna inşa edilmişti. Mescidin güneyine ise fakir sahabîlerin kalabileceği bir gölgelik yapıldı.

Müslümanlar ilk zamanlarda Kudüs'e yönelerek namaz kılıyorlardı. Bu sebeple namazın kılınacağı yer, mescidin kuzey tarafına inşa edilerek üstü, -o sıralarda eldeki imkânlar çerçevesinde- hurma dallarıyla örtülmüştü. Kible, hicretin 2. yılı Recep ayında Mescid-i Haram'a çevrilince, mescidin güneyine benzer şekilde üstü kapalı bir bölüm yapıldı. Kuzeyde kalan kısım ise maddî durumu iyi olmayan ve Medine'de evi bulunmayanların konaklamaları için tahsis edildi.

Suffe ashabı, ağırlıklı olarak Medine dışından gelen ve evleri bulunmayan Muhacirlerden meydana geliyordu. Bununla birlikte sayıları

106 Bakara 2/283.

çok olmasa da Abdullah b. Ömer gibi bazı Muhacirlerle Ensâr'dan bazıları, evleri olduğu halde kendilerini geliştirmek amacıyla zaman zaman Suffe ehliyle birlikte kalıyorlardı. Ayrıca Medine'ye gelen misafirlerin bazıları burada ağırlanıyordu.

Suffe ehlinin ihtiyaçları, Hz. Peygamber ve maddî imkânı elveren Müslümanlar tarafından karşılanıyordu. Bununla birlikte çalışma olanağı bulabilenler çeşitli işler yapmaya da gayret ediyorlardı. Müslümanların kısıtlı imkânlarla sahip oldukları bu dönemde Suffe ehli, geçimlerini asgari düzeyde yaparak yaşamak zorundaydılar. Günde iki defa yemek yiyen Suffe ehlinin temel besinleri hurmaydı. Bir defasında hurma yemekten bıkip Allah Resûlü'ne (s) müracaat ederek sorunlarını iletiler. Ancak Hz. Peygamber onlara başka yiyecekler ikram edebilecek imkânları olmadığını ifade etti. Hz. Peygamber, çoğu zaman onları evine yemeğe davet eder, kıt imkânlarla rağmen onlara ikramda bulunmaya çalışırdı. Arada bir maddî durumu iyi olan sahabîlerin ikramı da onlar için ziyafet çekmek anlamına geliyordu. Yemek bulamadıkları bazı zamanlarda açlıktan bayılanlar dahi oluyordu. Ancak bu sıkıntılar yemek bulduklarında kardeşlerinin haklarına tecavüzkâr bir şekilde yemeğe saldırmalarına sebep olmuyor, bilakis iki hurma yiyen biri, diğer kardeşlerinden daha fazla yemek için ona da iki hurma yemesini söylüyordu.

Medine döneminin ilk yıllarında Müslümanların maddî imkânları oldukça sınırlıydı. Bazen Allah Resûlü yatsı namazından sonra Suffe ehlini evi olan Müslümanların arasında paylaştırır, herkesin evindeki yiyeceğe göre misafir götürmesini, hatta bir-iki kişi daha fazlasını götürerek yemeklerini paylaşmalarını isterdi. Sonraki yıllarda Müslümanlar, maddî açıdan rahatlayınca buna gerek kalmadı.

Hz. Peygamber, eline geçen parayı ve hediyeleri Suffe ehli için harcamaya özen gösteriyor; aile efradının bazı taleplerini, Suffe

ehlinin ihtiyacı olduğunu söyleyerek geri çeviriyordu. Nitekim Hz. Fâtûma'nın Allah Resûlü'nden hizmetçi talebi, Suffe ehlinin ihtiyaçları olduğu gerekçesiyle geri çevrilmiştir.

Suffe'de kalan Müslümanların sayısı sürekli değişiyordu. Bir süre burada kaldıktan sonra ayrılanlar olduğu gibi yeni katılanlar da oluyordu. Aynı anda 70 kadar Müslümanın burada kalabildiği, kalanların toplam sayısının 400'ü bulduğu ifade edilir. Bununla birlikte kesin bir rakamdan söz etmek güçtür. Zira zaman zaman burada konaklayan ya da kısa süre ders halkalarına katılan insanların sayısı daha fazla olmalıdır. Suffe'deki eğitim, belli bir süreyle sınırlandırılmadığı için farklı zaman ve sürelerde kalan Müslümanlar olmuştur.

Mescit, ilk dönem İslâm toplumunda merkezî bir yere sahipti. Hz. Peygamber'in başka yerde bir işi yoksa mescitte Müslümanların eğitimiyle meşgul olur; onların sorunlarıyla ilgilenir, kendisine sorulan sorulara cevap verirdi. Suffe, mescidin müstemlatı içinde olduğu için burada kalan Müslümanların Hz. Peygamber'in bütün faaliyetlerine şahit olma, ona sorulan sorulara ve ortaya çıkan sorunlara ürettiği çözümlere şahit olma şansları vardı. Ancak Suffe ehlinin yegâne birikimleri Resûlullah'ın yakınında olmaktan dolayı gözlemle elde ettikleri bilgiler değildi. Burada geçirdikleri zaman, dolu dolu yaşanan, verimli bir eğitim ve öğretim süreciydi. Nitekim Ebû Hüreyre neden diğer ashabın kendisi kadar hadis rivâyet edemediğini soranlara onların ticaretle ve mallarıyla ilgilenirken kendisinin Suffe ehlinen biri olarak Resûlullah'ın yanından ayrılmadığını ifade eder.

Evi olmayan Müslümanların barındıkları bir yer olarak başladığı halde Suffe, kısa sürede bir ilim meclisi haline gelmiştir. Muhammed Hamidullah, burada yetişen ilk Müslümanlara bakarak Suffe'nin İslâm tarihinde kurulan ilk üniversite olduğunu söyler.¹⁰⁷

107 Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi: Hayatı ve Eseri*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 634.

Hız. Peygamber, Suffe ehlinin eğitimiyle bizzat ilgilenirdi. Kendisi burada ders verdiği gibi bazı sahabîleri bilgi sahibi oldukları konularda ders vermek üzere görevlendiriyordu. Ubâde b. es-Sâmit Kur'ân öğretmek üzere görevlendirilen Müslümanlardan biridir. Übey b. Ka'b ve Muâz b. Cebel de burada ders veren sahabîlerdendir.

Suffe'de kalan sahabîlerden ilk akla gelenler arasında Ebû Hüreyre, Ebû Zer el-Gıfârî, Selmân el-Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd, Suheyb b. Sinân er-Rûmî ve Bilâl el-Habeşî'nin isimlerini zikredebiliriz.

Suffe'de eğitilen Müslümanlar, İslâm'ı öğretmek amacıyla ihtiyaç duyulan yerlere görevlendiriliyorlardı. Suffe ehlinen yetmiş kadar sahabî Âmir b. Sa'sa'a kabilesinin lideri Ebû Berâ Âmir b. Malik'in davetlisi olarak İslâm'ı öğretmek amacıyla Âmiroğulları kabilesine giderken Bi'r Maûne denen yerde kabile liderinin yeğeni Âmir b. Tufeyl'in saldırısı sonucu şehit oldular. Racî olayında şehit olan on Müslüman da Suffe ehliendendi.

Suffe'de nasıl bir eğitim programı takip edildiği hususu merak uyandırmaktadır. Günümüzdeki müstakil disiplinlerin çoğunun o gün daha tam olarak teşekkül etmediği dikkate alınırsa, Suffe'de verilen temel eğitimin okuma-yazma ve Kur'ân öğretimi olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Hız. Peygamber dönemindeki Kur'ân öğretiminin güzel okumaktan ibaret olduğunu düşünmek yanıltıcı olur. Zira temel hedef ilahî mesajı insanların hayatlarına hâkim kılmak olduğu için buradaki eğitimin amacı, vahyi daha iyi anlamaları ve anladıklarını hayatlarına tatbik etmeleridir.

Öğretilenler, soyut bilgilerden ibaret olmayıp Müslümanların hayatlarında karşılığı olan şeylerdi. Bu sebeple öğrenilenler, hayatta tatbik alanı bulduğu gibi ulaştırılacak muhataplar da bulurdu.

Suffe'de yapılan eğitim için herhangi bir ücret alınmamıştır. Allah Resûlü döneminden bildiğimiz bu ve benzeri örnekler, dinî eğitimin

Allah rızasını hedefleyen bir faaliyet olarak düşünülmesi ve ücretli olarak yapılmaması hususunda bir anlayışın yaygınlık kazanmasına ve günümüze kadar yaşamasına sebep olmuştur.

Öğrenci kabulü için belli bir yaş sınırı yoktur. Uzun süre kalanların daha çok gençler olduğu anlaşılmaktadır. Suffe’de kalanların hepsi, kapasitelerine göre burada verilen eğitimden yararlanmışlardır.

Yaygın eğitimin ilk örneklerinden olan Suffe’de yapılan eğitim-öğretim faaliyetinin temel özelliklerini ve eğitim yöntemini dikkate aldığımızda yapılanların hala hayatımızda karşılık bulabilecek öneme sahip olduğu görülür.

Suffe’de verilen eğitimde öğrenciyle eğitimcinin diyalogu üst seviyededir. Hoca, öğrencisiyle birebir ilgilenir, vermek istediğini öğretinceye kadar onu takip eder, bunun için gerekli olan hiçbir şey ihmal edilmezdi. Öğrenciler öğrendiklerini kendi aralarında ve Suffe’de kalmayan diğer Müslümanlarla müzakere ederek pekiştirirlerdi.

Suffe’de eğitim, gönüllülük esasına göre yapıldı. Öğrenciler, kendi rızalarıyla buraya gelirler, diledikleri zaman da eğitimi bırakabilirlerdi. Bilindiği gibi öğrencinin kendisini zihnen eğitimciye açması, eğitimde başarının temel koşullarındandır. Öncelikle öğrencinin verilecek bilgiye ihtiyacı olduğuna inanması gerekir. Günümüzde eğitimde karşılaştığımız temel sorunlardan biri, öğrencinin verilen bilginin gerekliliğine inanmaması, bundan dolayı da zihnini eğitimciye kapatmasıdır. Zira öğrenci, öğretilen birçok bilginin faydası hususunda ciddi kuşkular taşımaktadır. Bu sebeple öncelikle öğrencinin zihin dünyasını eğitime açmak gerekir.

Suffe’de yapılan eğitimde, öğretileceklerin belirli bir metinden okunması zorunluluğu yoktu. Çoğu zaman, yazılı bir metin olmaksızın ezberleterek öğretime yöntemi kullanılabiliyordu. Zira özellikle

sürekli öğrenci olmayan muhatapların çoğu okuma yazma bilmedikleri için bilgilerin şifahi olarak aktarılması gerekiyordu. Bununla birlikte muhatabın durumuna göre Suffe’de verilen eğitimde yazı yazma ya da yazılı bir metinden okuma da yapılırdı.

Eğitimde elde edilen başarıyla, maliyet arasında bir ilişki kurarsak Suffe’de verilen eğitimin en ucuz bir maliyetle gerçekleştirildiğini görürüz. Burada verilen eğitim, zamanın verimli bir şekilde yönetimi açısından da başarılı bir örnektir. Çağdaş insanın en önemli problemlerinden biri, sahip olduğu en önemli değerlerden bir olan zamanı bilinçsizce israf etmesidir. Hz. Peygamber, Müslüman olmak için Medine’ye gelen kabile mensuplarını Suffe’de ve mescitte temel bir eğitimden geçiriyordu. Böylece on-on beş gün gibi bir zamanda dinî ibadetlerini rahatlıkla yapabilmelerini mümkün kılacak bir bilgiyle memleketlerine dönüyorlardı. Buraya gelenlere pratikte kendilerine faydalı olacak bilgiler verilmeye çalışılır; ayrıntılardan kaçınılırdı.

Çağdaş insanın önemli problemlerinden biri de yapması gerekenleri, daha iyi koşullara sahip olma beklentisiyle sürekli ertelemesidir. Oysa Suffe örneğinde görüldüğü gibi Allah Resûlü, çok zor koşullarda bile sahip olduğu imkânları en verimli şekilde kullanarak Müslümanları eğitmiş, onlara kişilik ve bilinç kazandırmıştır.

Hız. Peygamber, Müslümanları eğitirken onları sıkıntıya sokmama, hayatın akışını bozmamaya ve çalışma hayatına zarar vermeye özen gösterirdi. Hız. Ömer’in Ensâr’dan olan kardeşi İtban b. Malik ile münavebeli olarak Hız. Peygamber’i dinlemeye gitmeleri, hem ondan yararlanmaktan geri kalmamaları, hem de işlerini ihmal etmemeleri anlamında dikkat çekici bir örnektir.

Hız. Peygamber’in toplumu eğitmede öncelikli olarak kullandığı mekân mescittir. Böylece mescit Allah Resûlü’nün uygulamasında

Müslümanların hayatında merkezî bir öneme sahip olmuştur. Mescitler sadece namaz kılınıp diğer zamanlarda kapatılan yapılar değil, Müslümanların her zaman yararlanabilecekleri yerlerdir. Öte yandan Hz. Peygamber'in hem mescidi, hem de Suffe'yi eğitim mahalli olarak kullanmasıyla Müslümanların eğitimi için ayrıca bir yatırım yapmasına gerek kalmamış; mescit daha işlevsel bir hüviyet kazanmıştır.

Allah Resûlü, Suffe ehliyle ve mescide gelen Müslümanlarla namaz öncesinde ve sonrasında sohbet eder, onların sorunlarını dinler, sorularını cevaplar, çeşitli yöntemler kullanarak dikkatlice kendisini dinlemelerini sağlardı. Böylece eğitimle ibadeti bütünleştirmişti. Müslümanın Allah'ın rızasını hedefleyerek yaptığı her iş ibadet olduğu gibi burada verilen eğitim de ibadetti. Ancak dinî bir mekânda ibadetle iç içe geçen bu eğitimle daha başarılı ve tatminkâr sonuçlar elde ediliyordu. Eğitimin yapıldığı yer Mescid-i Nebvî'nin müştemilatından olduğu için burada kalan Müslümanlar kâh Suffe'de, kâh mescidin namaz kılınan bölümünde eğitim faaliyetlerine devam ediyorlardı. Böylece öğrenciler manevî iklimin yoğun, dünyevî meselelerin ana gündemi oluşturmadığı bir ortamda eğitilmiş oluyorlardı. Suffe uygulaması, bu yönüyle İslâm dünyasında asırlardır devam eden camilerdeki ders halkalarına ve medrese eğitimine model olmuştur.

Suffe'de kalan Müslümanların çoğu kalacak başka bir yerleri olmadığı için burada barınıyorlardı. Allah Resûlü'nün onları eğitmesi, maddi açıdan zayıf olmalarına rağmen manevî açıdan yücelmelerini sağlamış; böylece toplum nezdinde itibar kazanmışlardır.

Bilginin bazı insanların tekelinden çıkarılarak yaygın hale getirilmesi ve dileyen herkesin bilgiye ulaşmasına imkân sağlanması, Allah Resûlü'nün eğitiminin en önemli özelliklerinden biridir. Suffe, bu ilkenin uygulamaya konduğu seçkin örneklerden biridir.

Allah Resûlü, birçok konuşmasında Müslümanları ilim öğrenmeye teşvik ederek ilimle iştigal etmenin ibadet olarak algılanmasını sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde ilme teşvik ve Hz. Peygamber'in bu husustaki çabaları, kısa sürede toplumun dönüştürülmesine imkân vermiştir.

Hiz. Peygamber'in Suffe uygulaması ve diğcr eğitim faaliyetleri bir bütün olarak değcrlendirildiğinde İslâm'ın tutuculuğı reddetme tavrına uygun olarak yenilikçi olduğunu söylemek mümkündür. Esasen onun eğitim faaliyeti bir bütün olarak yeni bir insanın parçasıydı.

Hiz. Peygamber, Suffe'de ya da Suffe'nin dışında iyi insan ve bilinçli kullar olmaları için Müslümanları eğitirken kullandığı yöntemlerin çoğı halen eğitimde vazgeçilemeyen ilkelcrdir. Günümüz Müslümanına düşen görev, Suffe gibi kurumları geçmişte kalmış güzel hatıralar olarak yâd etmek olmamalı, toplumu eğitmenin ve bilinçlendirmenin nebevî bir görev olduğu bilinciyle varlığının anlamını idrâk etmek ve buna uygun yaşamak olmalıdır. Müslümanca ve insanca yaşamın ancak bilinçli bireylerden oluşan toplumlarda mümkün olduğu unutulmamalıdır.

Toplumu Dönüştürmede İman Kardeşliği ve Dostluk¹⁰⁸

İlahî mesajın son elçisi Hz. Muhammed'in (s) doğup büyüdüğü Arap toplumu, sadece inanç açısından sapmış bir toplum değildi. Araplar, zulüm ve adaletsizliği hayatın çeşitli alanlarında kurumsallaştırmıştı. Bu hayat tarzını, Arapların çoğunluğunun bilinçli bir tercihi olarak değerlendiremeyiz. Zira haksızlık ve zulme uğrayan geniş kitleler kendilerini kurumsallaşmış zulüm ortamının içinde buluyorlar; zulmü meşrulaştıran bir kültürde yetişiyorlardı.

Güçlünün zayıfı yok etmeyi kendisi için bir hak olarak gördüğü vahşi bir sosyal ve siyasî yapı oluşmuştu. Bunu tanımlayan en güzel kavram cahiliyedir. Cahiliye, hem bilginin, hem de hıllmin zıddını ifade eder. Bu dönemde halim [yumuşak huylu] olmak, zayıflık olarak algılandığı gibi sert ve acımasız, yani “cahil” olmak takdire şayan bir özellikti.

Kuşkusuz cahiliye dönemi sosyal yapısından memnun olanlar da vardı. Bunların başında kabile liderleri ve adamlarının sayısı fazla olan güçlü kimseler gelirdi. Zayıf olan kişiler ve kabileler ise mağduriyetlerini giderebilecek bir sığınak bulmakta zorlanıyorlardı. Sığındıkları

108 Bu çalışma, Hz. İbrahim ve Dostluk Sempozyumu'nda “Hz. Peygamber'in (s) Örneğiyle Toplum İnşasında İman Kardeşliği ve Dostluk” başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur (22-24 Mart 2013, Şanlıurfa).

kişi ya da kabile ise adaleti hâkim kılmak için değil, kendi güçlerini korumak ve devam ettirmek üzere onlara destek verebiliyorlardı.

Hız. Peygamber, tebliğe başladığında ona direnç gösterenlerin başında mevcut sosyal yapıdan memnun olan liderler geliyordu. Tepkilerinin temelinde kendi inançlarına olan bağlılıktan ziyade sahip oldukları konumu kaybetmeme çabası yatıyordu. Öte yandan peygamber de olsa yaşça kendilerinden küçük olan birisine tâbi olmaları, Arap liderleri için pek kabul edilebilir bir durum değildi. Açıkça bilinen bir husustur ki, Allah Resûlü'nün bütün çabasına rağmen Mekke'de görüştüğü liderlerden hiçbirisi Müslüman olmayı kabul etmemiştir.

Liderlerin dirençleri, kabilelerine mensup insanların dine girişleri önünde bir engel oluştıuruyordu. Birçok kişi sırf liderlerine uyararak peygamberin ümmetine dâhil olma şerefinden mahrum kalıyordu.

Allah Resûlü, tebliğde İslâm inancının iki temel umdesi üzerinde çokça durmuştur. Bunların ilki İslâm'ın ayırt edici özelliği olan tevhit, ikincisi ise yeni bir ahlak düzeni kurmaya imkân veren ahiret inancıdır. Ancak İslâm'ın yaptığı devrim sadece inanç alanına mahsus değildi. Yeni din, sosyal ilişkileri ilahî vahyin yol göstericiliğinde yeniden tesis etmiştir.

Araplar, Allah'a inanıyorlardı. Ancak Allah'la aralarında aracılık yaptıklarına inandıkları bazı aracı tanrısal varlıklar kabul ediyorlardı. Ahirete inananlar varsa da Arapların çoğu, yaptıklarının karşılığını ahirette göreceklarine inanmıyorlardı. Bu da zalim bir yaşayışı meşrulaştıran anlayışlardan biriydi. Gerçi çoğu, yaptıkları kötülüğün karşılığını dünyada ya bizzat kendilerinin ya da yakınlarının göreceklarine inanıyorlardı; ama bu anlayış, meşrulaştırdıkları baskı ve zulmü ortadan kaldırmaya yetmiyordu.

Araplar, İslâm'dan önce temelini kan bağına dayalı ilişkilerin belirlediği, küçük sosyal adacıklar halinde yaşarlardı. Kabile denen

bu toplulukların ilişkileri, çıkarlarına göre düzenlenmişti. Ekonomik kaynakların kıt olduğu bir coğrafyada yaşadıkları için başkalarının hakkını yemek ve onlara zulmetmek, adeta bir hak olarak görülüyordu. Talan, birçok kabileye göre meşru bir kazanç yoluydu. Bu ilişki, çatışmaları sürekli hale getiriyor, kabilelerin varlıklarını korumak amacıyla güçlerini başka kabilelere karşı dengelemek zorunda bırakıyordu. Rakiplerine karşı güçlü olma ve varlıklarını devam ettirme ihtiyacı, kabileler arasında yeni akrabalık ilişkileri ve ittifaklar kurulmasını gerektiriyordu. Kan bağı, sosyal ilişkileri şekillendiren temel unsur olmakla birlikte azat etme, sığınma (car), antlaşma yapma (hilm), evlilik, kardeş ilan etme ve evlat edinme gibi yollarla kabileye katılımlar her zaman mümkündü.

Bütün bu katılım yolları açık olmakla birlikte kan bağı, temel akrabalık ilişkisiydi. Akrabaların birbirlerini desteklemelerinin yanı sıra zayıf kişilerin ya da kabilelerin güçlü kabilelere sığınması her zaman karşılaşılan bir durumdu. Öte yandan iki güçlü kabilenin başka kabilelere karşı birbirlerini desteklemeleri de bir başka dayanışma türüydü. Bu ilişkiler, tarafların çıkarlarına bağlı olarak uzun süreli olabildiği gibi, şartlar çerçevesinde kısa süreli de olabilmektedir. Ancak dayanışmanın temelinde adaleti ve sosyal düzeni sağlamaktan ziyade başkalarını ötekileştirme ve düşman ilan etme anlayışının belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir.

Araplar, sosyal ilişkilerinde akrabalığı esas aldıkları için yabancılara karşı akrabaların birbirlerini desteklemeleri beklenen bir durumdur. “Zalim de olsa kardeşine yardım et.” atasözü, sosyal ilişkilerin dayandığı anlayışı göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu dayanışma, sürekli bir birlikteliği ifade etmez. Nitekim kabile içi çekişmeler ve hatta çatışmalar hiç de eksik değildir. Başta kabile liderliği etrafındaki tartışmalar olmak üzere çeşitli sebepler, kabile içinde

bölünmeye kadar giden çatışma ve çekişmelere yol açabilmektedir. Başka bir atasözü, onların dayanışma anlayışlarını açık bir şekilde ortaya koymaktadır: “Ben ve kardeşim amcaoğluna karşı birlikte hareket ederiz. Ben ve amcaoğlum ise yabancıya karşı birlikteyiz.”

Kabile, Arab’ın her şeyidir. Kabile kimliği onun varlık nedenidir. Bireyin kabile kimliği olmadan yaşaması mümkün değildir. Dolayısıyla kabile, sadece akrabalığı ifade eden bir kavram değil, Arapların sosyal, dinî, siyasî, hukukî, ekonomik ve kültürel ilişkilerini belirleyen bir kurumdur. Bu kurum, kendi içinde bir düzene sahipmiş gibi görünürken basit çıkar çatışmaları ya da ihtilaflar, sürekli kavga ve çatışma doğurabilmektedir. Birbirleriyle devamlı çatışan, güç dengelerini düşmanlarına göre ayarlamak zorunda olan topluluklar için sürekli çekişme ve çatışma olarak ifade edebileceğimiz kaotik bir durum söz konusudur.

Allah Resûlü’nün tebliğine muhatap olan insanlar, sürekli hale gelen çatışmalarda rakiplerine üstün gelebilmek için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdi. Bunlardan biri Arapların hilf dedikleri kabileler ya da şahıslar arası antlaşmalardır. Bu antlaşmalar sayesinde Arap kabileleri siyasî rakiplerinden gelebilecek zararları bertaraf etmeye çalışıyorlardı. Ancak hilf yapan bir kabilenin rakibi için de hilf yapma imkânı her zaman vardı. Hilfler, sürekli çatışma ortamında kabilelerin birbirlerinin desteğine duydukları ihtiyaç sebebiyle ortaya çıkan anlaşmalardır. Kişiler, kendilerini tanıtırken diğer kabilenin halifi olduklarını ifade etmeye ihtiyaç duyduklarında bunu söylerlerdi.

Hız. Peygamber tebliğe başladığında kabile kimliği yerine doğrudan doğruya insana vurgu yapan bir dil kullandı. Kişinin kabilesi yerine insanın kendisini öne çıkardı. Hız. Peygamber’in bu yaklaşımı Arapların alışkanlıklarına aykırıydı. Bundan dolayı birçok kişi Allah

Resûlû'nün bu yaklaşımını hakkıyla değerlendiremedi. Muhataplarının çoğu onun bu mesajını anlamakta zorlandı. Allah Resûlû, kabile kimliğine dayanarak tebliğ yapmadığı halde birçok müşrik ona itaat etmekle Hâşimoğullarının hükmü altına girmenin aynı anlama geldiğini düşünüyordu.

Arap kabilesi için yaşamı kolaylaştıran bir etken olarak hilfin mevcudiyeti önemli olmakla birlikte bu tür antlaşmalar, Müslüman toplumu parçalayıcı ve gücünü zayıflatıcı bir özelliğe sahipti. Hz. Peygamber, "İslâm'dan sonra hilf (kabileler ya da bireyler arası antlaşmalar) yoktur." (Müslim, "Fedâilû's-sahâbe", 204, 206) sözüyle de Müslümanların birbirlerine karşı hilf yapamayacakları prensibini ifade etmektedir.

Din kimliği, bireyler arasındaki ilişkileri geliştiren ve dayanışmayı sağlayan bir etken olarak yeterliydi. Bunu başka ilişkilerle beslemeye gerek yoktu. Hatta din kimliği, hilften daha güçlü bir dayanışma sağlamaktadır. Din ilişkisinde bireylerin birbirlerine destekleri sadece beşerî bir takdirde karşılanmaz; aynı zamanda ilahî bir mükâfata da nail olmayı sağlar. Onun için daha güçlü bir sosyal ilişki doğurur.

Hız. Peygamber, Mekke döneminden başlayarak din birliğini ortak bir kimlik haline getirmeye çaba harcadıysa da buradaki kabilelerin iç ilişkileri, Müslümanların arzu ettiği şekilde dayanışma içinde hareket etmelerine imkân vermedi. Buna rağmen Allah Resûlû Müslümanları, kimliklerini ayırt edici faaliyetlere yöneltti.

Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde Müslümanlarla toplanarak onlara kimlik kazandırmaya çalıştığı gibi ilk kardeşleştirmeyi burada yaparak Müslümanların birbirlerine karşı sorumluluk duymalarını sağlamaya gayret etti. Müslümanların Mekke'de din kardeşleri için geliştirdikleri dayanışma, dönemin koşullarına göre şekillenmiştir.

Mekke’de müşriklerle topyekûn mücadele etme imkânları yoktu. Baskı gören Müslümanları koruyabilmeleri mümkün değildi. Bununla birlikte sahiplerinden şiddet gören bazı köleler satın alınmak suretiyle özgürlüklerine kavuşturulmuş ve baskıdan kurtulmuşlardır. Bu hususta Hz. Ebû Bekir, maddî imkânlarının önemli bir kısmını bu yolda harcayarak büyük fedakârlıklar göstermiştir. Ancak baskı gören birçok Müslüman’a Allah Resûlü’nün sabır tavsiye etmekten başka yapabilecek bir şeyi yoktu.

Allah Resûlü’nün Mekke’deyken Müslümanları yeni kimlikleriyle Habeşistan’a gönderdiğini biliyoruz. Yüzden fazla Müslüman Habeşistan’a Müslüman kimlikleriyle hicret etmişlerdir. Burada kabile kimliklerinden kaynaklanan farklılıkları geride bırakarak kenetlenmiş bir cemaat olarak hareket etmişler; kabile mensubiyetine bakmadan Cafer b. Ebî Tâlib’in sözcüleri olmasını benimsemişlerdir.

Müslümanlar Medine’ye kendi ailelerinden baskı görerek ve kavimleri tarafından dışlanarak göç etmişlerdi. Görünürde çok zayıflardı. Zulüm ve baskı gören kardeşlerini koruyamadıkları gibi kendilerini de koruyabilecek imkânları yoktu. Kabilelerin Hz. Peygamber’e ve kabilelerinden Müslüman olanlara karşı tutumları farklı olabiliyordu. Kendi adamlarına baskı yapanlar olduğu gibi onlara fazla karışmayanlar da vardı. Örneğin Hz. Peygamber’in ailesi Hâşimoğulları, kendilerinden Müslüman olanlara pek baskı yapmadı. Yine Hz. Ebû Bekir’in kabilesi Teymoğulları da Müslüman olanlara karşı daha yumuşak davrandı.

Müslüman kimliğiyle Medine’ye hicret eden Muhacirler, orada bu kimlikleriyle itibar gördüler. Arap örfüne göre şehre sığınmacı olarak geldikleri için geri planda durmaları gerekirken kısa sürede yeni kimlikleriyle şehrin gündemini belirleyebilecek konuma geldiler. Hz.

Peygamber Medine'ye ulaştıktan sonra Müslümanların nüfus sayımını yaptırdığında 1500 kişi olduklarını tespit etti. Bu sayı Medine'deki dinî ve etnik yapı içinde azınlıkta olduklarını gösteriyordu. Ancak birlikte hareket etmeleri, sayılarından çok daha fazla bir güç kullanmalarını mümkün kıldı. Yahudilerin sayısı Müslümanların yaklaşık üç katı, yine müşriklerin sayısı da üç katı kadar olmasına rağmen Allah Resûlü, Medine'deki grupları yapılandırarak vatandaşlık esasına dayalı bir birliktelik oluşturdu. Oluşturulan birliktelikte Allah Resûlü'nün liderliği teyit edilmiştir.

Dayanışma içinde hareket etmek, kısa süre içinde Müslümanları diğer din mensuplarına ve kabilelere karşı üstün konuma getirdi.

İslâm, insanları müslüman kimliği etrafında yapılandırırken bireylerin sahip oldukları kimlikleri reddetmemiş, meşru ölçüler içinde kimliklerini kullanma haklarını teminat altına almıştır. Her Müslüman, sahip olduğu bireysel özellikleri koruma ve bunu ifade etme hakkına sahiptir. Buradaki temel ölçü, bireysel kimliğin başkalarına karşı baskı unsuru olarak kullanılmamasıdır. Başkalarına baskı ve zulme sebep olan, özgürlüklerine müdahale anlamına gelen her türlü davranış yasaklanmıştır.

İslâm, kişinin kabile kimliğini kullanmasını, kendisini onunla ifade etmesini yasaklamamıştır. Ancak alt kimlikler, üst kimliğe zarar veremez.

Allah Resûlü'nün kurduğu toplumda her Müslüman değerlidir, topluma katılma hakkına sahiptir; sözüne değer verilir. Hz. Peygamber, Mescid-i Nebvî'de yaptığı istişare toplantılarına katılan bütün Müslümanları dinler, onların görüşlerine değer verirdi. Uhud savaşı için karar verilen toplantıda olduğu gibi bazen ileri sürülen görüşler onun görüşüne muhalif de olsa çoğunluğun görüşünü kabul edebiliyordu.

Geçmişte kişinin sahip olduğu adam sayısına ve maddi gücüne bağlı olan itibar görme yerine her Müslüman ümmetin mensubu olarak ortak kimlikten beslenen gücü kullanıyordu.

Hız. Peygamber'in muhatap olduğu toplumu parçalayan ilk sorun kabile kimliğıydi. Her kabile, kendi kimliğini diğerlerine karşı baskı unsuru olarak kullanmaya, en azından kendi kimliğini yaşatmaya çabalıyordu.

Hız. Peygamber'in karşılaştığı ikinci önemli sorun ise Araplar arasında derin bir fay olan Yemenli-Mudarlı kimliğidir. Güneyli kabileler ile kuzeyli kabileler arasında dilden, günlük yaşayışa kadar birçok farklılıklar göze çarpmaktadır. Hız. Peygamber hicret edince Yemen kökenli Medineli Evs ve Hazrec kabileleriyle Kureyşli Müslümanlar arasındaki farklılıkları gidererek onları ortak değerler etrafında birleştirmesi gerekiyordu. Bunu sağlayan şey İslâm kardeşliğıydi. Başka hiçbir değer Mekkelilerle Medineleri bir araya getiremezdi. İslâm kardeşliğı etrafında şekillenen bu yeni dayanışma ilişkisinde tarafların tanımı da bu dayanışmaya uygun bir şekilde yapıldı. Medineli Müslümanlara Ensâr [din kardeşlerine yardım edenler], Mekkelilere Muhacirler [Allah yolunda din kardeşlerinin yanına hicret edenler] dendi.

Esasen Hız. Peygamber'in Mekke'de Akabe mevkiinde aldığı biatlerden itibaren Mekkelilerle Medineliler arasında akide ekseninde bir bağ kurulduğu görölmektedir. Hız. Peygamber'in hicretinden sonra karşılaşılan sorunlara hemen müdahale edilerek uyumlu bir toplum yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kişisel kimliklerin ve farklılıkların sorun olması, her zaman ihtimal dâhilindedir. Ancak Allah Resûlü anında müdahale ederek bu sorunları kalıcı olmaktan çıkararak çözmüştür. Benû Mustalık gazvesinde

Allah Resûlü, Ensâr ile Muhacirler arasında çıkan gerginliğe anında müdahale etmiş ve sorunu hemen hallederek gelecekte büyük sıkıntıların ortaya çıkmasını engellemiştir.

Hız. Peygamber'in bütün çabasına rağmen bireyler ve mensup oldukları boylar arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmaması mümkün değildir. Ancak onun, bu farklılıkları sorun olmaktan çıkarmayı hedefleyen bir siyaset güttüğü, insanların kayırıldıkları inancına kapılmalarını engelleyici bir tutum takınmaya özellikle özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki, görevlendirmelerde dahi buna dikkat edilmiş, eğer bir gruba bir görev verilmişse diğerine de görev verilerek denge gözetilmiştir. Özellikle Medineli Evs ve Hazrec kabileleri arasında bu anlamda geçmişe dayalı bir rekabet olduğu bilinmektedir. Hız. Peygamber, bu rekabeti dikkate alarak iki tarafa da eşit mesafede durmaya önem vermiştir.

Hız. Peygamber, bütün Müslümanları kardeş olmaları hasebiyle birbirleriyle ilişkilendirip sorumlu ilan ederken aynı zamanda bu sorumluluğu kişiselleştirmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri, hem Mekke'de hem de Medine'de Müslümanları kardeşleştirmesi olmuştur. Her iki kardeşleştirmede Müslümanlara yüklenen sorumluluklar farklı olmakla birlikte temelde iki uygulamada da Müslümanların dayanışmalarını artırma ve onları birbirlerine karşı sorumlu tutma amacı yatmaktadır.

Cahiliye döneminin oluşturduğu kimlik farklarının giderilemesi, çatışma ve çekişmeleri devam ettirecekti. Allah Resûlü, bu farkları makul bir seviyeye çektikten sonra etkilerini de bertaraf etmeye çalışmıştır. Örneğin Cahiliye döneminde hürlerle köleler arasında sosyal hayatlarında ciddi farklar vardı. Köle, bir mülk olarak değerlendirildiği için hemen hiçbir hakka sahip değildi. Sahibi ona

adeta hayvan muamelesi yapıyor, onu öldürse bile kimse müdahale edemiyordu. İslâm, bir taraftan kölelerin hürriyetlerini kazanabilmeleri için her türlü fırsatı değerlendirirken, birçok bakımdan köleleri, sahipleriyle aynı haklara sahip hale getirdi. Köle ile sahibi arasında, yaşantıları bakımından var olan farkları kaldırmaya yönelik tedbirler aldı. Hatta Allah katında üstünlük ölçüsünün takva olduğu vurgulanarak bir kölenin sahibinden pekâlâ üstün olabileceği ifade edilmiş oldu. Kölelere yönelik bu önemli gelişmeler fiiliyata da geçirildi. Allah Resûlü, azatlısı Zeyd b. Hârise'yi halasının kızı Zeyneb bt. Cahş ile evlendirdi.

Cahiliye döneminin ürettiği bir diğer sorun da sosyal hayatta görülen zengin fakir çatışmasıydı. İslâm, zenginliğin bir üstünlük sebebi olmadığını toplum hafızasına yerleştirdiği gibi fakirlerin zenginlerin mallarında hak sahibi oldukları, bu haklarının verilmesi gerektiği, zekât ibadetiyle kurala bağlanmış oldu.

Erkeklerin üstün telakki edilmeleri, kadınlara karşı tutumları da İslâm'ın düzelttiği önemli bir Cahiliye sapmasıydı. Kadının birçok haktan mahrum bırakılması, şiddete maruz kalması, sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Allah Resûlü'nün inşa ettiği toplumda kadınlara birçok haklar verildiği gibi, şiddet yasaklanmıştır.

Ebeveynin çocuklarına, çocukların ebeveynlerine karşı sorumlulukları düzenlenmiş, herkese konumuna uygun sorumluluklar yüklenmiştir.

Hz. Peygamber döneminde inşa edilen yeni toplumda Müslümanların sahip oldukları haklar ve değerler korunmuş, farklılıklar birer mücadele ve baskı aracı olarak değil zenginlik olarak kullanılmıştır.

İslâm kardeşliği ekseninde Müslümanların yeni kimliği oluşturulurken kişilerin sahip oldukları alt kimlikler, inkâr edilmemiş, hatta

bu kimlikler üzerinden birbirlerine destek olmaları teşvik edilmiştir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber, kişilerin mensup oldukları ailenin ya da kabilenin kimliğini kullanmasını yasaklamamış; evlatlıkların babalarına nispet edilmeleri emredilirken kimliklerin inkârına sebep olacak uygulamalardan kaçınılması emredilmiştir.

Öte yandan akrabayı ziyaret etme, onlarla ilgilenme, yardım etme, tavsiye edilen güzel hasletlerdir. Ancak bu ilişki, İslâm kardeşliğinin ruhuna aykırı olacak şekilde akrabaların başkaları aleyhine olmak üzere desteklenmesi anlamında kullanılmamalıdır.

Hz. Peygamber'in inşa ettiği Medine toplumunda Müslümanlar, İslâm kardeşliği ekseninde birlik ve dayanışma içinde yaşarlarken diğer din mensuplarına da dinlerini ve kültürlerini özgürce yaşama hakkı verilmiştir. Böylece onlara da kendi inançlarına uygun olarak yaşama, bundan doğan hak ve yetkilerini diledikleri gibi kullanma imkânı sağlanmıştır. Burada farklı inançlara mensup insanların birbirlerinin inanç özgürlüklerini sınırlama ya da inanç özgürlüğü hakkını diğer inançlara sahip insanlar aleyhine kullanmalarına izin verilmemesine özen gösterildiği vurgulanmalıdır.

Allah Resûlü, Medine'ye hicret ettiğinde Yahudilerle karşılıklı olarak hakların teminat altına alınması amacıyla Medine antlaşmasını imzaladı. Hz. Peygamber'le görüşmeye gelen Necdî Hıristiyanlarının ibadetlerini Mescid-i Nebvî'de yapmalarına izin verdi.

Allah Resûlü'nün oluşturduğu toplumda kimlikleri ifade etmek değil, kimliği gizlemek, daha büyük eleştiriye maruz kalmıştır. Nitekim gerçek kimliklerini ortaya koymayan ve inanmadıkları halde olduklarından farklı görünen münafıkların ebedî olarak cehennemle cezalandırılacakları bildirilmiştir.

Sonuç olarak Hz. Peygamber, Mekke ve Medine'deki uygulamalarıyla akraba ilişkileri çerçevesinde yapılanmış olan Arapları, din kardeşliği etrafında yapılandırarak hakkaniyet ve adalet umdelerinin hâkim olduğu, insanın gücünü haktan aldığı bir toplum haline getirmiştir. Dünyadaki kazanımları insanca yaşamak olmuş; ayrıca Yüce Allah'ın ahirette salih kullar için vadettiği mükâfatı hak etmişlerdir.

Müslüman olmayanlara da farklılıklarıyla, inanç ve değerleriyle özgürce yaşama hakkı tanınmış; günümüz dünyasıyla karşılaştırıldığında çok daha özgür bir toplum inşa edilmiştir. Allah Resûlü'nün vatandaşlık tanımında tek tipleştirme, sahip olunan inanç ve değerleri saklamanın (münafıklık) yeri yoktur. Herkes kendi kimliğiyle ve inancıyla onurlu bir şekilde yaşama hakkına sahiptir.

*Hz. Peygamber Döneminde Kardeşleştirme*¹⁰⁹

*“Müminler ancak kardeştir.”*¹¹⁰

Kardeşlik, “aynı ana-babadan veya bunlardan birinden dünyaya gelen insanlar arasındaki kan bağıını belirtmesi yanında aynı sü-laleye, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma gibi ortaklık ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhunu da ifade eden” bir kavramdır.¹¹¹

Aralarında kan bağı kardeşliği olmayan kişilerin sosyal ilişkile-rinde birbirlerini kardeş gibi telakki ettikleri bir uygulama olan kar-deşleştirme [muâhât], Cahiliye döneminde de mevcut olan sosyal ve siyasî dayanışma kurumlarından biridir. Bu dönemde bir Arap, arala-rında kan bağı bulunmayan bir şahsı kardeşi olarak ilan ederse ona öz kardeşi gibi bakar; kendisine varis olup mirasından pay alabilirdi.¹¹²

Hz. Peygamber’in uygulamasıyla Cahiliye dönemi uygulaması arasındaki temel fark, onun kardeşleştirmeyi inanç ilişkisi çerçeve-sinde uygulamış olmasıdır. Cahiliye döneminde kardeş ilanında ki-şinin rakiplerine ve başkalarına karşı destek bulma amacı yatarken

109 Bu çalışma, “Hz. Peygamber, Kardeşlik Ahlâkı ve Kardeşlik Hukuku” konulu VI. Kutlu Doğum Sempozyumu’unda (19-20 Nisan 2012, Şanlıurfa) tebliğ olarak sunulmuştur.

110 *Hucurât* 49/9.

111 Çağrıncı, Mustafa, “Kardeşlik”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 485.

112 Bk. Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri* (sad. M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 108.

H. Peygamber kardeşleştirmeyi, ümmete mensup Müslümanların birbirlerine destek olma yükümlölüklerini daha özel örneklerle uygulamak amacıyla hayata geçirmiştir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse H. Peygamber bu uygulamasıyla Müslümanlar için olması gereken dayanışmanın alanını belirlemiş olmaktadır. Bu sebeple Cahiliye’de kardeş ilanı, birleştirici olmaktan çok ayrıştırıcı bir özeleliğe sahip iken H. Peygamber döneminde kardeşleştirme, İslâm’ın genel kardeşlik ilkesinin belirlenmiş kişiler üzerinde uygulanmasıdır. H. Peygamber dönemindeki kardeşleştirmede başkalarını dışlama değil, dayanışma vardır.

Mekke’de Kardeşleştirme

Allah Resûlü’nün Medine’de Enes b. Mâlik’in evinde gerçekleştirdiğı kardeşleştirme meşhur olmakla birlikte bu uygulamanın ilk defa Mekke’de ortaya çıktığına dair rivâyetler mevcuttur.¹¹³ Buradaki kardeşleştirmeyle Müslümanların birbirlerine destek olmaları hedeflenmiştir. Mekke’deki kardeşleştirmede Medine’de olduğı gibi bireylerin birbirlerine varis olmalarını sağılayan bir uygulama yoktur. Oysa Medine’de kardeşleştirmenin ekonomik boyutu öne çıkmaktadır.

114

MEKKE’DE KARDEŞLEŞTİRİLENLER ¹¹⁴			
Kardeşleştirilen Kişi	Kabile	Kardeşleştirilen Kişi	Kabile
Muhammed (s)	Hâşim	Ali b. Ebî Tâlib	Hâşim
Hamza b. Abdulmuttalib	Hâşim	Zeyd b. Hârise	Resûlullah’ın mevlâsı

113 İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb (245/859), *Kitâbü’l-Muhabber* (nşr. İlse Lichtenstadter), Beyrut (t.y.) [H. 1361 Haydarâbâd basımından ofset], s. 70.

114 el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (279/892), *Ensâbü’l-Eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, 3. Basım, Kahire [1987], I, 270.

Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe	Teym	Ömer b. el-Hattab	Adî
Osman b. Affân	Ümeyye	Abdurrahman b. Avf	Zühre
Zübeyr b. Avvâm	Esed	Abdullah b. Mes'ûd	Zühre'nin anlaşmalısı
Ubeyde b. el-Hâris	Muttalib	Bilâl el-Habeşî	Ebû Bekir'in mevlâsı
Mus'ab b. Umeyr	Abduddâr	Sa'd b. Ebî Vakkâs	Zühre
Ebû Ubeyde b. el-Cerrah	Hâris b. Fihir	Sâlim	Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı
Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl	Adî	Talha b. Ubeydullah	Teym

Mekke'deki kardeşleştirmeye ilgili elimizdeki listede tamamı Mekkeli, ancak bir kısmı zayıf kabilelerden ya da anlaşmalılardan ve azatlılardan olan on sekiz kişi kardeşleştirilmiştir. Aralarında Bilâl el-Habeşî ve Sâlim gibi sosyal konumları açısından zayıf insanlar olduğu gibi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi güçlü kişiler de görüyoruz.

Yukarıdaki listeye göre Hz. Hamza Zeyd b. Hârise ile kardeşleştirilmiştir. Hz. Peygamber Kaza umresinden Medine'ye dönerken Hz. Ali, kardeşi Cafer ve Zeyd b. Hârise arasında Hz. Hamza'nın kızı Ümâme'nin velâyeti hususunda anlaşmazlık çıktı. Durum Hz. Peygamber'e arz edilince üçünü de dinledikten sonra hepsinin güzel hasletlerini zikredip en sonunda "Ey Cafer! Ümâme'yi gözetmeye sen daha layıksın. Çünkü onun teyzesi senin hanımıdır. Teyze, anne yerindedir." dedi. Allah Resûlü'nün bu sözüne sevinen Cafer Ümâme'yi himayesine aldı.¹¹⁵ Bilindiği üzere Ümâme, Hz.

115 el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1992, *Sulh* 6 [III, 168]; *Meğâzî* 43 [V, 84-85]; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-

Ali ile ağabeyi Cafer'in amcalarının kızıydı. Zeyd b. Hârîse ise Hz. Hamza'nın muâhât sebebiyle kardeşidir. Nitekim Ümâme için, "O benim kardeşimin kızıdır." demiştir.¹¹⁶

Bazı âlimler, Mekke'de kardeşleştirme yapıldığına dair rivâyetleri kabul etmezler. Bazıları ise Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında olduğu iddia edilen kardeşleştirmeyi reddederler. Bunlardan biri olan İbn Teymiyye'ye göre muâhât, kişiler arasında dostluğu ve ülfeti sağlamak üzere ortaya konmuş bir uygulamadır. Hz. Peygamber ile Hz. Ali arasında buna gerek yoktur. Onların kardeşleştirildiği iddiası, nassa aykırı olup bunu ileri sürmek, kardeşleştirmenin hikmetinden gafil olduğunu gösterir. Bunun yanı sıra bazıları diğer bazılarından mal ve aşiretleri bakımından daha güçlüydü. Onlar arasında dostluk mümkündü. Oysa Hz. Peygamber, çocukluğundan beri Ali'yi himayesi altında bulunduruyordu. Onların bu ilişkisi devam ediyordu.¹¹⁷ İbn Teymiyye'nin bu yaklaşımı, Şîîlerin Hz. Ali'nin bir fazileti olarak gördükleri bir hususu reddetmeye matuf görünmektedir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi kardeşi olarak seçmesinin biz-zat kendisi için de kardeş seçerek uygulamanın önemini vurgulamaya yönelik bir tavır olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim Mekke'deki kardeşleştirmede zaten kişilerin birbirlerine varis olmaları uygulaması yoktur.

İbn Kayyım, Hz. Peygamber'in muhacirler arasında kardeşleştirme yapıldığına dair rivâyeti şu sözleriyle reddetmektedir: "Resûlullah'ın (s) muhacirlerin bazılarını bazılarıyla ikinci defa kardeşleştirdiği, bu

Sicistânî (275/888), *Sünen*, İstanbul 1992, *Talâk* 34-35 [II, 709-711]; Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber (a.s.) Devri Kronolojisi (Tahlil ve Tenkit)*, İlaveli 3. Basım, İstanbul 2011, s. 432.

116 Buhârî, *Meğâzî* 43 [V, 85].

117 es-Semhûdî, Nûruddîn Ali b. Ahmed (911/1505), *Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafa*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, 4. Basım, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1404/1984, I, 268; Şulul, s. 433.

kardeşleştirmede Ali'yi kendisine kardeş olarak seçtiği söylenir. Doğru olanı Enes b. Mâlik'in evinde Muhacirlerle Ensâr arasında kardeşleştirme yapıldığına dair rivâyettir. Hemşehrilik ve nesep yakınlığı sebebiyle Muhacirlerin Ensâr'la kardeşleştirilmesi dışındaki bir kardeşleştirmeye ihtiyaçları yoktu. Eğer Muhacirler arasında kardeşleştirme yapmış olsaydı onun kardeşliğine en layık olanı, insanlar arasında en fazla sevdiği, hicrette yol arkadaşı, Sevr mağarasında dostu, Ashab'ın en faziletlisi ve kendisine karşı en cömerdi olan Ebû Bekir es-Sıddîk'i seçerdi.”¹¹⁸

İbn Kesîr, İbn İshak'ın kardeşleştirme ile ilgili rivâyetini naklettikten sonra şöyle demektedir: “Zikrettikleri bazı bilgiler tartışmalıdır. Âlimlerden bazıları, Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile kardeşleştiğini inkâr edip sıhhatini reddedenler vardır. Bu husustaki dayanakları, kardeşleştirmenin bazı Müslümanların diğer bazılarına yardım etmesi, birbirlerine karşı gönüllerinde ülfet oluşması içindi. Hz. Peygamber'in (s), Müslümanlardan birisiyle ya da İbn İshak'ın zikrettiği, Hamza'nın Zeyd'le kardeşleştirilmesi örneğinde olduğu gibi bir Muhacirin bir başka Muhacirle kardeşleştirilmesinin anlamı olmazdı. Allah bilir ya, Hz. Ali'ye yardım sorumluluğunu başkasına yüklemek istememiş olmalıdır. Zira Ali, babası hayattayken Hz. Peygamber'in infakta bulunduğu kimselerdendir. Aynı şekilde Hamza, mevlası Zeyd b. Hârise'nin ihtiyaçlarıyla ilgilenmeyi üstlenmişti. Bu sebeple Hz. Peygamber onu Zeyd ile kardeşleştirmiştir. Doğrusunu Allah bilir.”¹¹⁹

Ekrem Ziya Ömerî, bu konuyla ilgili görüşleri değerlendirirken şöyle demektedir: “İbn Kayyım ve İbn Kesir'in dayandıkları nokta, ilk siyer kitaplarının Mekke'de kardeşleştirme yapıldığına

118 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 27. Basım, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994, III, 64.

119 İbn Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Cize 1417/1997, IV, 561-562.

değınmemelerıdır. Öte yandan Mekke'deki kardeşleştırmeye değınen tek eski kaynak olan Belâzürı rivâyeti, zayıf kılan “dediler” lafzıyla isnatsız olarak nakletmıştır. Kaldı ki münekkıtlar Belâzürı'nın kendısını zayıf görürler. Biz, var olduğunu kabul etsek bile bu kardeşlık, mirasta hak sahibi olma gibi bir hukukî sorumluluk gerektırmeyen, kardeşler arasında yardımlaşma ve nasihatle bulunmakla sınrılı bir kardeşlikti.”¹²⁰ Ömerî, Belâzürı'nın kitabının en eski kaynak olduğunu söylemekteyse de temel siyer kaynaklarından olmamakla birlikte daha eski olan İbn Habîb'in kitabında da bu kardeşleştırmenden daha açık bir ifadeyle bahsedilmektedir.¹²¹

Hız. Peygamber ile Hız. Ali arasında meydana geldiği söylenen kardeşleştırmeyi reddeden âlimlerin takındıkları tutumun temel sebebi, Şiîlerin bu kardeşleştırmeye siyasî anlamlar yüklemeleridir. Dönemin sosyal ve siyasî koşulları dikkate alındığında Hız. Peygamber, başka birisini kendisine kardeş ilan etmesinin doğuracağı muhtemel olumsuzlukları engellemek için aileden biri olan Hız. Ali'yi kardeş ilan etmiş olmasında bir çelişki yoktur. Öte yandan kardeşleştırmenin Müslümanlar arasındaki dayanışmayı geliştirmek düşüncesiyle Mekke'de de gerçekleştirilmiş olması Hız. Peygamber'in izlediği siyasete uygundur.

Medine'de Kardeşleştirme

Hicretten sonra Ensâr'ın Mekke'den göç eden din kardeşleri için yaptıkları fedakârlıklar her türlü övgüye layıktır. Hız. Peygamber, hem Müslümanlar arasındaki dayanışmayı artırmak ve ilk İslâm toplumu homojen bir yapıya kavuşturmak, hem de sorumlulukları paylaşmak amacıyla Müslümanlar arasındaki inanç kardeşliğini, genel

120 Ömerî, Ekrem Ziya, *el-Muctema'u'l-Medenî fî Ahdi'n-Nübüvve; Hasaisuh ve Tanzîmâtuhü'l-Ûlâ*, Medine 1403/1983, s. 72.

121 İbn Habîb, s. 70-71.

olarak bir Mekkeli Müslümanı bir Medineli Müslümanla kardeşleştirmek suretiyle pekiştirdi. Müslümanların hepsi birbirlerinin kardeşi; ama Medine’de Enes b. Mâlik’in evinde ilan edilen kardeşlikle hangi muhacirin hangi Medineli Müslümanla dayanışma içinde olacağı belirlenmiş oldu. Kardeşleştirmenin Hz. Peygamber tarafından yapılması, taraflara manevî bir sorumluluk da yüklüyordu.

Medine’deki kardeşleştirme Bedir savaşından önce Enes b. Mâlik’in evinde yapıldı.¹²² Buhârî’nin naklettiği rivâyete göre hicretten yaklaşık beş ay sonra Mescid-i Nebvî’nin inşası sırasında Hz. Peygamber Muhacirlerle Ensâr’dan kırk beşer kişiyi Enes b. Mâlik’in evine çağırarak ikişer ikişer kardeşleştirdi. Böylece bir Ensârî’yle kardeşleştirilmeyen tek bir Muhacir kalmadı.¹²³ Kardeşleştirilenlerin sayısının her iki taraftan ellişer kişi olmak üzere 100 kişi olduğu da söylenir.¹²⁴

Medine’deki kardeşleştirme Araplarda mevcut olan hilfe bir alternatif olarak düşünülmüş gibidir.¹²⁵ Âsım der ki: “Enes b. Mâlik’e “Hz. Peygamber’in “İslâm’da hilf yoktur.” dediğini duydun mu?” diye sordum. Enes, “Allah Resûlü, evimde Kureyş ile Ensâr arasında hilf yaptı.” dedi.¹²⁶ Ancak kardeşleştirme, Araplar arasında kamplaşmaya sebep olan hilften farklıdır. Müslümanlar arasında meydana getirilen bu dayanışma, diğer Müslümanlar aleyhine olamaz.

Kardeşleştirmenin daha sonraki günlerde de devam etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ebü’d-Derdâ ile Selmân arasındaki kardeşleştirme sonraki zamanlarda yapılmıştır. Bilindiği gibi Selmân, Uhud savaşı ile Hendek savaşı arasında Müslüman olmuştur.¹²⁷

122 İbn Sa’d, Muhammed (230/844), *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire 1421/2001, I, 204.

123 İbn Sa’d, I, 204; Belâzürî, *Ensâb*, I, 271.

124 İbn Sa’d, I, 204.

125 Semhûdî, I, 268; Şulul, s. 433, 434.

126 Buhârî, *Kefâle* 2 [III, 58]; *Edeb* 67 [VII, 92].

127 Bk. Buhârî, *Menâkıbü’l-Ensâr* 50 [IV, 267]; *Edeb* 67 [VII, 92]; Belâzürî, *Ensâb*, I, 271.

Enes b. Mâlik'in evinde yapılan kardeşleştirmede meydana gelmesi mümkün olmayan Cafer b. Ebî Tâlib ile Muâz b. Cebel arasındaki kardeşleştirme de daha sonra meydana gelmiş olmalıdır. Zira Cafer, Habeşistan'a hicret etmiş; orada uzun süre kalmış ve Hayber fethi sırasında Medine'ye gelmiştir.¹²⁸ Bununla birlikte Vâkıdî, âlimlerin Bedir'den sonra kardeşleştirme yapıldığını reddettiklerini söyler.¹²⁹

Öte yandan Muhacirlerin kendi aralarında da kardeşlik kurdukları nakledilmektedir.¹³⁰ Bunun, maddi durumu iyi olan Muhacirlere de sorumluluk yüklenmesi suretiyle dayanışmayı artırmak ve siyasî dengeleri gözetmek gibi sebepleri olmalıdır.

Enes b. Mâlik'in evinde gerçekleştirilen Medine'deki ilk kardeşleştirmede Mekkeli ve Medineli Müslümanlardan kırk beşer kişinin kardeşleştirildikleri ifade edilmekteyse de İbn İshak'ın listesinde on sekizer kişi yer almaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in kardeşi Hz. Ali ile Hz. Hamza'nın kardeşi Zeyd b. Hârise Ensâr'dan değildir.

MEDİNE'DE KARDEŞLEŞTİRİLENLER ¹³¹				
	Kardeşleştirilen Kişi	Kabile	Kardeşleştirilen Kişi	Kabile
1	Muhammed (s)	Hâşim	Ali b. Ebî Tâlib	Hâşim
2	Hamza b. Abdulmuttalib	Hâşim	Zeyd b. Hârise	Resûlullah'ın mevlası
3	Cafer b. Ebî Tâlib ¹³²	Hâşim	Mu'âz b. Cebel	Selime-Hazrec

128 Bk. Önkâl, Ahmet, "Cafer b. Ebû Tâlib", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 548-549.

129 Belâzürî, *Ensâb*, I, 271.

130 İbn Sa'd, I, 204.

131 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *Sîretü'n-Nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire t.y., II, 124-126.

132 İbn İshak, Cafer'in bu sırada Habeşistan'da olduğunu nakleder (İbn Hişâm, II, 124). Ancak Allah Resûlü'nün Medine'de olmayan birisini bir Ensârî'yle kardeşleştirmesi bize pek makul gelmemektedir. Muhtemelen bu kardeşleştirme onun Medine'ye gelişinden sonra yapılmıştır.

4	Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe	Teym	Hârîce b. Zeyd	Belhâris-Hazrec
5	Ömer b. el-Hattâb	Adî	İtbân b. Mâlik	Sâlim-Hazrec
6	Ebû Ubeyde (Âmir) b. Abdullah b. el-Cerrâh	Hâris	Sa'd b. Mu'âz	Abdüleşhel-Evs
7	Abdurrahman b. Avf	Zühre	Sa'd b. er-Rabî'	Belhâris-Hazrec
8	ez-Zübeyr b. el-Avvâm	Esed	Seleme b. Selâme b. Vakş ¹³³	Abdüleşhel-Evs
9	Osman b. Affân	Ümeyye	Evs b. Sâbit	Neccâr
10	Talha b. Ubeydullah	Teym	Ka'b b. Mâlik	Selime-Hazrec
11	Sa'id b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl	Adî	Übey b. Ka'b	Neccâr
12	Mus'ab b. Umeyr	Abduddâr	Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd	Neccâr
13	Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a	Abdüşems	Abbâd b. Bîşr b. Vakş	Abdüleşhel-Evs
14	Ammâr b. Yâsir ¹³⁴	Mahzûm'un anlaşmalısı	Huzeyfe b. el-Yemân	Abs'tan, Abdüleşhel'in anlaşmalısı
15	Ebû Zer el-Gifârî	Gıfâr	el-Munzir b. Amr	Sâ'ide-Hazrec

133 Zübeyr b. el-Avvâm'ın Zühreoğullarının anlaşmalısı olan Abdullah b. Mes'ûd'un kardeş oldukları da söylenir (İbn Hişâm, II, 125). Ancak bu kardeşleştirmenin bir önceki tabloda gösterildiği üzere Mekke'de olması gerekir.

134 Ammâr b. Yâsir ile Belhâris b. Hazrec'ten Sâbit b. Kays'ın kardeş olduğu da söylenir (İbn Hişâm, II, 125).

16	Hâtıb b. Ebî Belta'a	Esed b. Abduluzza'nın anlaşmalısı	Uveyn b. Sâ'ide	Amr b. Avf-Hazrec
17	Selmân el-Fârisî	İranlı	Ebü'd-Derdâ Uveymir b. Sa'lebe	Belhâris-Hazrec
18	Bilâl el-Habeşî	Ebü Bekir'in mevlası	Ebü Ruveyha Abdullah b. Abdurrahman	Has'âm

Belâzürî'nin listesi İbn İshak'ın listesine göre daha uzundur. Kardeşleştirilen isimler arasında da bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Listede Hz. Peygamber'in ismi yer almamaktadır. İbn İshak'ın listesinde kendi aralarında kardeşleştirilen Hz. Hamza ile Zeyd b. Hârise, Ensâr'dan bazı kimselerle kardeşleştirilmiş görünüyor. Hz. Ali ise Sehl b. Huneyf ile kardeşleştirilmiş görünüyor.

MEDİNE'DE KARDEŞLEŞTİRİLENLER ¹³⁵				
	Kardeşleştirilen Kişi	Kabilesi	Kardeşleştirilen Kişi	Kabilesi
1	Hamza b. Abdulmutalib	Hâşim	Külsûm b. Hidm	Evs
2	Ali b. Ebî Tâlib	Hâşim	Sehl b. Huneyf	Evs
3	Zeyf b. Hârise	Hz. Peygamber'in azatlısı	Üseyd b. Hudayr	Abdüleşhel-Evs
3	Ebü Mersed el-Ganevî	Hamza'nın anlaşmalısı	Ubâde b. es-Sâmit	Amr b. Avf-Hazrec
4	Ubeyde b. el-Hâris	Muttalib	Humâm b. el-Cemûh ¹³⁶	Selime-Hazrec

135 Belâzürî, *Ensâb*, I, 270-271.

136 Ubeyde'nin Amr b. el-Cemûh (Belâzürî, *Ensâb*, I, 270) ya da Umeyr b. el-Humam es-Sülemî (İbn Habîb, s. 71) ile kardeşleştirildiği de söylenir.

5	Osman b. Affân	Ümeyye	Evs b. Sâbit	Neccâr-Hazrec
6	Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a	Abdüşems	Abbâd b. Bısr b. Vakş	Abdüleşhel-Evs
7	ez-Zübeyr b. el-Avvâm	Esed	Ka'b b. Mâlik	Selime-Hazrec
8	Mus'ab b. Umeyr	Abduddâr	Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd	Neccâr-Hazrec ¹³⁷
9	Abdurrahman b. Avf	Zühre	Sa'd b. er-Rabî'	Belhâris-Hazrec
10	Sa'd b. Ebî Vakkâs	Zühre	Sa'd b. Mu'âz	Abdüleşhel-Evs
11	Abdullah b. Mes'ûd	Zühre'nin anlaşmalısı	Mu'âz b. Cebel	Udey-Hazrec
12	Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe	Teym	Hârice b. Zeyd	Belhâris-Hazrec
13	Talha b. Ubeydullah	Teym	Übey b. Ka'b	Neccâr-Hazrec
14	Suheyb b. Sinân	Nemir b. Kâsıt-Teymoğullarının mevlası	el-Hâris b. es-Sımme	Neccâr-Hazrec
15	Ebû Seleme b. Abdulesed	Mahzûm	Sa'd b. Hayseme	Amr b. Avf-Evs
16	Erkam b. Ebî'l-Erkam	Mahzûm	Ebû Talha Zeyd b. Sehl	Neccâr-Hazrec
17	Ömer b. el-Hattâb	Adî	Uveyym b. Sâ'ide	Evs
18	Sa'id b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl	Adî	Râfi' b. Mâlik	Züreyk-Hazrec
19	Osman b. Maz'un	Cumah	Ebü'l-Heysem Mâlik b. et-Teyyihân	Evs

137 Mus'ab'ın Zekvân b. Kays ile kardeşleştirildiği de söylenir (Belâzürî, *Ensâb*, I, 271).

20	Huneys b. Huzâfe	Sehm	Ebû Abs b. Cebr	Evs
21	Ebû Ubeyde b. Abdullah b. el- Cerrâh	Hâris	Muhammed b. Mesleme	Hâris-Evs
22	Selmân el- Fârisî	İranlı	Ebü'd-Derdâ Uveymir b. Sa'lebe	Belhâris- Hazrec

En uzun liste İbn Habîb tarafından nakledilmiştir. Bu liste Enes b. Mâlik'in evinde yapılan kardeşleştirmede zikredilen sayıdan daha fazla ismi ihtiva etmektedir. Bunun sebeplerinden biri, kardeşleştirilenin Enes b. Mâlik'in evinde gerçekleştirilen kardeşleştirmeden sonra da devam etmiş olmasıdır.

MEDİNE'DE KARDEŞLEŞTİRİLENLER ⁹				
	Mekkeli Müslümanlar ve Muhâcirler		Mekkeli-Medineli Müslümanlar	
1	Ali b. Ebî Tâlib	Hâşim	Sehl b. Hunejf	Evs
2	Zeyd b. Hârise	Hâşim'in mevlası	Üseyd b. Hudayr	Abdüleşhel-Evs
3	Ebû Mersed el- Ganevî	Hamza'nın anlaşmalısı	Ubâde b. es- Sâmit	Amr b. Avf- Hazrec
4	Mersed b. Ebî Mersed	Hamza'nın anlaşmalısı	Evs b. es-Sâmit	Amr b. Avf- Hazrec
5	Ubeyde b. el- Hâris	Muttalib	Umeyr b. el- Humam es- Sülemî	Selime-Hazrec
6	et-Tufeyl b. el-Hâris b. el- Muttalib	Muttalib	el-Münzir b. Muhammed b. Ukbe	Evs

7	el-Husayn b. el-Hâris b. el- Muttalib	Muttalib	Râfi' b. Ancede	Kudâ'a'nın Belî kolu- Evs'in anlaşmalısı
8	Osman b. Affân	Ümeyye	Evs b. Sâbit ¹³⁹	Neccâr-Hazrec
9	Şücâ' b. Vehb	Esed	Evs b. Havlî	Hazrec
10	Abdullah b. Cahş	Esed b. Hüzeyme	Âsım b. Sâbit	Evs
11	Muhriz b. Nadle	Esed	Umâre b. Hazm	Neccâr-Hazrec
12	Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a	Abdüşems	Abbâd b. Bısr b. Vakş	Abdüleşhel-Evs
13	Sâlim	Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı	Muâz b. Mâ'is	Zureyk-Hazrec
14	Utbe b. Gazvân	Kays Aylân- Nefel b. Abdümenâf'ın anlaşmalısı	Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe	Hazrec
15	Sa'd	Utbe'nin mevlâsı	Temûm	Hirâş b. es- Sümme'nin mevlâsı
16	Tuleyb b. Umeyr	Abd b. Kusay	el-Münzir b. Amr	Sâide-Hazrec
17	ez-Zübeyr b. el-Avvâm	Esed	Ka'b b. Mâlik	Selime-Hazrec
18	Hâub b. Ebî Belta'a	Esed'in anlaşmalısı	Ruhayle b. Yehlüd	
19	Abdurrahman b. Avf	Zühre	Sa'd b. er- Rabî'	Belhâris- Hazrec
20	Sa'd b. Ebî Vakkâs	Zühre	Sa'd b. Mu'âz	Abdüleşhel-Evs

139 Hz. Osman'ın kardeşleştirildiği kişinin Ebû Ubâde Sa'd b. Osman ez-Zürakî olduğu da ifade edilir (İbn Habîb, s. 72).

21	Abdullah b. Mes'ûd	Zühre'nin anlaşıması	Mu'âz b. Cebel	Udey-Hazrec
22	Umeyr b. Abdüamr el-Huzâî	Huzâa	Yezîd b. el-Hâris	Hazrec
23	Habbâb b. el-Eret	Temîm	Cebbâr b. Sahr	Selime-Hazrec
24	el-Mikdâd b. Amr	Behrâ-Esve b. Abdüvegûs'un himayesinde	Cebr b. Atûk	Evs
25	Umeyr b. Ebî Vakkâs	Zühre	Amr b. Mu'âz	Abdüleşhel-Evs
26	Mes'ûd b. Rabî	Kâre-Abdumenâf b. Zühre'nin anlaşıması	Ubeyd b. et-Teyyihân	Kudâ'a-Abdüleşhel'in anlaşıması
27	Ebû Bekir b. Ebi Kuhâfe	Teym	Hârice b. Zeyd	Belhâris-Hazrec
28	Talha b. Ubeydullah	Teym	Übey b. Ka'b	Neccâr-Hazrec
29	Bilâl el-Habeşî	Ebû Bekir'in mevlası	Ebû Zûr'a el-Has'amî	Has'am
30	Âmir b. Fûheyre	Ebû Bekir'in mevlâsı	el-Hâris b. Evs b. Muâz	Abdüleşhel-Evs
31	Suheyb b. Sinân	Neimr b. Kâsıt-Teymoğullarının mevlası	el-Hâris b. es-Sımme	Neccâr-Hazrec
32	Ebû Seleme b. Abdülesed	Mahzûm	Sa'd b. Hayseme	Amr b. Avf-Evs
33	Şemmâs b. Osman	Mahzûm	Hanzale b. Ebî Âmir	Evs
34	Erkam b. Ebi'l-Erkam	Mahzûm	Ebû Talha Zeyd b. Sehl	Neccâr-Hazrec

35	Ammâr b. Yâsir	Mahzûm'un anlaşmalısı	Huzeyfe b. el-Yemân	Abs'tan, Abdüleşhel'in anlaşmalısı
36	Mu'attub b. Hamrâ	Huzâa	Sa'lebe b. Hâtub	Evs
37	Ömer b. el-Hattâb	Adî	Uveym b. Sâ'ide ¹⁴⁰	Evs
38	Zeyd b. el-Hattâb	Adî	Ma'n b. Adî	Aclân
39	Vâkıd (Hısn) b. Abdullah	Temûm-Adıoğullarının anlaşmalısı	Bişr b. el-Berâ	Selime-Hazrec
40	Âmir b. Rabî'a	Aneze-Hattâb'ın anlaşmalısı	Yezîd b. el-Münzir	Selime-Hazrec
41	Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl	Adî	Râfi b. Mâlik	Züreyk-Hazrec
42	Âkil b. Ebi'l-Bükeyr	Kinâne-Hz. Ömer'in dedesi Nüfeyl b. Abduluzza'nın anlaşmalısı	Mübeşşir b. Abdülmünzir ¹⁴¹	Evs
43	Âmir b. Ebi'l-Bükeyr	Kinâne-Hz. Ömer'in dedesi Nüfeyl b. Abduluzza'nın anlaşmalısı	Zeyd b. ed-Desinne	Hazrec
44	İyâs b. Ebi'l-Bükeyr	Kinâne-Hz. Ömer'in dedesi Nüfeyl b. Abduluzza'nın anlaşmalısı	el-Hâris b. Hazeme	Abdüleşhel'in anlaşmalısı

140 Ömer b. el-Hattâb'ın Muâz b. Afrâ veya İtbân b. Mâlik kardeşleştirildiği de nakledilir (İbn Habîb, s. 73).

141 Bu kişinin Mücezzar b. Ziyâd olduğu da söylenir (İbn Habîb, s. 74).

45	Osman b. Maz'ûn	Cumah	Ebü'l-Heysem Mâlik b. et-Teyyihân	Evs
46	Abdullah b. Maz'ûn	Cumah	Sehl b. Ubeyd	
47	es-Sâib b. Osman	Cumah	el-Hârise b. Sürâka	Neccâr-Hazrec
48	Ma'mer b. el-Hâris	Cumah	Muâz b. Afrâ ¹⁴²	Mâlik b. Neccâr-Hazrec
49	Huneys b. Huzâfe	Sehm	Ebü Abs b. Cebr	Evs
50	Abdullah b. Mahreme	Âmir b. Lüey	Ferve b. Amr	Hazrec
51	Ebü Sebre b. Ebî Ruhm	Âmir b. Lüey	Seleme b. Selâme b. Vakş	Abdüleşhel-Evs
52	Vehb b. Serh ¹⁴³	Âmir b. Lüey	Süveyd b. Amr ¹⁴⁴	
53	Ebü Ubeyde b. Abdullah b. el-Cerrâh	Hâris b. Fihir	Muhammed b. Mesleme	Hâris-Evs
54	Safvân b. Beydâ	Hâris b. Fihir	Râfi' b. el-Mu'alla	Hazrec
55	Selmân el-Fârisî	İranlı	Ebü'd-Derdâ Uveymir b. Sa'lebe	Belhâris-Hazrec

Yukarıda zikrettiğimiz üç listede hem kardeşleştirilenlerin sayısı, hem kardeşleştirilenler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Örneğin İbn İshak Hz. Ali'nin Hz. Peygamber ile kardeşleştirildiğini

142 Bu kişi, Muâz b. el-Hâris olarak da zikredilir. Afrâ annesi olup ona nispet edilmiştir (İbn Hacer, VI, 107).

143 İbn Sa'd, adını Vehb b. Sa'd b. Ebî Serh şeklinde tespit etmiştir (İbn Sa'd, III, 377).

144 İbnü'l-Esîr, II, 598.

zikrederken Belâzürî ve İbn Habîb'in listelerinde Sehl b. Huneyf ile kardeşleştirildiği ifade edilir. Daha sonraki ilişkilerine bakarak Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yi hem kendisiyle, hem de Sehl b. Huneyf'le kardeşleştirmiş olması mümkündür. Yine İbn İshak'ın listesine göre Hamza b. Abdulmuttalib ile kardeşleştirilen Zeyd b. Hârise, diğer listelerde Üseyd b. Hudayr ile kardeşleştirilmiş görünüyor.¹⁴⁵ Bu iki örnekte İbn İshak'ın listesinde yer alan bu isimlerin Mekke'deki kardeşleştirmede kardeş ilan edilmiş olmaları mümkün olabildiği gibi Medine'deki farklı kardeşleştirmelerden de söz edilmiş olabilir. Bu örnekleri çoğaltabiliriz. Listeler incelendiğinde arada önemli farklılıklar olduğu görülecektir.

Öyle anlaşıyor ki, Hz. Peygamber zaman zaman gerek sosyal, gerek siyasal, gerekse ekonomik gerekçelerle Medine'ye yeni gelen Müslümanlar arasında kardeşleştirme yapmaya devam etmiştir. Bedir'den sonra verasetin kaldırılmış olması, kardeşleştirmenin daha sonra devam etmediği anlamına gelmez.

Kardeşleştirmenin Sebepleri ve Etkileri

Kardeşleştirme, Müslümanların hicret sırasında karşılaştıkları birçok problemin çözümü hedeflenerek yapılmıştır.

Müslümanlar Arasında Dayanışma

Farklı kabilelerden meydana gelen Müslümanların düşmanlarına karşı birlik ve beraberliklerini pekiştirmek, onların yekvücut olmalarını sağlamak gerekiyordu. Böylece Müslümanlar, bir taraftan müşriklere, diğer taraftan Medine içinde önemli bir potansiyele sahip olan Yahudilere karşı korunmuş oluyordu. Kardeşleştirmeye Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberlik duyguları daha da pekiştirilmiştir.

145 Belâzürî, *Ensâb*, I, 270; İbn Habîb, s. 71.

Muhacirlerin hicret ettikleri yeni yurtlarına hemen uyum sağlamaları kolay bir hadise değildir. Mekke’li Müslümanlar Medine’ye göç ettikten kısa süre sonra sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldılar. Bu arada Medine’de yabancılık çekmeleri, Mekke’ye duydukları özlemi daha da artırıyordu. Kendilerini yeni hicret yurdunda yabancı hissedecek insanların, şehrin asıl sakinleriyle homojen bir toplum meydana getirmeleri mümkün değildi. Bu sebeple Hz. Peygamber, Müslümanların uyum içinde yaşamaları ve Muhacirlerin kendilerini şehrin ahalisi gibi hissetmelerini sağlayacak bir uygulama olarak kardeşleştirmeyi gerçekleştirmiştir.

Kardeşleştirmenin amaçlarından biri, Ashâb arasında ortak niteliklerin artırılması ve Muhacirlerle Ensâr arasında zihniyet birliğinin oluşturulmasıydı. Arap toplum yapısının temelini oluşturan kabileciliğin yansımaları olarak ortaya çıkabilecek ihtilafların bertaraf edilmesinde kardeşleştirme önemli bir etken olmuştur.¹⁴⁶

Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasında sık sık anlaşmalar yapılır; kabileler, bu anlaşmalarla rakiplerine karşı güçlerini devam ettirmeye çalışırlardı. Hz. Peygamber, sözü edilen anlaşmaların toplumu böldüğünü gördüğü için hilfleri kaldırmış ve bir Müslümanın, başka bir Müslüman aleyhine anlaşma yapmasını yasaklamıştır. Böylece toplumsal dayanışmanın sağlanabilmesi amacıyla ayrılıklara neden olan hilflere bir alternatif olarak kardeşleştirme yapılmıştır.

Ensâr ile Muhacirler arasındaki yardımlaşma ve dayanışmayla ilgili ilginç bazı örnekler kaynaklara yansımıştır. Bunlardan biri kardeşleştirilen Abdurrahman b. Avf ile Ensâr’dan Sa’d b. Rebî arasında geçmektedir. Sa’d Abdurrahman’a, “Benim malımı seninle aramda ikiye bölüyorum. İki hanımım var, hangisi hoşuna giderse boşayayım,

146 Algül, “Muâhât”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 308.

onunla evlenirsin.” dedi. Abdurrahman b. Avf, “Allah malını ve aileni mübarek kılsın. Sen bana çarşuyu göster.” diyerek teşekkür etti. Sonra kazandığı yağ ve peynirle geri döndü.¹⁴⁷

Yardımlaşma ve dayanışma sadece kardeşleştirilenlerin birbirlerine karşı sorumlu tutuldukları bir yükümlülük değildi. Bütün Müslümanlar, imkânlarını din kardeşleriyle paylaşmak için çaba harcıyorlardı. Bir Müslüman Hz. Peygamber’e giderek, “Ey Allah’ın Resûlü! Açlıktan zayıfladım, dayanacak gücüm kalmadı.” dedi. Resûlullah, kendisine yemek vermeleri için onu hanımlarına gönderdi. Ancak hanımları, “Bizim yanımızda sudan başka bir şey yok!” diyerek adamı geri gönderdiler. Bunun üzerine Resûlullah yanında bulunanlara, “Şu aç kim yemeğine ortak eder?” diye sordu. Ensâr’dan bir kişi ayağa kalkarak adamı misafir etmek istediğini söyledi. Misafir ile evine giderek eşine, “Haydi Resûlullah’ın misafirini ağırla.” dedi. Kadın, “Çocukların azağından başka evimizde bir şey yok ki!” diye cevap verdi. Kocasını “O yemeği getir, ışığı yak, çocuklarını da uyut!” dedi. Kadın da akşam yemek yeneceği sırada yemeği hazırladı. Işığı yakıp çocuklarını uyuttu; sonra kalkarak kandili düzeltir gibi yapıp kazayla ışığı söndürdü. Sonra da karı-koca misafire onunla beraber yemek yedikleri hissini verecek şekilde sesler çıkardılar ve bütün yemeği ona bırakıp aç gecelediler. Sabah olunca ev sahibi Resûlullah’a gitti. Resûlullah onu görünce, “Bu gece Allah hoşnut oldu.” buyurdu. Bu olay üzerine, “Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine’ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine

147 Buhârî, *Menâkıbü’l-Ensâr* 3 [IV, 222-223], 50 [IV, 268]; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu‘ayb (303/915), *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, *Talâk* 84 [VI, 137].

tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹⁴⁸ âyeti nazil oldu.¹⁴⁹

Kardeşleştirilen bireyler birbirlerine ekonomik bakımdan destek olurken, dinî eğitimlerini de ihmal etmiyorlar; böylece dinî emirlerin öğrenilmesine ayrılacak zaman, ekonomik bakımdan zarar görmelelerini engelliyordu. Bunun en güzel örneklerinden biri, Hz. Ömer ile kardeşi İtbân b. Mâlik’in Hz. Peygamber’in yanına münavebeli gitmeleridir. Böylece onlardan biri dinini öğrenmeye çalışırken diğeri tarlada çalışmaya imkân buluyordu. Akşam Resûlullah’ın yanından dönen kişi, kardeşine o gün öğrendiklerini anlatıyor; hem öğrendiklerini kardeşine aktararak eğitimine katkıda bulunuyor; hem de öğrendiklerini tekrarlayarak pekiştiriyordu.

Askerî seferlerde kardeşlerden birisinin Medine’de kalarak ailenin işleriyle ilgilenmesi, diğerkardeşin gözü arkada kalmadan gönül huzuruyla cihada gitmesine imkân sağlamıştır.¹⁵⁰

Kardeşleştirme, Hz. Peygamber’in Medine’de Müslümanları güçlü bir siyasî aktör haline getirme hedefini gerçekleştirmesine katkıda bulunmuştur. Hicretten kısa bir süre sonra Yahudileri de içine alan ve Medine’de oturanlara, birbirlerine karşı bazı sorumluluklar yükleyen Medine sözleşmesinin bazı bölümleri akdedildi. Sözleşmenin ilk bölümü (1.-23. maddeler) Müslümanların kendi aralarındaki sorunları çözmeyi hedeflemektedir. Bu kısım, kardeşleştirmenin hedeflerine uygun olarak ilk İslâm toplumundaki dayanışmayı artırmaya matuftur.

Hz. Peygamber’in çabaları sonunda toplumda inanç lehine, kabile ve asabiyye aleyhine bir gelişme yaşandı. Aruk din kardeşliği,

148 Haşr 59/9.

149 Buhârî, *Menâkıbü’l-Ensâr* 10 [IV, 226].

150 Algül, “Muâhât”, *DİA*, XXX, 308.

kan bağına dayalı kardeşlik gibi, hatta ondan daha önemli telakki edilmeye başlandı. Böylece Hz. Peygamber'in en büyük hedefi olan ümmet, kabilenin yerini aldı.¹⁵¹ Ümmet, kabileye alternatif olarak ortaya çıkmışsa da, kabileyi tamamen ortadan kaldırmamıştır. Zira kan bağına dayalı ilişkiler insanın tabiatında vardır. İslâm, bununla ilgili bir ıslah ve düzenlemeye gitmiştir.

Hz. Peygamber, hayattayken zaman zaman kabileciliğin yansımaları görüldü; ancak Hz. Peygamber bu tür çıkışlara hemen müdahale ederek Müslümanların kardeşliğine vurgu yaptı; asabiyyenin Cahiliye âdeti olduğunu hatırlattı. Özellikle Raşid Halifeler döneminin son yıllarından başlamak üzere Arap yaşam tarzı ve kabilecilik anlayışı büyük bir ivmeyle tekrar etkisini göstermeye başladı. Emevîler döneminde bu hususta daha çok gelişme meydana geldi. Hz. Peygamber'in asabiyyeye karşı tebliğ ettiği ilkeler, vefatından kısa bir süre sonra kabilecilik lehine zarar gördü.

Barınma İhtiyacı

Hz. Peygamber'in (s) Medine'de karşılaştığı ilk sorun, mallarını terk ederek Mekke'den ayrılan Muhacirlerin orada yaşayabilmelerini kolaylaştırmaktı. Bilindiği gibi Müslümanların hicreti birkaç ay içinde peyderpey gerçekleşmiş; kalabilecekleri yerlerin önceden temini için gerekli çalışmalar yapılamamıştı. Hz. Peygamber hicret etmeden önce Medine'ye ulaşan Müslümanların bazıları tanıdıkları ya da Cahiliye döneminde ilişki içinde oldukları kişilerin yanında kaldılar. Yalnız başlarına, ailelerini yanlarına almadan hicret eden ya da bekâr olan bazı Müslümanlar Kuba'da bekâr olan Sa'd b. Hayseme'nin evinde kaldılar.¹⁵²

151 Krş. Câbiri, Muhammed Abid, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul 1997, s. 180.

152 İbn Hişâm, II, 92; İbn Sa'd, I, 200.

Hiz. Peygamber, hicret ettikten hemen sonra Mescid-i Nebvî ile ailesinin kalacağı evleri inşa etti. İnşaatın bitimine kadar Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde misafir olarak kaldı. Mescidin güneyine ailesini getirememiş ve evi olmayan Müslümanların kalabilecekleri bir bölüm inşa edildi. Kiblenin değişmesinden sonra mescidin kuzey tarafında bulunan namaz kılınan üstü kapalı yer, Suffe ashabına tahsis edildi. Burada kalanlar daha sonraları Suffe ehli olarak İslâm'ın gelecek nesillere taşınmasında büyük hizmetler gördüler.

Müslümanların barınma sorunlarının çok kısa sürede geçici çözümlerle giderilmesinden sonra kalıcı bazı tedbirler de almak gerekiyordu. Bu çerçevede Hiz. Peygamber'in Müslümanları kardeşleştirmesinin büyük önemi bulunmaktadır. Kardeşleştirilenler birbirlerine destek olurken, şehirdeki kısıtlı imkânlar da verimli bir şekilde kullanılmıştır. İlk etapta Muhacirlerin barınma sorunlarını çözmek amacıyla Ensâr'ın bağışladığı arsalarla evler inşa edildi.¹⁵³

Maddî Sıkıntılarının Giderilmesi

Muhacirlerin ekonomik açıdan büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları malumdur. Bazı Mekke'li Müslümanlar, yükte hafif paha-da ağır mallarını Medine'ye götürebilme olanağı bulurken önemli bir kısmı kaçak olarak Medine'ye gitmek zorunda kaldı. Hatta Suhayb b. Sinân er-Rûmî ancak mallarının tamamını onlara bırakmak suretiyle Mekkelilerin elinden kurtulabilmiştir. Mal varlıklarını büyük ölçüde Mekke'de bırakan Müslümanlar, barınma ve beslenme gibi önemli sorunlarla karşılaştılar.

Kuşkusuz ortaya çıkan maddî sorunların giderilmesi ve ekonomik koşulların düzeltilmesine yönelik olarak kardeşleştirmenin gündeme

153 Belâzürî, *Ensâb*, I, 270.

sokulması, dikkatten uzak tutulmaması gereken bir durumdur. Maddî dayanışmanın sağlanması, kardeşleştirmenin en önemli amaçlarından biridir.

Zengin insanların, kısa sürede muhtaç hale gelmeleri, onların ruh âlemlerinde büyük bir çöküntü meydana getirir. Kardeşleştirmeyeyle Medineli Müslümanlara ekonomik sorumluluk yüklenmeseydi, Mekkeli-ler onların yardımları karşısında eziklik duyacaklardı. Böylece ibadet anlayışıyla sağlanan bu destekle yardım gören Muhacirlerde doğabilecek ezikliğin giderilmesi de hedeflenmiştir. Kardeşleştirmeyeyle Medineli Müslümanların sorumlulukları belirlendiği gibi Mekkeli Müslümanların, aldıkları yardım, resmen ilan edilmiş bir hak ve kardeşliğin gereği olarak görmeleri, toplumdaki sosyal dengenin rayına oturması için önemli bir uygulama olmuştur.

Kardeşleştirmeden sonra Ensâr'a getirilen maddi yükümlülük herhangi bir sorun çıkarılmadan uygulandığı gibi Ensâr, daha ileri tekliflerde de bulundu. Hz. Peygamber'e giderek, "Ey Allah'ın Resulü! Hurmalıklarımızı Muhacir kardeşlerimizle aramızda paylaşır." dediler. Resûlullah, "Hayır, öyle olmaz. Mülkiyeti verilmez. Ancak muhacirler çalışmalarıyla iştirak ederler; sularlar; tırmıklarlar. O zaman mahsulü aranızda paylaşırsınız." buyurdu.¹⁵⁴

Maddî yükümlülük, kardeşlerin birbirlerine varis olmaları şeklinde de uygulandı. Bir bakıma kan bağına dayalı kardeşlikten öte bir dayanışma olan bu uygulama, Bedir savaşına kadar devam etti. Bedir savaşında elde edilen ganimetler ve savaş esirlerinden alınan fidye, Müslümanların ekonomik açıdan biraz rahatlamalarına yardım ederek kardeşliğin ekonomik boyutuna duyulan gereksinimi büyük

154 Buhârî, *Menâkıbü 'l-Ensâr* 3 [IV, 223].

ölçüde azalttı. “Allah’ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (varis olmaya) daha uygundur.”¹⁵⁵ âyeti, kardeşleştirilen bireylerin birbirlerine varis olmaları uygulamasını sona erdirdi. İbn Abbas’a göre bu uygulama, “(Erkek ve kadından) her biri için ana, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin.”¹⁵⁶ âyetiyle sona erdirildi. Kardeşlik uygulamasından sadece tevarüs kaldırılmıştır. Yardım, nasihat, koruma gibi özellikler bakidir. Mirasın bir kısmı vasiyetle verilebilir.¹⁵⁷

Kardeşlerin birbirlerine varis olma durumlarının sona ermesi, kardeşlik uygulamasının devam etmediği ya da kardeşleştirmeye duyulan gereksinimin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Nitekim destek ve yardımlaşma anlamında kardeşlik devam etmiştir.

Medine’de çekilen maddi sıkıntılar, kardeşleştirmeye rağmen tam olarak engellenememiştir. Çünkü o günün koşullarında fazla bir mal biriktirmek kolay değildi. Sık sık karşılaşılan kıtlıklar, insanların çok az olan birikimlerini alıp götürüyordu. Hz. Peygamber, Muhacirlerin kendi ayakları üzerinde durmaya başladıkları andan itibaren Ensâr’ın yüklendiği maddi yükümlülüğü kaldırdı.

Müslümanlar Medine’de Nadîroğulları muhasarasından sonra bir nebze ekonomik rahatlama yaşadılar. Ensâr, Nadîroğullarından kalan malları dilediği şekilde değerlendirmek üzere Resûlullah’a terk ettiler. Allah Resûlü, malları Muhacirler arasında dağıttı. Ensâr’dan sadece iki kişiye bu mallardan verdi.¹⁵⁸ Allah Resûlü Ensâr’a, “Muhacir

155 *Enfâl* 8/75.

156 *Nisâ* 4/33.

157 *Buhârî, Kefâle* 2 [III, 57]; *Tefsîr* 7 [V, 178-179].

158 İbn Hişâm, II, 193-194. Allah Resûlü’nün Ensâr’dan mal verdiği kişiler, Sehl b. Huneyf ile Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe’dir (İbn Hişâm, II, 194; el-

kardeşlerinizin malları yok. İsterseniz bu mallarla sizin mallarınızı aranızda bölüşeyim. İsterseniz mallarınız sizin olsun. Bu malları onlar arasında paylaştırayım.” dedi. Ensâr, “Bu malları onlar arasında paylaştı. Bizim mallarımızdan da dilediğini onlara ver.” dediler. Bunun üzerine “*Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.*”¹⁵⁹ âyeti nazil oldu.¹⁶⁰

Muâhât çerçevesinde Muhacirlerle Ensâr arasındaki dayanışma, Müslümanların Medine’nin ekonomik hayatında söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Muhacirlerin ticarî alandaki birikimleri, Medine ticaretine yeni bir ivme kazandırmış ve Ensâr’ın Yahudilere olan bağımlılığını azaltmıştır.

Kardeşleştirme, Müslümanlar arasındaki yardımlaşma ve fedakârlık duygularının pekişmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kuşkusuz Medineli Müslümanların Mekkeli Müslümanlara yaptıkları yardımlar onları şehirlerine kabul etmeleriyle başlamaktadır. Bu yardımlar, başından itibaren Allah’ın rızası umularak yapılmıştır. Eğer böyle olmasaydı, zayıf ve korunmaya muhtaç olan Mekkeli Müslümanları yurtlarına kabul etme riskine katlanmazlardı.

Ekonomik barış ve refah düzeyinin artırılması, sosyal adalet içinde dünya nimetlerinin paylaşılması her dönemde insanlığın, özellikle mazlumların umudu olmuştur. İslâm Peygamberi, Mekke döneminde başlayarak Müslümanlar arasında dayanışmayı ve paylaşımı yerleştirmeye çaba harcamıştır. Medine’deki kardeşleştirme de böyle bir programın parçasıdır. Bu sebeple kardeşleştirmeden sonra kardeşlerin

Belâzürî, *Fütûhu’l-büldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ-Ömer Enîs et-Tabbâ, Müessesetü’l-Maârif, Beyrut 1407/1987, s. 28, 30).

159 *Haşr* 59/9.

160 Belâzürî, *Fütûh*, s. 30-31.

birbirlerine karşı mali sorumluluk yüklenmeleri istenmiştir. Bu sorumluluğun ağırlıklı olarak maddî olanakları dahi iyi olan Ensâr'a yüklenmesi olağandır. Zira Mekkeli Müslümanların ellerinde zaten yeterli maddî imkân kalmamıştı. Maddî yardımlaşma, dayanışmayı ve toplumsal ilişkilerde birlik ve beraberliği pekiştirmiştir. Mallarını paylaşan insanlar, birbirlerine daha da yakınlaşmışlardır.

*Kadının Aile İçindeki Rolü*¹⁶¹

Aile, toplumun sağlam bir yapıya sahip olması için hayatî bir kurum olmanın yanı sıra insanın huzur ve sükûn bulması için de sığındığı bir limandır. Yüce Allah, “*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.*”¹⁶² buyurmaktadır.

Çekirdeği itibariyle bir kadın ve erkeğin evlenmesiyle kurulan ailede, kadın ve erkeğe biçilen roller arasında farklılıklar mevcuttur. Bu tebliğde, Hz. Peygamber (s) döneminde kadının aile içindeki rolünü, zaman zaman Cahiliye toplumundaki durumuyla da karşılaştırarak ele almaya çalışacağız.

Erkek ve kadının aile içinde üstlendikleri roller, toplumlara ve yaşanan sosyal çevreye göre değişiklik göstermektedir. Bir toplumda kadınla erkeğin özelliklerini yansıttığı varsayılan beklentilere, “cinsiyete ilişkin toplumsal kalıpyargılar (gender stereotypes)” denir.¹⁶³

Geleneksel ailede kadınla erkeğin aile içindeki rollerini belirleyen öncelikli etken, onların biyolojik özellikleridir. Kız çocuklarının

161 Bu çalışma, 18-19 Nisan 2009 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen *III. Kutlu Doğum Sempozyumu*’nda “Hz. Peygamber Döneminde İslâm Toplumunda Kadının Aile İçindeki Rolü” başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur.

162 *Rûm* 30/21.

163 İmamoğlu, Olcay, “Aile İçinde Kadın Erkek Roller”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara 1991, III, 832-835, III, 832.

daha bebekken anneliğe özenmeleri, onların ruhsal ve biyolojik yapılarıyla ilgili olmalıdır. Annelik duygusu, kadına uzun yıllar çocuklarına ve ailesine karşı fedakârlık yaptırır. Bunun dışında kadının aile içindeki rolünü belirleyen etkenler arasında kişilik, eğitim, yetenek gibi hususlar da zikredilmelidir. Şahsiyeti oturmuş, çevresi üzerinde ağırlığı olan kadınların diğer kadınlara göre baskın bir rol üstlendikleri bir gerçektir. Eğitilmiş ve kendisini yetiştirmiş kadınların çoğu zaman aile içinde itibar gördüğü bilinmektedir. Öte yandan şahsî yetenek de kadınların aile içi rollerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Kadın ve erkek cinslerinin kendi aralarında da önemli farklılıklar mevcut olup bunlar da onların sosyal rollerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Geleneksel ailede, ekonomik gücü temsil eden erkeğe *aktif ve belirleyici*, kadına ise erkeğe *bağımlı ve düzenleyici* bir rol yüklenmiştir.¹⁶⁴

Geleneksel ailede cinsiyete dayalı işbölümüne rağmen çekirdek ailede kadın ve erkeğin ev içindeki ve dışındaki işleri yapabileceği, bu sebeple aile içi rollerden söz edilemeyeceği ifade edilmiştir.¹⁶⁵ Modern ailede kadın ve erkeğin üstlendikleri rollerdeki bu farklılaşma, günümüz insanını yeni bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Bununla birlikte toplumumuzda hala ev dışındaki işlerin çoğunu erkek yapmakta, ailenin gelirinin çoğunu erkek kazanmakta; ev işlerinin çoğunu ise kadın yapmaktadır. Yapılan araştırmalar, çalışan kadınların evde erkeklerden daha fazla sorumluluk üstlendiklerini göstermektedir. Çalışan kadınların eşleri, ev işlerini paylaşmaya taraftar olmalarına rağmen fiiliyatta ev işlerini yine kadınlar yürütmektedir.¹⁶⁶

164 İmamoğlu, III, 832.

165 Bk. Birekul, Mehmet, *Peygamber Günlerinde Kadın*, Yediveren Kitap, Konya 2004, s. 143.

166 İmamoğlu, III, 833-834.

Bu kısa girişten sonra Hz. Peygamber'in (s) yaşadığı toplumda kadına uygun görülen rol ile İslâm'ın kadına bakışını ve aile içinde ona verdiği rolü ele alabiliriz.

Bilindiği gibi Cahiliye dönemi Arap toplumu, ataerkil bir aile yapısına sahipti. Aile içinde söz hakkı erkeğe ait olduğu gibi aile yüklerinin belirgin bir ağırlıkları vardı. Kadınların ise genellikle aile içinde etkisi yoktu. Bununla birlikte ailesinde etkin olan kadınlar da yok değildi. Ancak kadınların aile içindeki ağırlıkları büyük ölçüde kişilikleri ve yaşlarıyla ilişkilidir. Kadının şehirde ya da çölde yaşaması da aile içindeki konumunu belirleyen etkenlerdendir. Örneğin Mekke, Yesrib ve Tâif gibi şehirlerde ikamet eden kadınların durumları çölde yaşayan kadınlara göre daha iyiydi. Bazı kabile liderlerinin dirâyetli kızları, kabile içinde birçok erkekten daha itibarlıydı. Benû Adî b. Neccâr'dan Selma bt. Amr, Kureyş'ten Hadîce bt. Huveylid, Hind bt. Utbe, Alkame el-Hârisiyye, Medine'den Ümmü Umâre bt. Ka'b, Ümmü Hakim bt. el-Hâris ile meşhur Arap şairi Hansâ zikredilebilecek, kabileleri içinde etkin olan kadınlardandır.¹⁶⁷

Cahiliye toplumunda kadının aile içindeki rolü, geleneğin ona uygun gördüğü görevleri yerine getirmekten ibarettir. Onun ekonomik bağımsızlığı yoktur. Evlilik sırasında onun için takdir edilen başlık parasını genellikle velisi alır. Bundan başka miras da alamaz. Kadın çocuk doğurunca aileden sayılır. Zira anne olmak, Cahiliye toplumunda da kadının aile içindeki en önemli rolüdür. Kadın, özellikle kız çocuklarının hayata hazırlanmasından yükümlüdür. Bununla birlikte çocuklar babaya ait kabul edilir. Boşanma durumunda baba çocuklarını annelerinden ayırabilirdi.

167 Bk. Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Mahfuz Söylemez- Mustafa Hizmetli, Ankara 1997, s. 119.

Kadının aile içindeki rolünü ele alırken aile reisliği üzerinde kısaca durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz. Cahiliye toplumunda erkek, tartışmasız ailenin reisidir. Bu konumu, çoğu zaman erkeğin kendisinde kadını ezme, ona zulmetme ve onu birçok haktan mahrum bırakma hakkı görmesine sebep olmuştur. Modern ailede ise, iki cinsin eşitliği mantığından hareketle ailede liderlik reddedilmekle birlikte fiiliyatta erkek ya da kadından birinin kişiliğine, sosyal konumuna, ekonomik durumuna ve yeteneğine bağlı olarak baskın çıktığı bir gerçektir. Bizim gibi ülkelerde ise çekirdek ailelerde bile genellikle erkeğin baskın olduğu bilinmektedir.

İslâm, erkeği sorumluluğuna uygun bir şekilde aile reisi olarak kabul etmekle birlikte, her insana içinde bulunduğu duruma ve konumuna göre bir sorumluluk yüklemektedir. Hz. Peygamber'in (s), *"Hepiniz çobansınız. Her çoban sürüsünden sorumludur."*¹⁶⁸ hadisini bu çerçevede anlamak gerekir. Buna göre kadın da aile içindeki konumuna göre bir sorumluluğa sahiptir. Kadının aile içinde birçok yükümlülüğü olmakla birlikte ailede bir hiyerarşi gözetilmiş; geçimi sağlama ve dışarıdaki işleri yürütme görevi dikkate alınarak erkeğe aile içindeki yükümlülüğüne uygun bir rol verilmiştir. Kur'an'da, *"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamaktadırlar."*¹⁶⁹ buyrulur. Bir başka âyette erkeklerle kadınların karşılıklı sorumluluklarına değinilirken, erkeğin aile reisi olarak sorumluluğuna işaret edilmektedir: *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler."*¹⁷⁰

168 el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1992, Cum'a 11 (I, 215), Cenâiz 32 (II, 79), İstikrâz 20 (III, 87-88), Itk 17 (III, 125), Vesâyâ 9 (III, 189).

169 Nisâ 4/34.

170 Bakara 2/228.

Erkeğin aile içindeki liderliği, sorumluluklarıyla paralel düşünülmelidir. Bundan dolayı erkeğin eşine karşı sınırsız bir yetkisi yoktur. İslâm, Cahiliye döneminde erkeğin sahip olduğu bazı hakları sınırlandırarak kadınlar lehine önemli düzenlemeler getirmiştir.

Kadının Anne Olarak Rolü

Kuşkusuz kadının aile içindeki en önemli rolü Allah'ın ona bahsettiği annelik görevidir. Aile kurumunun varlığı, kadının “annelik” işlevi sayesinde vardır. Cinsel beraberlik biyolojik, aile ise gelenek, görenek ve sonra da yazılı hukuk tarafından kurumsallaştırılmış toplumsal bir olgudur.¹⁷¹ İnsan neslinin devamı için anne olarak kadının gösterdiği fedakârlık, hayati öneme sahiptir. Zira insan başkalarına muhtaç olmadan ayakları üzerinde durabilmek için uzun süre bakım ve korumaya muhtaçtır.

Kadın, çocuğunu doğurduktan sonra onu, başta hastalıklar olmak üzere çeşitli tehlikelere karşı koruma ve hayata hazırlamakla mükelleftir. Çocuğu beslemek yani emzirmek onun görevlerinin başında gelir. Araplarda çocuğun bir sütannesi tarafından emzirilmesi uygulaması mevcuttur. Yüce Allah, “*Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur.*”¹⁷² buyurmaktadır. Cahiliye döneminde mevcut olan süt emzirmekten kaynaklanan akrabalık ilişkisi, İslâm dini tarafından da düzenlenmiştir.

Hz. Peygamber (s) döneminde çocukların hayata hazırlanmasında kadının önemli sorumlulukları vardır. Öncelikle onların bakımı ve ilk eğitimleri, kadınlar tarafından yerine getirilen önemli bir

171 Bk. Akın, Erkan, “Ananın Aile İçindeki Rolü”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara 1991, I, 110.

172 *Bakara* 2/233.

sorumluluktur. Zira çocuk, hayatının ilk yıllarının hemen hepsini anesiyle geçirmektedir.

Bundan başka kızların hayata hazırlanması da annelerin rehberliğinde yürütülen bir eğitimidir. Baba, erkek çocuğunu hem kendisi, hem de başkalarının eğitimiyle hayata hazırlarken kız çocukları annelerine ev işlerinde yardım ederek ve kardeşlerinin bakımı hususunda yardımcı olarak gelecekte evinin hanımı olmayı öğrenirler. Dolayısıyla kız çocukları, anneliğe hazırlanma eğitimini annelerinden alırlar. Bunun için mutlu bir aile hayatı, sağlıklı çocuklar yetiştirilmesi için önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber (s), kadının annelik rolüne uygun bir şekilde aile içinde saygı görmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Bir kişi, Hz. Peygamber'e (s), "Ey Allah'ın Elçisi! Kim iyilik yapmama daha çok layıktır?" diye sorar. Hz. Peygamber (s), "Annen!" diye cevap verir. Adam, "Sonra kim?" diye sorar; Hz. Peygamber (s), "Annen!" der. Adam üçüncü kez, "Sonra kim?" diye sorunca Hz. Peygamber (s) bir daha "Annen!" der. Dördüncü soruşta ise "Baban!" diye cevap verir.¹⁷³ Hz. Peygamber (s), bir başka hadiste Yüce Allah'ın anneye itaatsizliği yasakladığını vurgular.¹⁷⁴

Kadının Eş Olarak Rolü

Mesut bir aile hayatı için hem erkeğe, hem de kadına düşen sorumluluklar vardır. Kadının eş olarak kocasının meşru taleplerini yerine getirmesi, ona sadakat göstermesi, ailenin sırlarını ifşa etmemesi temel görevlerindendir. Hz. Peygamber (s), eşini ihmal eden erkeği uyardığı gibi kadını da eşini ihmal etmemesi hususunda uyarmıştır. Kadın, aile huzurunu bozucu davranışlardan kaçınmalıdır. Yüce

173 Buhârî, *Edeb* 2 (VII, 69).

174 Buhârî, *İstikrâz* 19 (III, 87), *Edeb* 6 (VII, 70).

Allah, “İyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da gaybı korurlar.”¹⁷⁵ buyurur.

Kur’ân, kadın ve erkeği birbirlerinin elbisesi olarak niteler.¹⁷⁶ Elbise, insanı dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruduğu gibi ayıplarını da örter.

Kadının Ev İşlerini İdare Etmesi

Cahiliye döneminde kadın, ev işlerini yürütmekten sorumludur. Bu çerçevede develeri sağlamak, hurma lifinden hasır yapmak, devenin yünü elbise haline getirmek gibi işleri yerine getirir.

Hem Cahiliye döneminde, hem de ilk İslâm toplumunda maddi durumu iyi olan erkekler hanımlarına yardım etmek üzere hizmetçiler edinirlerdi. Bununla birlikte gelenek, ev işlerinin çevrilmesinde kadına önemli bir yükümlülük getirmiştir.

İslâm Hukukuna göre ev işlerini yürütmek, kadının aslî görevi olmamakla birlikte bu konuda görev ve sorumluluğu bir ölçüde aile bireylerinin sosyal konumu ve maddî gücü belirler. İmkânı olan insanlar hizmetçi tutarak bu hususta eşlerini rahatlatırlar. Ancak maddî imkânı yeterli olmayan ailelerde ev işlerini yürütme görevi daha çok kadınlara aittir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in (s) ev içindeki tutumu, bu hususta bizlere ışık tutacak önemli bir göstergedir. O, şahsî işlerini kendisi görmeye çalışır; hanımları da dâhil kimseye yük olmamaya özen gösterirdi.

Hz. Peygamber (s) dönemi İslâm toplumunda kadınlar, ekmek yapmak, yemek pişirmek, evin su ihtiyacını karşılamak üzere dışarıdan su taşımak, çamaşır yıkamak, evi temizlemek, sahip olunan hayvanların bakımıyla ilgilenmek, elbise dikmek ya da elbiseleri onarmak gibi işleri yürütürdü.

175 Nisâ 4/34.

176 “Onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz.” (Bakara 2/187).

Kadının Ekonomik Rolü

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi ailenin geçimini sağlama yükümlülüğü aile reisi olan erkeğe aittir. O, ailenin mesken, giyim ve nafakasını karşılamakla mükelleftir. Bununla birlikte kadınların evlilik sırasında aldıkları mehir, yakınlarına varis olabilmeleri ve bazı kadınların ticaretle uğraşmaları onların maddî varlık sahibi olmalarına imkân vermiştir.

Kadın, eş olarak kocasının malından harcama yapma hakkına sahiptir. Ancak kocasının malını harcarken ölçülü olmalıdır. Günlük ihtiyaçlarını karşılarlarken kocasından ayrıca izin istemesi gerekmezken büyük harcamalarda kocasına haber vermesi, karşılıklı güven ve mutluluk için dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Öte yandan erkek, ailesi için harcama yaparken onların sosyal statülerini ve kendi imkânlarını gözetmek durumundadır. Onun cimrilik yapmaması gerektiği gibi, malını sorumsuzca harcamaması, kısaca ölçülü harcama yapması gerekir. Ölçüyü ise bir anlamda örf belirler.

Hz. Peygamber (s) döneminde ailenin geçimini sağlamakla mükellef olmamalarına rağmen bazı kadınların ev işlerinin dışında başka işlerle uğraştıkları, ayrıca kocalarına evin geçimi için yardım ettikleri de müşahede edilen bir durumdur.

Ailesi maddi sıkıntı çeken bir kadının sahip olduğu ekonomik varlığı kocasıyla paylaşmaması, aile olmanın gerektirdiği fedakârlığa uymaz. Öte yandan İslâm, insanları yardımlaşmaya teşvik ederken aile fertlerinin ihtiyaç hâsıl olduğundan birbirlerine destek olmamaları düşünülemez.

Abdullah b. Mes'ûd'un hanımını Rayta bt. Abdullah, Hz. Peygamber'e (s) kocasının maddî durumunun iyi olmadığını, kazandığı parayı ailesi

için harcadığını söyleyerek bundan dolayı sevap kazanıp kazanmadığını sorar; Hz. Peygamber (s), sevap kazandığını ifade eder.¹⁷⁷

Hz. Peygamber (s) döneminde bazı kadınların özellikle el becerisi isteyen işleri yaparak aile bütçesine katkıda bulunduklarını görüyoruz. Rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (s) hanımlarından Zeyneb bt. Cahş'ın dikiş diktiği nakledilir. Yine kadınların deri işleyerek çeşitli eşyaların yapımında kullandıkları rivâyet edilmektedir.

Kadının Ev Dışındaki Bazı Görevleri Yerine Getirmesi

Cahiliye döneminde kadının ev dışındaki hayatı sınırlı olmakla birlikte üzerine düşen görevleri yerine getirirdi. Kabilesinin uğradığı baskınlarda savaşçılara su taşımak, onları şiirlerle cesaretlendirmek, yaralıları tedavi etmek kadınların üstlendikleri görevlerdendi.

Hz. Peygamber (s) döneminde kadınlar, eşleriyle birlikte yolculuklara katılma gibi ağır görevler üstlenebiliyorlardı. Hz. Peygamber (s) de yolculuğa çıkarken hanımlarından birisini yanına alır; yolculuk sırasında bu hanımı ona yardımcı olurdu. Öte yandan kadınlar, bütün tehlikelere rağmen savaşlara katılarak erkeklere cephenin gerisinde destek sağlıyorlardı.

İslâm'ın aile içinde kadına uygun gördüğü en önemli rol, onun biyolojik yapısına uygun olarak annelik görevidir. Çocuklarını büyütmek, bakımlarını üstlenmek ve onların ilk eğitimini vermek kadının önemli görevleri arasındadır. Örfe göre boşanma halinde çocuk babaya ait kabul edilmekle birlikte onun iyi bir mümin ve insanlığa faydalı hayırlı bir evlat olarak yetiştirilmesinde annesine önemli sorumluluklar düşmektedir.

177 İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbü'l-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001, X, 274.

Kadının aile içindeki önemli rollerinden biri eş olarak bazı sorumluluklara sahip olmasıdır. Onun kocasına itaat etmesi, meşru taleplerini yerine getirmesi, sadakat göstermesi, ailenin sırlarını saklaması, aile olmanın gerektirdiği güven duygusunun oluşması için önemlidir.

Hız. Peygamber (s) dönemi İslâm toplumunda kadınlar genellikle ev işlerini de yürütürlerdi. Bununla birlikte maddî durumu iyi olan kimselerin hanımlarına yardımcılar tuttıkları bilinmektedir.

Ailenin geçimini sağlama görevi erkeğe verilmiş olmakla birlikte Hız. Peygamber (s) döneminde kadınlar, kazanç elde etmek amacıyla bazı işler de yaparlardı.

Kadınlar, ev içindeki önemli görevlerden başka, ihtiyaç duyulan durumlarda dışarıda da görevler üstlenirlerdi. Yorucu olan yolculuklara katılmak, hatta savaşıara katılarak geri hizmetlerde erkeklere yardımcı olmak, kadınların yerine getirdiği görevler arasındadır.

Peygamberliği İspat Talepleri ve Hz. Peygamber'e Yönelik İthamlar¹⁷⁸

Kur'ân, Hz. Peygamber'in (s) yaşadığı dönemden günümüze ulaşan en eski metindir. Nazil olduğu dönem hakkında birçok tasvirler ihtiva etmekle birlikte doğru bir bakış açısıyla okunmadığında dönem hakkında yanlış kanaatlere sahip olmak da mümkündür.

Kur'ân perspektifinden bakılırsa bir peygamberin getirdiği dini tebliğ etmeye başlar başlamaz büyük bir teveccühle karşılaşmasını beklemek safdillik olur. Her peygamber dinini tebliğ ederken farklı şiddetlerde tepkilerle ve muhalefetle karşılaşmıştır. Kuşkusuz son peygamber Hz. Muhammed (s) de İslâm'ın evrensel mesajını tebliğ ederken muhataplarının tepkilerine, inkârına ve saldırılarına maruz kalmıştır.

Hz. Peygamber'in (s) muhatapları önceki peygamberlerin kavimleri gibi ilahî mesajı kabul etmekte direnç göstermişlerdir. Bunun çeşitli sebepleri olduğu bilinmektedir.

Öncelikle muhatabın mensup olduğu bir kültür vardır. Kendi inançlarını hemen bir kenara koyup yeni bir inanç dünyasına yelken açması

178 Bu çalışma, 17-18 Nisan 2010 tarihlerinde Şanlıurfa'da düzenlenen *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*'nda "Kur'ân'a Göre Müşriklerin Hz. Peygamber'den Nübüvveti İspat Talepleri ve Ona Yönelik İthamları" başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur.

zordur. Arapların geleneklerine bağılı bir toplum olduklarını biliyoruz. Hz. Peygamber'in (s) getirdiğı mesajın birçok dinî geleneğı reddettiğı anlaşılnca tutucu insanlar yeni dine tepki gösterdiler.

Muhatapların sahip oldukları bir çevre ve sosyal rolleri mevcuttur. Bütün bunları bir çırpıda terk edemeyebilirler. Sosyal açıdan önemli bir konuma sahip ya da yaşca tebliğciden büyük insanların gönülleri yeni dine açmaları zordur.

- a. Mekke'nin kabileci toplumunu dikkate aldığımızda din değiştirmenin sadece bir ihtidadan ibaret görülmediğini, aynı zamanda başka kableden birisinin tahakkümü altına girmek gibi olumsuz ve kabul edilmesi zor bir şekilde anlaşılmalıya da açık olduğunu görürüz.
- b. Öte yandan din değiştirmek, insanın geçmişini inkâr anlamına gelir. O güne kadar yaşadığı hayatın anlamsız olduğunu ikrar etmek zor olsa gerektir.
- c. Çıkar ilişkileri, insanları daha tutucu davranmaya sürükler.
- d. İnsanların kişilikleri de muhatapları can kulağıyla dinlemeye ve etki altında kalmadan iletilen mesajı değerlendirmeye manidir.
- e. Ayrıca peygamber de olsa bir insanın doğup büyüdüğü toplumda etkili bir tebliğ faaliyeti yürütmesi kolay değildir.

İşte Hz. Muhammed (s), bu ve benzeri zorluklarla mücadele ederek muhataplarına yeni dini anlatmaya çalıştı. İlk muhatapları olan Kureyşlilere yıllarca tebliğ faaliyetinde bulunmasına rağmen az sayıda insan Müslüman oldu. Müslüman olanlar arasında gençlerin önemli bir yeri vardı. Onların hemen hepsi Peygamberimizden küçüktü. Aralarında kabile liderlerinden kimse yoktu.

Elimizdeki kaynaklarda Hz. Peygamber'in (s) yeni dini tebliğ ederken karşılaştığı talep ve tepkileri anlatan pek çok rivâyet mevcuttur.

Ancak biz burada Kur'ân'ı esas alarak müşriklerin yaklaşımını irdelemeye çalışacağız. Kur'ân'da Hz. Peygamber (s) dönemi müşriklerinin Hz. Peygamber'e (s) ve getirdiği vahye ilişkin birçok iddiaları, talep ve saldırıları yer almakta, bu iddialar Kur'ân diliyle reddedilmektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in (s) vahyi duyurmaya başladığı andan itibaren tepki göstermişlerse de yoğun eleştiri ve saldırıların mücadele şiddetlendikçe arttığını biliyoruz. Nitekim çalışmamızda referans olarak kullandığımız âyetlerin çoğu Mekke döneminin ikinci yarısında nazil olmuştur.

Kur'ân'da müşriklerin talebi veya iddiası olarak zikredilen ifadeler, bütün müşriklerin ortak görüşü olarak değerlendirilmemelidir. Ama söylenenlerin en azından Hz. Peygamber'in (s) muhataplarının bakış açısını yansıttığını söylemek mümkündür. Öte yandan Kur'ân'da yer alan farklı talep ve ithamların mücadele ortamında değişik zamanlarda ve çoğunlukla farklı kişilerce ileri sürülen talep, iddia ve ithamlar olduğunu unutmamak gerekir. Doğal akışı içinde Hz. Peygamber'in (s) tebliğine tepki gösteren müşriklerin duruma göre bir değerlendirme ve ithamda bulunduğu söylenebilir. Müşriklerin Hz. Peygamber'den (s) taleplerinin Kur'ân'da yer alanlarla sınırlı olduğunu da düşünmemek gerekir. Kur'ân, bunların ancak bir kısmını zikredilmeye ve cevaplanmaya değer bulmuştur.

Hz. Peygamber'in (s) muhataplarının saldırılarında bir tepeden bakma ve hafife alma anlayışı kendisini hissettirmektedir. Bu da ortaya çıkan itham ve saldırıların çoğunlukla hatırı sayılır, kabilelerin saygın insanları, özellikle de liderler tarafından ileri sürüldüğünü söylememize imkân vermektedir. Biliyoruz ki Mekke dönemi boyunca kabile liderleri Hz. Peygamber'e (s) karşı sert bir tutum takınmışlardı. Bununla birlikte liderlerin tavırlarının bir bütünlük arz ettiğini söylemek mümkün değildir. Kişiliklerine ve kabilelerinin Hz.

Peygamber'in (s) kabilesiyle ilişkilerine göre farklı tavırlar takındıklarını söylememiz gerekir. Bunların bazıları saygısız, kaba ve kibirli insanlardı. Bazıları ise daha mutedil bir kişiliğe sahipti.

Müşriklerin Hz. Peygamber'e (s) saldırıları, esasen kendi şahsına yönelik olmaktan çok getirdiği mesajı reddetmekle ilgilidir. Zira Hz. Peygamber (s) nübüvvet iddiasında bulunmasaydı bu tür saldırılarla karşı karşıya kalmayacaktı.¹⁷⁹ Ancak bu tavır, sadece Hz. Muhammed'in (s) karşılaştığı bir durum değildir. Ondan önceki peygamberler de benzer tepkilerle karşılaşmışlar ve yalancılıkla itham edilmişlerdir.¹⁸⁰ Halbuki yalan söylemek, peygamberlerin değil, Allah'ın âyetlerine inanmayanların işidir.¹⁸¹

Kur'ân zaman zaman geçmiş peygamberlerin de benzer tepkilerle karşılaştıklarına atıf yaparak hem Hz. Muhammed'e (s) moral destek vermekte, hem de tarihsel benzerliklerini ortaya koyarak muhalifleri hak-batıl mücadelesinin gayr-ı meşru tarafı olarak reddetmektedir.

Hz. Peygamber'e (s) ve vahye yönelik ortaya konan tepkiler, müşriklerin inançlarını anlamamıza da imkân vermektedir. Hz. Muhammed'in (s) son dini tebliğ etmeye başladığı toplum, Allah'ın insanlarla iletişim kurmayacak kadar yüce bir varlık olduğuna, bundan dolayı hem Allah'la hem de insanlarla iletişim kurabilen yarı tanrısal varlıkların mevcudiyetine inanan insanlardan oluşuyordu. Onların bu anlayışları Hz. Peygamber (s) hakkındaki değerlendirmelerinde de kendisini göstermektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in (s) kendileri gibi insan olmasını bir türlü kabullenemeyen müşrikler, "Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!"¹⁸² diyorlardı.

179 *En'âm* 6/33.

180 *Fatır* 35/4.

181 *Nahl* 16/105.

182 *Furkân* 25/7.

Yüce Allah birçok âyette bu anlayışın yanlışlıklarını göstererek insanlara gönderilen bütün peygamberlerin beşerî vasıflara sahip olduklarını vurgular. Peygamberler yemek yerler ve çarşılarda dolaşırlar;¹⁸³ evlenirler ve çocuk sahibi olurlar.¹⁸⁴ Böylece onların da diğer insanlar gibi olduğunun hatırlatılması suretiyle Hz. Peygamber'in (s) beşer olmasına karşı ileri sürülen iddialar reddedilmiştir.

Allah, elçilerini insanlar arasından seçer. Hz. Muhammed (s) insanlar arasından seçildiği gibi daha önce gelmiş peygamberler de insanların içinden seçilmişlerdir.¹⁸⁵

Müşriklerin Hz. Peygamber'den Nübüvveti İspata Yönelik Talepleri

Hz. Peygamber (s) müşriklerle muhatap olduğu sürece ondan peygamberliğini ispat sadedinde çeşitli isteklerde bulundular. Bu talepleri ele aldığımızda bunların genellikle maddî talepler olduğunu, mesajın özüne yönelik bir eleştiri ya da taleplerinin olmadığı görülecektir.

Kur'ân'da bu isteklerin bazıları ayrı âyetlerde, bazen de bir kaç aynı âyette zikredilmiştir. Bir âyette müşriklerin bazı talepleri topluca verilmiştir: *"Onlar: 'Sen', dediler, 'bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı ya da göğ'e çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedeğin sürece (göğ'e) çıktığına da asla inanmayız.' De ki: 'Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.'"*¹⁸⁶

183 *Furkân* 25/20.

184 *Ra'd* 13/38.

185 *Bakara* 2/151; *Yusuf* 12/109.

186 *İsrâ* 17/90-93.

Mucize Göstermesini İstemeleri

Müşriklerin Hz. Peygamber'den (s) en önemli taleplerinden biri, onları ikna edici bir mucize göstermesidir.¹⁸⁷ Birçok âyette müşriklerin bu taleplerine değinilir. Taleplere Kur'ân'ın verdiği cevaplar farklıdır. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde Yüce Allah'ın Mekke toplumunu bir mucize ile imtihan etmeyi takdir etmediğini söylemek mümkündür. Bir âyette Allah'ın mucize göstermeye kadir olduğu ifade edilir.¹⁸⁸ Başka bir yerde Peygamber'den (s) mucize gelip gelmeyeceğini bilemeyeceğini ifade etmesi istenir.¹⁸⁹ Üzerinde durulan bir başka husus ise Peygamber'in (s) görevinin uyanda bulunmak olduğudur.¹⁹⁰ Mucizeler göstermek Yüce Allah'ın iradesine bağlıdır.¹⁹¹ Müşriklerin mucize talepleri, geçmiş kavimlerin mucizeleri inkâr etmelerine işaret edilerek reddedilmektedir.¹⁹² Ayrıca vahiy olarak Kur'ân'ın gönderildiği hatırlatılarak da mucize talepleri reddedilmektedir.¹⁹³ Mucize taleplerine cevap olarak hidâyetin Allah'ın elinde olduğu da vurgulanır.¹⁹⁴

Kendilerine Bir Azabın Gelmesini İstemeleri

Müşrikler, Hz. Peygamber'in (s) getirdiği mesaja inanmadıklarının bir ifadesi olarak kendilerine Allah katından bir azap gelmesini de talep etmişlerdir. Bu sözler, inkârcılıklarında iddialı olduklarını göstermek amacıyla meydan okuma kastıyla söylenmiş olmalıdır. Mucize talepleri hemen yerine getirilmediği gibi azap istekleri de hemen

187 *Enbiyâ* 21/5.

188 *En'âm* 6/37.

189 *Yunus* 10/20.

190 *Ra'd* 13/7.

191 *Ankebut* 29/50-51.

192 *İsrâ* 17/59.

193 *Taha* 20/133-134.

194 *Ra'd* 13/27.

kabul edilmemiş; Hz. Peygamber’e (s) azabı getirilenin elinde olmadığını söylemesi emredilmiştir.¹⁹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber’den (s) “*Acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, elbette benimle sizin aranızda iş bitirilmişti.*”¹⁹⁶ demesi de istenir.

Yüce Allah, müşriklerin azap taleplerini, geçmişte azaba uğramış milletleri hatırlatarak cevap verir.¹⁹⁷ Daha önce yaşamış birçok kavim, inkârcılıkları sebebiyle ibretlik azaplara maruz kalmıştır. Nihâyetinde müşrikler ahirette yaptıklarının karşılığı olarak azaba duçar olacaklardır.¹⁹⁸ Yüce Allah’ın belirlediği bir süre vardır. Ama en sonunda Cehennem kâfirleri kuşatacaktır.¹⁹⁹

Allah’ın Gelmesini Talep Etmeleri

Müşrikler, Hz. Peygamber’in (s) nübüvvet iddiasını reddetme sadedinde isteklerini Allah’ın gelmesi ya da Allah’ın bazı alametlerinin gelmesine kadar götürürler.²⁰⁰ Aslında bu talebin gerçekleşme imkânının olmadığını müşrikler de biliyorlardı. Bir taraftan Allah’ı dünyadaki etkin konumundan çıkaracak bir anlayışı savunurlarken diğer taraftan O’nun yeryüzüne inmesini istiyorlar. Bu istekleri Hz. Peygamber’in (s) vahiy aldığı iddiasını reddetmeye yönelik bir talep olmalıdır. Kur’ân, Allah’ı görme taleplerini, kibre kapılma ve azgınlıkta ileri gitme olarak değerlendirmiştir.²⁰¹

Beraberinde Ona Şahitlik Edecek Meleklerin Gönderilmesi

Müşrikler, Hz. Peygamber’den (s) söylediklerini tasdik edecek ve peygamberliğine şahitlik yapacak melekler getirmesini de talep

195 *En’âm* 6/57.

196 *En’âm* 6/58.

197 *Ra’d* 13/6.

198 *Yûnus* 10/46.

199 *Ankebut* 29/53-54.

200 *En’âm* 6/158.

201 *Furkân* 25/21.

etmişlerdir.²⁰² Ancak meleğin gönderilmesi, cezanın gelişine delalet eder.²⁰³ Melek geldikten sonra inkârcılar helak olurlar.

Peygamber Olarak Melek Gönderilmesi

Müşriklerin Hz. Peygamber'den (s) taleplerinden biri de kendilerine peygamber olarak melek gönderilmesidir. Bu taleplerinde de bir insanın peygamber olmasının imkânsızlığına vurgu vardır. Ancak onlara melek gönderilmiş olsaydı dahi Allah dilemedikçe iman etmiş olmayacaklardı.²⁰⁴ Öte yandan Yüce Allah, yeryüzünde yaşayan varlıkların melek olması halinde peygamberlerin meleklerden olabileceğini vurgular.²⁰⁵ Zira peygamberler hemcinslerden seçilir. Yeryüzünde dolaşanlar insan olduğuna göre peygamberler de onlardan seçilmişlerdir. Eğer peygamber meleklerden seçilseydi yine insan suretinde gönderilecekti.²⁰⁶ Aksi takdirde imtihanın bir anlamı olmazdı. Ayrıca peygamberin insanlar için örnek olabilmesi için onlardan seçilmesi gerekir.

Atalarının Gelmesini İstemeleri

Müşriklerin Hz. Peygamber'i (s) reddederken en önemli dayanaklarından biri atalarının inançlarıdır. Zira atalarına çok değer verirler ve geçmişi, yapıp ettiklerinin meşruiyet dayanağı olarak görürler. Ataları, Hz. Peygamber'e (s) karşı takındıkları menfi tutumun da dayanağıdır.²⁰⁷ Bu anlayış, geçmiş kavimlerde de vardı.²⁰⁸ Müşriklerin Hz. Peygamber'den (s) taleplerinden biri atalarının gelerek Hz. Peygamber'i (s) onaylamalarıdır.²⁰⁹

202 *Hicr* 15/6-8.

203 *En'âm* 6/8.

204 *En'âm* 6/110-111.

205 *İsrâ* 17/95.

206 *En'âm* 6/9.

207 *Mâide* 5/104; *Lokman* 31/21; *Sebe* 34/43.

208 *Zuhuruf* 43/23.

209 *Câsiye* 45/25.

Peygamberin İleri Gelenlerden Biri Olması

Müşrikler, Hz. Peygamber'i (s) vahiy almaya layık görmüyorlardı. Zira Hz. Peygamber (s), ileri gelen liderlerden biri değildi.²¹⁰ Bu tavırları peygamberlik beklentisi içinde olmalarından değil, Hz. Muhammed'in (s) peygamberliğinin imkânsızlığını ve anlamsızlığını vurgulamak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Böylece bir insanın peygamberliğinin imkânsız olduğunu iddia ederlerken, bunun muhtemel olması halinde peygamberliğin Hz. Muhammed (s) gibi lider olmayan biri yerine ileri gelenlerden birine yakışacağını ifade etmiş olmaktadırlar.

Hz. Peygamber'in Zengin Olması

Zenginlik, Mekke müşrikleri için önemli bir güç kaynağıdır. Allah'tan vahiy alan biri, O'ndan zenginlik de isteyebilir. Müşriklerin Hz. Peygamber'den (s) taleplerinden biri zengin olmasıdır. Bunun için kendisine gökten bir hazine indirilmelidir.²¹¹

Varlıklı olma bağlamında Hz. Peygamber'den (s) talep edilen şeylerden biri, içinden gürül gürül ırmakların aktığı bahçe ve bağ²¹² ya da yeyip içeceği bir bahçesinin olmasıdır.²¹³

Müşriklerin Hz. Peygamber'e Yönelik Saldırıları

Hz. Peygamber'in (s) hayatını incelediğimizde müşriklerin ona yönelik ithamlarının hepsi nübüvvet iddiasından sonra, onun getirdiği mesajın etkisini bertaraf etme amacına matuf olarak ortaya çıkmıştır.

Burada Hz. Peygamber'in (s) kişiliğine ya da özel hayatına yönelik bütün saldırıları ele almayacağız. Amacımız getirdiği mesaj sebebiyle ona yönelik ortaya çıkan saldırı ve ithamlara değinmektir.

210 *Zuhruf* 43/31.

211 *Hûd* 11/12.

212 *İsrâ* 17/90-93.

213 *Furkân* 25/8.

Büyücülükle İtham Etmeleri

Müşriklerin ileri sürdükleri ithamlardan biri Kur'ân'ın bir büyü,²¹⁴ Hz. Peygamber'in (s) ise bir büyücü²¹⁵ olduğudur. Bu anlayışının ahiret hayatına yönelik mesaja karşı da ileri sürüldüğü anlaşılmaktadır.²¹⁶

Müşriklerin Kur'ân'a büyü ve Hz. Peygamber'e (s) büyücü demeleri Kur'ân'ın etkisini azaltmayı amaçlarken, aynı zamanda ne kadar etkilendiklerini de göstermektedir. Öte yandan Cahiliye Arapları, karşılaştıkları sorunlar için zaman zaman büyücülere başvurdukları halde Hz. Peygamber'i (s) büyücülükle itham etmek suretiyle konumunu sarsmayı ve peygamberlik makamına zarar vermeyi amaçlıyorlardı.

Kâhin Olmakla İtham Etmeleri

Hz. Peygamber'e (s) yönelik ithamlardan biri de onun kâhin olduğudur.²¹⁷ Cahiliye Arapları kâhinlere başvurur ve onların söylediklerini önemserlerdi. Hz. Muhammed (s), kâhin olmadığı gibi kâhinlerin söylediklerinden farklı şeyler söylüyordu. Ancak söylediklerini çürütmek ve önemsizleştirmek için onu kâhin olmakla itham ediyorlardı. Kur'ân, vahyin kâhin sözü olmadığını vurgular.²¹⁸

Şair Olmakla İtham Etmeleri

Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in (s) kavmi arasında şiir ve şairlerin itibarı yüksekti. Ancak Hz. Peygamber'e (s) şair denmesi, itibarını yükseltmek için değil, getirdiği mesajı etkisizleştirmek içindir. Müşrikler, Hz. Peygamber'i (s) "mecnun bir şair" olarak niteleyerek getirdiği ilahî mesaja kibirle direndiler.²¹⁹ Yüce Allah Hz. Peygamber'e

214 Müddessir 74/24-25; Zuhruf 43/30; Sebe 34/43.

215 Sâd 38/4; Enbiyâ 21/3.

216 Hûd 11/7.

217 Tûr 52/29-30.

218 Hâkka 69/42.

219 Saffât 37/35-36.

(s) şiir öğretilmediğini, bunun ona yaraşmadığını ifade eder.²²⁰ Öte yandan şairlerin söyledikleri heva ve heves ürünü bazı sözlere ancak sapıkların uyduğu da ifade edilir.²²¹

Büyücülük, kâhinlik ve şairlik ithamı, müşriklerin vahyi etkisizleştirme çabaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Zira büyücüler, kâhinler ve şairler bazen insanı etkileyen sözler söyleyebildikleri gibi zaman zaman kabulü mümkün olmayan, eleştirilebilecek sözler de sarf ederler. Oysa Hz. Peygamber'in (s) vahiy olarak aktardığı sözlerinde bir tutarlılık ve devamlılık vardır.

Delilikle İtham Etmeleri

Hz. Peygamber'in (s) maruz kaldığı saldırılardan biri de delilikle itham edilmesidir.²²² Daha önceki peygamberler de benzer saldırılara maruz kalmışlardır. Örneğin Hz. Musa²²³ ve Hz. Nuh²²⁴ benzer suçlamalara muhatap olmuşlardır.

Yüce Allah Hz. Peygamber'e (s) yönelik delilik iddiasını reddeder.²²⁵ Deli olan Allah'ın mesajını ileten kimse değil, Allah'a itaati reddendir. Kimin deli olduğu ise ileride anlaşılabacaktır.²²⁶

Yalancılıkla İtham Etmeleri

Hz. Peygamber'in (s) getirdiği vahye karşı müşriklerin tepkilerinden biri onu yalancılıkla suçlamalarıdır. Müşrikler, “öncekilerin masalları” diyerek Kur’ân âyetleriyle alay ederler.²²⁷ Ayrıca dinleri ile ilgili tutuculuklarının bir ifadesi olarak Kur’ân'ın kendilerini atalarının

220 Yâsîn 36/69. Ayrıca bk. Yâsîn 36/96

221 Şuarâ 26/224.

222 Duhan 44/14; Kalem 68/51; Hicr 15/6.

223 Şuarâ 26/27.

224 Kamer 54/9.

225 Kalem 68/1-2; Sebe 34/46.

226 Kalem 68/5-6.

227 Kalem 68/15.

dininden çevirmek amacıyla uydurulmuş bir kitap olduğunu,²²⁸ olsa olsa Hz. Peygamber (s) tarafından uydurulduğunu, bu hususta başkalarının Hz. Peygamber'e (s) yardım ettiklerini söylerler.²²⁹

Müşriklerden biri inkârını, Kur'ân'ın Allah'ın katından olması halinde başlarına gökten taş yağmasını ya da kendilerine elim bir azap verilmesini dileyecek kadar ileri götürmüştür.²³⁰ Ancak Yüce Allah nice mucizeler getiren önceki peygamberlerin de yalancılıkla itham edildiklerini hatırlatır.²³¹ Helak edilen daha önce yaşamış kavimler inanmamışlardı ki Hz. Muhammed'in (s) muhatabı olan müşrikler inansın.²³²

Kur'ân'ı Uydurmakla İtham Etmeleri

Hz. Peygamber'e (s) yönelik ithamlardan biri yalancılık ithamına paralel olarak Kur'ân'ın onun tarafından uydurulduğu iddiasıdır.²³³ Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in (s), başkasına yazdırdığı öncekilere ait masallar olduğunu da ileri sürerler.²³⁴ Bu iddialarına karşılık müşrikler, Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye davet edilirler.²³⁵

Alay Etmeleri ve Küçümsemeleri

Müşrikler, Hz. Peygamber'i (s) küçümseyerek alay da etmişlerdir. Geçmişte gelen peygamberlerle alay edildiği gibi Hz. Peygamber'le (s) de alay edilmiştir.²³⁶ Bu tavır, müşriklerin söz ve davranışlarına yansır.²³⁷

228 Sebe 34/43.

229 Furkân 25/4.

230 Enfâl 8/32.

231 Âl-i İmrân 3/184.

232 Enbiyâ 21/5-6.

233 Ahkâf 46/8-9.

234 Furkân 25/5.

235 Tûr 52/33-34.

236 Ra'd 13/32.

237 Enbiyâ 21/36; Furkân 25/41.

Başta kabile liderleri olmak üzere Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber'in (s) getirdiği mesajı kabul etmekte zorlanmalarının görünürdeki temel sebeplerinden biri, bir insanın peygamber olabileceğine inanmamalarıdır. Ancak yeni dini kabul etmemelerinin sosyal konumlarını ve ekonomik çıkarlarını kaybetmemek, Haşim oğullarından birisine tabi olmamak gibi sebepleri olduğu da unutulmamalıdır.

Hız. Peygamber'den (s) mucize göstermesi, başlarına bir azabın gelmesi, Allah'ın gelmesi, onunla beraber meleklerin gelip onu tasdik etmesi ya da peygamber olarak melek gelmesi, bir insanın peygamber olması halinde bunun kendilerinden biri olması, Hız. Peygamber'e (s) gökten bir hazine inmesi ya da meyvelerinden yiyebileceği bir bahçeye sahip olması gibi isteklerde bulunmuşlardır.

Öte yandan Hız. Peygamber'in (s) mesajına yönelik desteği kırmak ve ilahî mesajı etkisizleştirmek için onu büyücü, kâhin, şair, deli ve yalancı olmakla itham ettiklerini görüyoruz. Ayrıca Kur'ân'ı kendisinin uydurduğunu söylemişler ve Hız. Peygamber'le (s) alay ederek onu küçümseyen tavırlar takınmışlardır. Kur'ân müşriklerin talep ve iddialarının tutarsızlığını ve asılsızlığını ortaya koyar.

*Medine Vesikası ve Yahudilerle Bir Arada Yaşama Tecrübesi*²³⁸

Hız. Peygamber (s) hicret ettiğinde Medine’de bir kısmı Müslüman olmuş, ancak büyük çoğunluğu müşrik olan Araplar ve Yahudiler yaşıyordu. Aslen Yemen kökenli olan Medineli Araplar, kardeş Evs ve Hazrec kabilelerinden oluşuyordu. Bu kabileler arasında uzun süredir devam eden bir kan davası vardı. Hız. Peygamber’in (s) hicretinden birkaç yıl önce aralarında vuku bulan Buâs savaşı Evslilerin galibiyetiyle sonuçlanmıştı.

Şehrin diğer önemli dinî-etnik grubu olan Yahudiler, üç büyük kabileye ayrılıyordu. Yahudi kabileleri, Araplar arasındaki mücadelede bazı ittifaklara dâhil olmuşlardı. Kaynukaoğulları Hazrec kabilesiyle, Nadîroğulları ve Kurayzaoğulları ise Evs kabilesiyle müttefik idi.

Araştırmacıların, Medine’de ikamet eden Yahudilerin menşei ve buraya geliş keyfiyetleri ile ilgili farklı bazı açıklamaları mevcuttur. Onların İbranî kökenli olduklarını savunan araştırmacılar olduğu gibi, Arap kökenli olduklarını söyleyenler de vardır. İki taraf da bazı deliller ileri sürerek görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

238 Bu çalışma, 19-20 Nisan 2008 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen *II. Kutlu Doğum Sempozyumu*’nda “Medine Vesikası Bağlamında Hız. Peygamber’in Yahudilerle Bir Arada Yaşama Tecrübesi” başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur.

Hiz. Peygamber'in (s) hicretinden kısa bir süre önce meydana gelen çatışmalar, Medineli Arapları farklı alternatifler aramaya sürüklemişti. Bu arada son zamanlarda takındığı tutumla Evslilerin de gönlünü kazanmış olan Hazrecli Abdullah b. Ubey'in, şehirde lider olarak kabul edilmesi düşüncesine sıcak bakanların sayısı artmıştı. Onun ve liderliğini destekleyenlerin beklentileri, Hiz. Peygamber'i (s) kabul etmelerini zorlaştırdı. Bununla birlikte Abdullah b. Ubey'in Hiz. Peygamber'e (s) karşı takındığı tutum, İslâm'ın Medine'de hızla yayılmasını ve Hiz. Peygamber'in (s) siyasî bir lider olarak öne çıkmasını engelleyemedi.

Hiz. Peygamber (s), farklı dinî grupların bulunduğu Medine'de bir arada yaşamak zorunda olan Müslümanlarla gayrimüslimlerin dinî, hukukî ve sosyal haklarını koruma altına alan Medine vesikasını imzaladı. Belge incelendiğinde, aslında İslâm'ın gayrimüslimlere tanıdığı haklara uygun bir metin olduğu görülecektir. Vesikanın, Müslümanların diğer din mensuplarıyla bir arada yaşama kültürünü oluşturan evrensel ilkelerin ilk uygulamalarından biri olması hasebiyle önemi ayrıca vurgulanmalıdır. Ancak burada hatırlatılması gereken hususlardan biri, Yahudilerin anlaşmada zimmi statüsünde olmadıklarıdır. Nitekim daha sonra zimmet sahibi insanlara uygulandığı gibi onlardan cizye alınmamıştır.

Vesikanın Ortaya Çıktığı Toplum ve Tarihî Vasat

Vesikanın akdedildiği toplum, üç-dört bin kişilik bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Yahudiler, yaklaşık 1500 kişilik bir nüfusa sahip olan Müslümanlar ve yaklaşık beş-altı bin kişi oldukları tahmin edilen Medineli müşriklerden meydana gelmektedir.

Vesika, tek bir celsede akdedilmediği için gelişmelere bağlı olarak farklı siyasî koşullar dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Hiz.

Peygamber (s) hicret ettiğinde siyasî bakımdan Medine’de yeni bir yapılanmayı gerçekleştirecek bir güce sahip değildi. Bununla birlikte İslâm Medine’de hızla yayılıyordu ve daha Hz. Peygamber (s) hicret etmeden onlarca insan Müslüman olmuştu. Ancak hicretle birlikte ortaya çıkması muhtemel bazı problemleri de çözmek gerekiyordu. Bunların başında Mekkeli Müslümanlarla Medinelî Müslümanların birlik ve beraberliklerini sağlamak geliyordu. Bunun için kabileye dayalı ilişkiler yerine din kardeşliğini öne çıkaran ilişkiler geliştirilmesine önem verildi. Öte yandan Mekkeli Müslümanların karşılaşmaları muhtemel maddî sıkıntıları aşmaları ve barınma sorunlarını çözebilmeleri için Müslümanların yardımlaşma ve dayanışma içinde hareket etmeleri gerekiyordu. Bunun için Hz. Peygamber’in (s) Medine’deki ilk faaliyetlerinden biri, Mekkeli Müslümanlarla Medinelî Müslümanları kardeşleştirmek olmuştur. Bu durumda Medine vesikasının ilk bölümü Akabe biatleriyle başlayan ve Medine’de kardeşleştirmeye devam eden süreçle ilgisi dikkate alınarak düşünülmelidir.

Esasen kardeşleştirme ve vesikanın ilk kısmının hazırlanması, Hz. Peygamber (s) etrafında kenetlenmiş, tam bir teslimiyetle hareket eden Müslümanların gücünü artıran etkenler arasında sayılmalıdır. Bununla birlikte hicretten hemen sonra Müslümanların, siyasî açıdan şehre hâkim olduklarını düşünmek yanlış olur. Ancak çok geçmeden Evsli ve Hazreclî Müslümanlar, Mekkeli dindaşlarıyla birlikte müşrik Medinelîlere ve Yahudilere göre siyasî bakımdan üstünlüğü ele geçirmeye başladılar.

Daha sonra Yahudiler de anlaşmaya dâhil edilerek Medine’de önemli bir siyasî başarı elde edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber’in (s) bu sözleşmeyi gerçekleştirebilmesi, Medine’deki siyasî boşluk sebebiyle kolay olmuştur. Zira burada yerleşik bir siyasî otorite ya da kurum bulunsaydı böyle bir anlaşmanın gerçekleşmesi zor olurdu.

Taraflar siyasî bakımdan eşit gibi görünse de Hz. Muhammed'in (s) siyasî üstünlüğe sahip olduğu muhakkaktır.

Medine'deki sosyal ve siyasî durum dikkate alınarak vesikanın, "hâkimiyet" temelinde değil, katılım çerçevesinde bir toplumsal proje öngördüğü ifade edilmekle²³⁹ birlikte aslında taraflar, eşit koşullara sahip değildir. Hz. Muhammed'in (s) hakem olarak kabul edilmiş olması, onun Medine'ye gelir gelmez bütün gruplar tarafından lider olarak tanındığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Ancak Hz. Peygamber (s) hicret etikten sonra, konumu açısından rakipsiz bir liderdir. Çünkü o ne din bilginidir, ne de kabile lideri... Medineli olmadığı halde onu burada lider konumuna getiren şey, Müslümanlar tarafından peygamber kabul edilmesidir. Bu sebeple Müslümanlar açısından onun sözü, diğer insanların sözünden farklıdır. Ona itaat, diğer liderlere itaatten başkadır.

Anlaşma yapılırken Medine'de önemli bir nüfusa sahip olan müşriklerin tutumu incelenmeye değerdir. İslâm'ın şehirde yayıldığı ilk zamanlarda hatırlı bazı Medinelilerin Müslüman olması, müşrik Medinelilerin muhalefetlerini büyük ölçüde engellemiş, hatta kabile dayanışmasının gereği olarak Müslüman akrabalarıyla birlikte hareket etmişlerdir. Vesikada Medineli müşriklerin Kureyşli müşriklerle işbirliği yapmalarının yasaklanması (20/b), Müslümanlarla birlikte hareket ettiklerinin göstergelerinden biridir.

Medine Vesikası Hakkında Birkaç Söz

Medine vesikası, geçen yüzyılda bazı Batılı araştırmacıların dikkatini çekmiş; özellikle de doksanlı yıllarda ülkemizde çoğulcu toplum

239 Ali Bulaç, "Medine Vesikası", *Yeni Ümit Dergisi*, 68. Sayı, Nisan-Haziran 2005, s. 2 (http://www.yeniiumit.com.tr/konular.php?sayi_id=68&konu_id=385&yumit=bolum3).

ve çok hukukluluk tartışmaları bağlamında bazı aydınlarımız tarafından gündeme getirilmiş; bu sebeple vesika hakkında birçok yazı yazılmıştır.²⁴⁰ Bu kısa çalışmamızda vesikayı bir arada yaşama tecrübesi bağlamında ele alacağımız için vesikanın tarihi hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

Vesika metninin en eski kaynağı İbn İshak'ın rivâyeti olarak İbn Hişâm'da yer almakta,²⁴¹ ayrıca bazı farklılıklarla Ebû Ubeyd'in²⁴² kitabında da nakledilmektedir. Başka kaynaklarda da anlaşmadan söz edilmekle birlikte İbn Hişâm ve Ebû Ubeyd'in kitaplarında yer alan metin, bir bütün olarak diğer temel kaynaklarda nakledilmemiştir.

Vesikanın metni, Alman müsteşrik Wellhausen tarafından 47 madde halinde yayımlanmış; daha sonra Muhammed Hamidullah, Wellhausen'in neşrettiği metindeki bazı maddeleri bölmek suretiyle metni 52 maddeye çıkarmıştır.²⁴³ Müsteşrik Serjeant, vesika üzerinde uzun yıllar çalışmalar yapmış; elimizdeki vesikanın sekiz ayrı anlaşma metninin bir araya getirilmiş hali olduğunu savunmuştur.²⁴⁴

240 Vesika hakkında yayımlanan makalelerin yanı sıra bazı tezler de hazırlanmıştır. Bunlardan tespit ettiklerimiz şunlardır: Mustafa Özkan, *Medine Vesikası* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002; Rüstem Keleş, *Sivil Toplum ve Medine Vesikası* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı 1995. Çok hukukluluk bağlamında Medine vesikası üzerinde duran bir çalışma da şudur: Ömer Çelik, *Türkiye'de Çoğulculuğun Yeni Görünümleri: Son Dönemdeki Çoğulcu Toplum Modeli Çalışmaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1998.

241 İbn Hişâm, *Sîretü İbn Hişâm*, el-Mektebetü's-şâmile, el-isdâru's-sânî 2.11, I, 501.

242 Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, çev. Cemaleddin Saylık, Düşünce Yayınları, İstanbul 1981, s. 235-239.

243 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 4. Basım, İstanbul 1980, I, 206.

244 Serjeant, R. B., "Sözde 'Medine Anayasası'nda Yer Alan Vesikaların Tahlil ve Tercümesi", çev. Murat Çiftkaya, *Bilgi ve Hikmet*, Kış 1994/5, s. 68, 72.

Vesikanın tam olarak ne zaman yazıldığı bilinmemekle birlikte bu husustaki görüşleri, Bedir savaşıdan önce ve Bedir savaşıdan sonra olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür. Biz, anlaşmanın baş kısımlarının Bedir savaşıdan önce, Hz. Peygamber'in (s) Medine'ye hicret ettiği yıl içinde yazıldığını düşünüyoruz. Ancak elimizdeki metnin tamamı bir defada akdedilmiş bir anlaşmaya ait olmadığı için, bazı kısımları, daha sonra eklenmiş olmalıdır. Anlaşmanın yaklaşık ilk yarısının temeli esasen hicretten önce Mekke'de, Akabe görüşmeleri sırasında atılmıştı. Zira bu kısım Müslümanlar arasındaki ilişkileri düzenlemekte, yurtlarını terk ederek Medine'ye gelen Mekkeli Muhacirlerle Medinelî Ensâr arasında çıkması muhtemel bazı sorunları çözmeyi amaçlamaktaydı (1-23).

Bir Arada Yaşama İradesi Açısından Medine Vesikası

Bildiğimiz kadarıyla Medine vesikası, Muhacirlerden ve Ensârdan meydana gelen Müslümanları, Yahudileri ve müşrikleri, ortak çıkarlar etrafında bir araya getirmiş olması bakımından Hicaz tarihinde bir ilktir. Vesikada taraflar, birbirlerine kendi dinlerini dayatmadan bir arada yaşamaya talip olduklarını ortaya koymuşlardır. Vesikayla Hz. Peygamber'in (s) çatışmacı değil barışçı bir tutum içinde olacağı da ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu vesika, bütün tarafları Medinelilik etrafında birleştirmesi ve Medine'nin sınırlarını tayin etmesi bakımından da önem arz etmektedir. Vesikanın muhtevası incelendiğinde din hürriyetini teminat altına aldığını; sosyal ilişkileri, yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirmeyi hedeflediği; hukukî ve askerî ilişkiler çerçevesinde düzenlemeler yapmayı öngördüğü görülecektir.

Tarafların Tanınması ve Din Hürriyeti

Bir arada yaşayabilmek için öncelikle bu iradeyi ortaya koyan tarafların birbirlerini oldukları gibi kabul etmeleri ve birbirlerinin

varlığına saygı duymaları gerekir. Vesika, anlaşmaya taraf olanları bir ümmet olarak kabul etmektedir (1-2, 25). Ümmet kelimesi, burada sosyal ve siyasî topluluğu ya da birliği ifade eder. Din hürriyeti ve dinî kimliği tanıma, vesikanın önemli özelliklerindendir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s) diğer anlaşmalarında da muhatapların dinî kimlikleri kabul edilmiştir.

Öte yandan vesika, Müslümanların ve Yahudilerin dinlerini kendi alanları olarak belirlemiştir (25). Taraflar kendi dinlerine göre yaşamaya hakkına sahip oldukları gibi Mevlaları ve müttefikleri de buna dâhildir. Bu belge, aynı zamanda temel haklardan biri olan din hürriyeti ile ilgili Hz. Peygamber'in (s) önemli uygulamalarından biridir. İslâm Tarihi Müslümanların, diğer din mensuplarına din hürriyeti tanıdığına dair pek çok örnekle doludur. Bununla birlikte -başta siyasî etkenler olmak üzere çeşitli nedenlerle- Müslümanların diğer dinlere mensup insanlara gösterdikleri hoşgörüyü zaman zaman kendi dindaşlarından esirgediklerini ve bunun İslâm hoşgörüsüyle bağdaşmadığını da söylemeliyiz.

Sosyal İlişkiler

İslâm, Müslümanları tek bir ümmet kabul ettiği için Müslüman olmak, bir anlaşmaya dâhil olmak gibidir. Nitekim Hz. Peygamber (s), İslâm'dan sonra hilf yapılamayacağını ifade etmiştir.²⁴⁵ Müslüman olan kimse, bir Müslüman aleyhine akdedilen hiçbir anlaşmaya taraf olamaz. Hiçbir mümin bir kâfir için bir mümini öldüremez ya da bir mümin aleyhine bir kâfire yardım edemez (14). Diğer taraftan hiçbir mümin Allah yolunda girilen bir harpte, diğer müminleri hariç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez (17).

245 Bk. Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe* 204 [II, 1960], 206 [II, 1961]; Ebû Dâvud, *Ferâiz* 17 [III, 338]; Tirmizî, *Siyer* 30 [IV, 146]; Ahmed b. Hanbel, I, 190, 217, 329; II, 180, 205, 207, 213, 215; III, 162, 281; IV, 83; V, 61.

Himaye verme, Arap kültüründe yaygın olarak başvurulan bir siyasî ve sosyal kurumdur. Vesikada himaye hakkı olan kimselerin izni müstesna himaye verilemeyeceği (41) ifade edilerek bu hususta bazı sınırlamalar getirilmiştir. Diğer taraftan himaye edilenin himaye eden gibi kabul edilmesi (40), Arap örfünün bir gereğidir. Müslümanlar açısından önemli olan bir husus ise Kureyşlilere ve onlara yardım edenlere himaye verilemeyeceğinin (43) belirtilmesi olup bu hüküm, anlaşmanın diğer taraflarına önemli bir yükümlülük getirmektedir.

Vesikaya taraf olan müşrikler için getirilen yükümlülüklerden biri, Kureyşlilerin mallarını ve canlarını koruyamayacakları ve bu hususta müminlere engel olamayacakları hususudur (20/b). Böylece vesikaya taraf olan müşrikler, kendileriyle aynı inancı paylaşırsalar da -Müslümanlar aleyhine- Kureyşlilerle işbirliği yapmaktan alıkonmuşlardır.

Maddî yardımlaşma, aynı değerleri paylaşan insanlar arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sağlar. Vesika, Müslümanların kendi aralarında yardımlaşmaları hususuna da işaret etmektedir. Yardımlaşmaya dair güzel örnekler, Muhacirlerle Ensâr arasında yapılan kardeşleştirmede daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Esasen Medine dönemi, Müslümanların birbirleri için ortaya koydukları fedakârlık örnekleriyle doludur.

Vesika, müminlere birbirlerinin Allah yolunda akan kanlarının intikamını alma yükümlülüğü de getirmiştir (19). Böylece eskiden kan akrabalığına ya da anlaşmalara dayanan dayanışma yerine inanç birliği etrafında bir destek ve dayanışma kültürü geliştirilmiştir.

Hukukî İlişkiler

Bir arada yaşayan grupların karşı karşıya kalmaları muhtemel sorunları nasıl çözecekleri önemlidir. Vesikada müminlerin haksız bir fiil ortaya koyan kişiye karşı birlik içinde olacakları, bu kişi onlardan

birinin evladı dahi olsa hepsinin ona karşı birlik içinde hareket edecekleri hükmü yer almıştır (13). Bu hüküm, hakkı önceleyen İslâmî anlayışın tezahürüdür.²⁴⁶

Vesikada üzerinde en çok durulan husus, diyetlerin ve kurtuluş fidyесinin nasıl ödeneceği meselesidir. Bununla ilgili hüküm, diyetin ve fidyenin marufa göre adalet ölçüsü çerçevesinde ödeneceği şeklinde ifade edilmiştir. Müminlerin bunu ödemede yardımlaşacakları ayrıca vurgulanmıştır (12).

Hukukî ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için verilen hükümlerin uygulanabilmesi de önemlidir. Kasten bir mümini öldüren kimse için, maktulün akrabalarının başka cezaya rıza göstermemeleri halinde kisasın uygulanması hususunda bütün müminlerin işbirliği yapacağı vurgulanmıştır (21).

Bir arada yaşamak için en çok dikkate değer husus, farklı dinlere mensup insanlar arasında bir ihtilaf ortaya çıktığında sorunun nasıl çözüleceği meselesidir. Bu mesele vesikada, ihtilaf edilen herhangi bir hususun ya da öldürme hadisesinin Allah’a ve Resûlüne götürüleceği (23, 42) karar altına alınarak çözülmüştür. Bu konuyla ilgili iki maddeden biri vesikanın ortasında Müslümanlarla ilgili maddelerin sonunda, ikincisi ise anlaşmanın ikinci bölümünün sonlarına doğru yer almıştır. Esasen vesikada yer alan bu hüküm, ihtilaf edilen konuların Allah’a ve Resûlüne götürülmesi ilahî emrine uygundur.²⁴⁷

246 Nitekim bu husus, şu âyette de vurgulanmaktadır: “Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana-babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, бүker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçırırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisâ 4/135)

247 “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan idarecilere de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a

Vesikada, anlaşmaya taraf olanlar lehine Yesrib bölgesi haram yer ilan edilmiş; (39) böylece anlaşmanın hükümlerinin uygulanacağı bölgenin sınırları belirlenmiştir.

Askerî İlişkiler

Vesikada karşı karşıya kalınacak savaşlarda nasıl bir tavır takınılacağı hususunda da önemli düzenlemeler getirilmiştir. Maddelerden biri, Yesrib'e karşı girilen bir savaşta Müslümanlarla Yahudilerin birlikte hareket edecekleriyle ilgilidir (44). Şehre karşı girilen bir saldırıda birlikte hareket etmeyi gerektiren bu yükümlülükten başka, her gruba kendi bölgesinden sorumlu olma (45/b) yükümlülüğü de getirilmiştir. Diğer taraftan savaş vukuunda Yahudilerin ve Müslümanların kendi masraflarını karşılayacakları, onlara savaş açanlara karşı yardımlaşacakları (37) da hüküm altına alınmıştır. Ancak bir askerî sefere çıkılması halinde Yahudiler, Hz. Muhammed'in (s) izni olmadan bu sefere iştirak edemeyeceklerdir (36).

Vesikaya göre Müslümanların Yahudileri barış akdetmeye davet etmeleri ya da Yahudilerin benzer bir davette bulunması halinde buna icabet edilecektir. Din hususundaki savaşlar hariçtir (45).

Vesika, farklı dinlere mensup toplulukların bir arada yaşama iradesinin yansıması olmasına rağmen kısa süre içinde Kaynuka, Nadîr ve Kurayza Yahudi kabileleri, anlaşmanın şartlarına uymadıkları için Medine'den çıkarılmıştır.

Yahudilerle ilişkilerde önemli sorunlar yaşanmasına rağmen Hz. Peygamber'in (s) ortaya koyduğu bir arada yaşama iradesi, bundan sonra da devam etmiş ve Müslümanlarla bir arada yaşamak isteyen

ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” (Nisâ 4/59).

gayrimüslimler, dinî ve etnik kimliklerini koruyarak varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Hz. Peygamber'in (s) Necdî Hıristiyanlarıyla yaptığı anlaşma, gayrimüslimlere kendi dinî kimliklerini koruyarak Müslümanlarla bir arada yaşama hakkı tanıdığına dair pek çok örnekten biridir.

Hz. Peygamber'in (s) Medine'ye hicretten sonra orada ikamet eden Yahudilerle ve müşriklerle akdettiği Medine vesikası, farklı dinlere ve kültürlere sahip toplulukların kendi kimliklerini değiştirmeden bir arada yaşama iradesinin bir yansımasıdır. Kabile yapısının güçlü olduğu bir toplumda bu sözleşmenin ortaya çıkması, ancak Hz. Peygamber (s) gibi kabile ilişkilerini geri plana iten bir peygamberin iradesiyle mümkün olabilirdi.

Medine vesikasıyla tarafların dinî kimlikleri tanınmış; sosyal ilişkilerde dayanışma içinde hareket etmelerini sağlayacak düzenlemeler yapılmış; hukukî sorunların çözümüne ilişkin prensipler ortaya konmuş; askerî alandaki faaliyetlerin nasıl yürütüleceği hususunda kararlar alınmıştır.

Medine Vesikası²⁴⁸

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli müminler ve Müslümanlar ve bunlara tabi olanlar ve onlarla birlikte cihat edenler için (olmak üzere) düzenlenmiştir.
2. Bunlar, diğer insanlardan ayrı ve tek bir ümmet (câmi'a) oluştururlar.

248 Bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 4. Basım, İstanbul 1980, I, 224-228; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 177-182.

3. Kureyş'ten olan Muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
4. Benû Avflar, kendi aralarında âdet olduğu üzere eskiden olduğu gibi kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
5. Benû Hârisler, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
6. Benû Sâ'ideler, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
7. Benû Cuşemler, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
8. Benu'n-Neccârlar, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
9. Benû Amr b. Avflar, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.

10. Benu'n-Nebîtler, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini kendi paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
11. Benu'l-Evsler, kendi aralarında âdet olduğu üzere kan diyetlerini paylaşarak ödeyecekler ve her taife savaş tutsaklarının kurtarmalık bedelini müminler arasında bilinen en iyi ve makul esaslar doğrultusunda ödeyecektir.
12. Müminler kendi aralarında ağır malî sorumluluklar altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, kurtulma-lık veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve makul bilinen esas-lara göre vereceklerdir.
- 12/b. Hiçbir mümin başka bir müminin mevlâsı aleyhine bir iş yapamayacaktır (Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mümin başka bir müminin mevlâsı ile o kişinin aleyhine anlaşma yapamayacaktır).
13. Takva sahibi müminler, kendi aralarında mütecavize ve haksız bir fiil işlemeyi tasarlayan yahut bir suç yahut bir hakka teca-vüz veyahut da müminler arasında bir karışıklık çıkarma kas-tını taşıyan kimseye karşı olacaktır. Bu kimse onlardan birinin çocuğu bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.
14. Hiçbir mümin bir kâfir için, bir mümini öldüremez ve bir mü-min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.
15. Allah'ın zımmeti (koruma ve güvencesi) bir tektir; (müminle-rin en ehemmiyetsizlerinden birinin tanıdığı himaye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira müminler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

16. Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muarız olan kişilerle yardımlaşılmaksızın, yardım ve gözetimimize hak kazanacaklardır.
17. Barış, müminler arasında bir tektir. Hiçbir mümin Allah yolunda girişilen bir savaşta, diğer müminleri hariç tutarak, bir barış anlaşması yapamaz. Bu barış, ancak müminler arasında eşitlik ve adalet ilkeleri üzere yapılacaktır.
18. Bizimle beraber savaşacak bütün askerî birlikler, nöbetleşe görev yapacaklardır.
19. Müminler, birbirlerinin Allah yolunda akan kanlarının intikamını alacaklardır.
20. Takva sahibi müminler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.
- 20/b. Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himayesi altına alamaz ve hiçbir mümine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücum etmesine mani olamaz.)
21. Herhangi bir kimsenin, bir müminin ölümüne sebep olduğu kesin delillerle kanıtlanır da maktulün velisi (başka cezaya) rıza göstermezse, kısas hükümleri uygulanır. Bu durumda bütün müminler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece bu kuralın uygulanması için hareket etmek helâl (doğru) olur.
22. Bu sahifenin (yazının) içeriğini kabul eden, Allah'a ve ahiret gününe inanan bir müminin bir katile yardım ve yataklık etmesi helâl (doğru) değildir. Ona yardım ve yataklık eden kimse Kıyamet günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir tazminat ve ne de bir taviz alınacaktır.

23. Üzerinde ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.
24. Yahudiler, müminler gibi, savaş devam ettiği sürece kendi savaş giderlerini karşılamak zorundadırlar.
25. Benû Avf Yahudileri, müminlerle birlikte (İbn Hişam'da bu, "ma'a" (=ile) olarak, Ebû Ubeyde'de ise "min" (=den) olarak zikredilir) bir ümmet (:câmi'a) oluştururlar. Yahudilerin dinleri kendilerine, müminlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dâhildirler.
- 25/b. Kim bir başkasına haksızlık eder ya da bir suç işlerse sadece kendisine ve kendi aile bireylerine zarar vermiş olur.
26. Benu'n-Neccâr Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.
27. Benu'l-Hâris Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.
28. Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.
29. Benû Cuşem Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.
30. Benu'l-Evs Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır.
31. Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır. Ancak kim bir başkasına haksızlık eder ya da bir suç işlerse sadece kendisine ve kendi aile bireylerine zarar vermiş olacaktır.
32. Cefne ailesi Sa'lebenin bir koludur. Dolayısıyla Sa'lebeler için geçerli olan şeyler onlar için de söz konusudur.

33. Benu's-Şuteybe de Benû Avf Yahudileriyle aynı haklara sahip olacaklardır. Kurallara tam olarak uyulacak ve bunlara aykırı bir davranışta bulunulmayacaktır.
34. Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebeler gibi kabul edilecektir.
35. Yahudilere sığınmış olan kimseler (bitâne), bizzat Yahudiler gibi kabul edilecektir.
36. Bunlardan (Yahudilerden) hiçbir kimse, Muhammed'in izni olmaksızın Müslümanlarla birlikte askerî bir sefere çıkamayacaktır.
- 36/b. Bir yaralamanın intikamını almak yasaklanmayacaktır. Kim birini öldürürse sonuçta kendisini ve ailesini sorumluluk altına sokacaktır. Aksi takdirde bu haksızlık olur (yani bu kurala uymayan bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.
37. (Bir savaş vukuunda) Yahudilerin masrafları kendilerine ve Müslümanların masrafları kendilerine aittir. Kuşkusuz bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere savaş açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Kurallara tam olarak uyulacak ve aykırı bir davranışta bulunulmayacaktır.
- 37/b. Hiçbir kimse müttefikinin aleyhine bir suç işlemeye kalkışamaz. Kuşkusuz zulmedilene yardım edilecektir.
38. Yahudiler Müslümanlarla birlikte savaştıkları sürece savunma harcamalarına katılacaklardır.
39. Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dâhili (cevf), haram (kutsal) bir yerdir.
40. Himaye altındaki kimse (câr), kendisini himaye eden kimse ile aynı konumdadır. Ne kendisine zulmedilecek ne de kendisinin bir zulüm yapmasına izin verilecektir.

41. Himaye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesna, bir himaye hakkı verilemez.
42. Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında ortaya çıkmasından korkulan bütün öldürme yahut tartışma olaylarının Allah'a ve Resûlullah Muhammed'e götürülmesi gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) en sıkı ve en titiz bir biçimde riâyet edenlerle beraberdir.
43. Ne Kureyşliler ne de onlara yardım edecek olanlar himaye altına alınacaklardır.
44. Onlar (=Müslümanlarla Yahudiler) arasında, Yesrib'e saldıracak kimselere karşı yardımlaşma olacaktır.
45. Şâyet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir barış anlaşması yapmaya ya da bir barış anlaşmasına katılmaya davet edilirlerse, bunu yapacak ya da katılacaklardır. Şâyet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olursa, müminlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır. Din uğruna savaş yapılması hali müstesnadır.
- 45/b. (Savunma ve diğer harcamalar konusunda) her zümre, kendilerine ait bölgeden sorumludur.
46. Bu sahifede (yazıda) belirtilen kimseler için öne sürülen koşullar, hem mevlâları hem de kendileri olmak üzere bütün Evs Yahudilerine, bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı sıkıya uygulanır. Kurallara tam olarak uyulacak ve bunlara aykırı hareket edilmeyecektir. Haksız şekilde kazanç sağlayanlar, ancak kendi kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel şekilde riâyet edenlerle beraberdir.

47. Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ya da suç işleyen ile cezası arasına engel olarak giremez. (Cihat amacıyla evinden) çıkan kişi emniyettedir ve yine aynı şekilde şehirde (Yesrib'te) kalan kişi de emniyettedir. Ancak haksız bir fiil ya da suç işlenmesi durumu müstesnadır. Allah ve Muhammed, bu sahifede gösterilen maddelere tam bir sadakat ve titizlikle uyan kimselerin yardımcısıdır.

*Hız. Peygamber'in Münafıklarla İlişkileri*²⁴⁹

Mekke dönemi, İslâm'ın çok zor Şartlar altında yaŐandığı ve Müslümanların çeşitli işkence ve baskılara maruz kaldıkları bir devirdir. İslâm'ın doğduğu yıllarda Mekke'de müslüman olmak, insanlar için dünyevî bazı menfaatler sağlamak yerine, pek çok dünya nimetinden ve müşrik toplumdaki saygınlıklarından feragat etmeyi gerektiriyordu. Bu Şartlar altında Mekke'de, İslâm'ı hayat tarzı olarak benimsemiŐ insanlar arasında, müslüman olmadığı halde, bazı menfaatler sağlamak amacıyla müslüman görünen insanların varlığından bahsedilemez.

Oysa Medine'de hicretten hemen sonra farklı bir durum ortaya çıktı. Çeşitli etnik ve dini grupları içinde barındıran Medine'de Müslümanlar, kısa zamanda hatırı sayılır bir g oluŐturdular. İŞte bu dönemde Müslümanların önceden bilmedikleri, inançları itibarıyla farklı bir zümre ortaya ıktı. Bu insanlar gerçekte inanmıyorlar; fakat toplumdaki nüfuzlarını korumak, inansızlıklarından dolayı ayıplanmamak, maddi bazı menfaatler sağlamak ya da Müslümanların gücünden çekinmek gibi gerekçelerle inanmış görünüyorlardı ki bu durumdaki insanlara münafık denmektedir.

249 Bu alıŐma daha önce yayımlanmıştır: ("Resûlullah(s)'ın Münafıklarla İlişkileri", *Yeni Harran evresi*, 2/7-8, Ağustos-Kasım 1994, s. 61-70 ve "Resûlullah (s.a.v.)'ın Münafıklarla İlişkileri", *İslam'da İnsan Modeli ve Hız. Peygamber rneği (Kutlu Doğum Haftası: 1993)*, Ankara 1995, s. 141-154).

Münafıkların bu çelişkili halleri iç dünyalarıyla ilgili olduğu için, zahire göre hükmeden İslâm dini, onlar hakkında -ehl-i kitâb için olduğu gibi- hükümler koymamıştır. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s), gerek amelleriyle, gerekse vahyin açıklamalarıyla münafıklıkları ortaya çıkan bu insanlar için bazı tedbirler almıştır. Onun aldığı tedbirler daha çok inanmış cemiyeti korumaya yöneliktir.

Münafık Kelimesinin Menşei ve Anlamı

Arapça “nfk” kökünden türetilen münafık kelimesinin “dehliz” anlamındaki en-Nefak’tan geldiğini söyleyenlerin yanısıra, “köstebek yuvası” anlamındaki Nâfıkau’l-yerbû kelimesinden türetildiği de söylenmiştir. Bu görüşe göre münafık, köstebeğin yuvasına bir tarafından girip başka tarafından çıktığı gibi, İslâm’ın bir tarafından girer; başka tarafından çıkar. İbn Manzûr’un verdiği bilgiye göre münafık kelimesi, “küfrünü gizleyip iman izhar eden kişi” anlamında İslâm’dan önce Araplarca bilinmemektedir.²⁵⁰ Kelimenin Arapçaya Habeşçeden geçtiğini iddia edenler vardır.²⁵¹

İslâm terminolojisinde, “inanmadığı halde inanmış görünen insanlara” münafık, böyle ameale de nifak denmektedir. Hz. Peygamber (s) döneminden sonra terimin kapsamı genişletilerek, kalbinde inandığı halde Allah’ın (c) emir ve yasaklarını yerine getirmede ihmalkâr davranan kimselere de münafık denmiştir. Bu iki nifak çeşidinin birbirinden ayrıt edilmesi için inanmayıp inanmış görünmeye *itikadî* ya da *imanî nifak*, inanıp da amel bakımından eksik olma haline *amelî nifak* denmiştir.²⁵² Nifakı bu şekilde bölümlere ayırmanın Kur’ân’dan

250 İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, Beyrut (t.y.), X, 359.

251 F. Buhl, “Münafıklar”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, VIII, 800.

252 Nevevî, *Şerhu Müslim bi-Şerhi’n-Nevevî*, thk. Abdullah Ahmed Ebû Zine, Kahire 1393/1973, I, 246-247; S. Kılıç, *Kur’an’a Göre Nifak*, İstanbul 1982, s. 33, 135 v.d.

delili olmamakla birlikte, bazı hadislerle dayanılarak böyle bir tasnife gidilmiştir. Bunlardan biri, “Münafığın alameti üçtür; konuştuğunda yalan söyler, va’dettiğinde va’dinden döner ve bir şey emanet edildiğinde emanete hıyanet eder.”²⁵³ hadisidir. Bundan başka hadisler de amelî nifaka delil olarak gösterilmiştir. Bu hadislerin en önemlileri, özellikle sabah ve yatsı namazlarının onlara ağır gelmesine,²⁵⁴ namazı geciktirmelerine ve çabucak kılmalarına²⁵⁵ değinmektedir. Münafıkların bazı özelliklerini ortaya koyan söz konusu hadisler, herhalde bazı kötü amelleri işleyen yahut namaza karşı ilgisiz olan veya bazı vakitleri kılmayan, fakat inanmış insanların amelî bakımdan münafık olduklarını vurgulamaktan çok, bir taraftan bu davranışlar içerisinde olan insanların münafık olabilecekleri ihtimalinin gözönünde bulundurularak kendilerine karşı dikkatli davranılmasını öğütlerken, diğer taraftan Müslümanların böyle amellerden sakınarak, inanmayan münafıklar gibi davranmalarına engel olma niyetine matuftur. Gerçekten münafıkların yaptıkları ibadetler gösteriştense öteye gitmediği için, yalnız oldukları zamanlarda ibadet etmeleri zor bir ihtimal olduğu gibi, ibadetlerini huşû içinde yapmaları da onların niyetlerine uygun düşmez. O halde Resûlullah’ın (s) bu sözlerini, imanını

253 Tirmizî, *el-Cami’u’s-Sahîh*, thk. İbrahim Atve İvad, Beyrut (t.y.), *İmân* 14; Buhârî, *Sahîh*, İstanbul (t.y.), *Şehâde* 28; Nesâî, *Sünen*, İstanbul 1401/1981, *İmân* 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Mısır 1313, II, 198, 200, 357; III, 215; Müslim, *Sahîh*, Thk. M. Fuad Abdulbaki, İstanbul (t.y.), *İmân* 107, 109. Hadisin “Dört şey her kimde bulunursa o kişi (halis) münafık olur...” şeklindeki varyantı için bk. Buhârî, *İmân* 24; Cizye 17; *Mezâlim* 17; Müslim, *İmân* 106; Tirmizî, *İmân* 14; Nesâî, *İmân* 20.

254 Buhârî, *Ezân* 34; *Mevâkît* 20; Müslim, *Mesâcid* 252; Ebû Davud, *Sünen*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamid, İstanbul (t.y.), *Salâ* 47; İbn Hanbel, II, 424, 466, 472, 531; V, 57, 140, 1410; Nesâî, *İmâme* 45; İbn Mâce, *Sünen*, Beyrut (t.y.), *Mesâcid* 18.

255 Müslim, *Mesâcid* 195; Ebû Davud, *Salâ* 5; Tirmizî, *Mevâkît* 6; Nesâî, *Mevâkît* 9; İbn Hanbel, III, 103, 124, 149, 185, 247.

gizleyen yahut ibadetlerinde ihmalkâr davranan insanlardan ziyade, kendi devrinde yaşayan ve inanmadığı halde iman etmiş görünen insanların davranışlarıyla ilişkilendirmek daha doğru olur.²⁵⁶ Bununla birlikte ihmalkârlık ya da din düşmanlarından bazı menfaatler temin etme gibi sebeplerden dolayı inancının zıddına hareket eden insanların var olduğunu ve bunların içinde bulundukları çelişkinin şeklen nifaka benzediğini de söylemeliyiz.

Kur'ân'da Nifak ve Münafıklar

Kur'ân-ı Kerim'de -özellikle Bakara ve Tevbe surelerinde- münafıklarla ilgili pek çok âyet bulunduğu gibi, Munâfikûn adını taşıyan bir de sure vardır. Kur'ân'a göre münafıklar, müslüman olduklarını söylerler,²⁵⁷ hâlbuki kalpleriyle inanmazlar.²⁵⁸ Onları bu çelişkinin içine iten bazı sebepler vardır:

1. Kalplerindeki hastalık,²⁵⁹ bir başka ifade ile ruhi bozuklukları. Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde münafıklardan bahsedilirken *"kalplerinde hastalık olanlar"*²⁶⁰ ya da *"kalplerinde hastalık vardır"*²⁶¹ ifadeleri yer almaktadır. Bu husus, münafıkların sağlam bir karaktere sahip olmadıklarını gösterir. Ruhi bozuklukları amellerine de yansır ve tutarlı bir tavır sergileyemezler. *"Arada yalpalayıp dururlar. Ne bunlara (bağlanırlar) ne de onlara..."*²⁶²
2. Menfaatperest olmaları. Müslümanların paylaşacakları bir ganimet ya da bir mal varsa hemen ortaya çıkararak pay almaya çalışırlar.

256 Krş. Nevevî, I, 247.

257 Tevbe 9/56.

258 Mâide 5/41.

259 Bakara 2/10; Muhammed 47/29; Mâide 5/52; Ahzâb 33/60.

260 Mâide 5/52; Muhammed 47/29.

261 Bakara 2/10.

262 Nisâ, 4/143.

Eğer Müslümanlara bir zarar gelmişse, bu sefer kâfirlerden yana tavır koyarak kendilerine zarar gelmesini önlerler.²⁶³

3. Müslümanlardan korkulan. Münafıkların iman etmiş görünmelerinin bir diğer nedeni de Müslümanlardan korkmalarıdır.²⁶⁴

Kur'ân-ı Kerim, münafıkların amellerine de değinir. Mesela müminlerle karşılaştıklarında iman ettiklerini söyleyen münafıklar, yalnız kaldıklarında böyle demekle onlarla alay ettiklerini söylerler.²⁶⁵ Yalan söylemek,²⁶⁶ yalan yere yemin etmek ve itaat edeceklerine dair söz verip yerine getirmemek,²⁶⁷ münafıkların özelliklerindendir. Sadaka vermek hususunda cimri davranırlar²⁶⁸ ve müminlerden sadaka verenleri alaya alırlar.²⁶⁹ Savaşa çıkmak istemezler; bunun için mazeretler uydurarak izin isterler²⁷⁰ ve ağır davranırlar.²⁷¹ Savaşa gittiklerinde de bozgunculuk ve fitne çıkarırlar.²⁷² Zaten yeryüzünde fesad çıkarmak münafıkların özelliklerindendir.²⁷³

Kur'ân-ı Kerim'de, münafıkların namazı üşene üşene kıldıkları²⁷⁴ ve bunu insanlara gösteriş için yaptıkları belirtilir.²⁷⁵ Onların namaz hususundaki ihmalkârlıklarına bazı hadislerin de değindiğini yukanda belirtmiştik. İşte Kur'ân'a göre bu özellikleri taşıyan münafıklar, inançsızlıklarından dolayı cehenneme atılarak cezalandırılacaklardır.²⁷⁶

263 Nisâ 4/141.

264 Tevbe 9/56-57; Haşr 59/13.

265 Bakara 2/14; Nisâ 4/81.

266 Münâfikûn 63/1.

267 Mücâdele 58/14; Nûr 24/53.

268 Tevbe 9/75-77.

269 Tevbe 9/79.

270 Tevbe 9/45.

271 Nisâ 4/72.

272 Tevbe 9/47-48.

273 Bakara 2/11.

274 Nisâ 4/142; Tevbe 9/54.

275 Nisâ 4/142.

276 Tevbe 9/68, 95, 101; Fetih 48/6; Mücâdele 58/16-18; Nisâ 4/138, 140, 145; Hadîd 53/13-15.

Münafıkların Resûlullah'a (s) ve Müslümanlara Karşı Tutumları

Resûlullah'ın (s) hicretinden sonra, Medine'deki müşriklerin büyük bir kısmı hemen müslüman olmamış, gelişmelerin seyrini izlemeye başlamışlardı. Daha sonraları münafıkların gizli liderliğini üstlenecek ve fırsat bulduğu anda İslâm'a ve Resûlullah'a (s) saldırmaktan geri durmayacak olan Abdullah b. Ubey b. Selûl, hicretin 2. senesinde Bedir savaşından sonra müslüman olduğunu açıkladı.²⁷⁷ Rivâyetlere göre İbn Ubey, hicretten önce Medine'de krallığını ilan etmeye hazırlanıyordu.²⁷⁸ Bunun için bir de taç yaptırmıştı ve Yahudiler tarafından destekleniyordu.²⁷⁹ Hz. Muhammed'in (s) Medine'ye gelişi ve hem dinî, hem de dünyevî lider olarak tanınması, İbn Ubey'in otoritesini önemli ölçüde sarsmıştı. Bu hususu bilen Resûlullah (s), onun gönlünü almak için, bazı olumsuz davranışlarına göz yumuyor ve İslâm'a ısınması için gelişmeleri zamana bırakıyordu.²⁸⁰

Münafıkların Savaşlardaki Tutumları

İslâm'ın Medine'deki ilk günlerinde münafıklar ortalıkta pek görünmüyorlardı. Onların uyguladıkları strateji gereği, sakin zamanlarda topluma karışıyorlar; faaliyetlerini gizliden gizliye yürüterek, ortaya çıkmak için daha çok savaş gibi olağanüstü durumların zühurunu bekliyorlardı.

Münafıklar, Müslümanlara ilk önemli zararı Uhud savaşında (3/625) verdiler. Olaylar kısaca şöyle gelişti: Mekkeli müşriklerin Medine'ye

277 M. A. Köksal, *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed ve İslâmiyet: Medine Devri*, İstanbul 1980-1981, I, 208; T. Koçyiğit, "Abdullah b. Ubey", *DİA*, İstanbul 1988, I, 140.

278 Koçyiğit, "Abdullah b. Ubey", *DİA*, I, 139.

279 M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. S. Tuğ, 4. Basım, İstanbul 1980, I, 264.

280 Koçyiğit, "Abdullah b. Ubey", *DİA*, I, 140.

doğru yola çıktıkları duyulunca, Hz. Peygamber, Müslümanları mes-
citte toplayarak fikirlerini sordu. Genel kanı, şehir dışına çıkılıp mey-
dan savaşı yapılmasının daha doğru olacağı şeklindeydi. Hz. Peygam-
ber ile birkaç müslüman şehirde kalıp savunma savaşı yapılmasına
tarafdar idiler. Abdullah b. Ubey de Medine’de kalma görüşüne ka-
tılarak bir de konuşma yaptı; ancak müzakerelerden sonra şehir dı-
şına çıkılmasına karar verildi.²⁸¹ Hazırlıklar tamamlandıktan sonra
yola çıkıldı. Sefere çıkanlar arasında İbn Ubey de vardı. Medine ile
Uhud arasındaki Şavt denilen yere gelindiğinde İbn Ubey, ordunun
üçte birlik kısmını oluşturan 300 kişiyle geri döndü. Geri dönmesinin
görünürdeki gerekçesi, Resûlullah’ın (s) onun sözüne değer vermeyip
diğerlerini dinlemesiydi. Daha savaş başlamadan meydana gelen bu
kopma, Hazrec’ten Hârise oğulları ile Evs’ten Selime oğullarının da
geri dönmeye niyetlenmelerine neden olmuş; fakat bu düşüncelerin-
den vazgeçmişlerdi.²⁸² Abdullah b. Amr b. Harâm, münafıkların pe-
şinden giderek fikirlerini değiştirmeleri için onları ikna etmeye çalış-
tıysa da, savaş olacağını zannetmediklerini söyleyerek çabasını boşa
çıkardılar.²⁸³ Onların yola çıktıktan sonra Medine’ye geri dönmeleri,
Müslümanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakmış olmalıdır.

Münafıkların İslâm ümmetini bölme ve fitne çıkarma girişimleri
-askeri açıdan fazla bir önem taşımamakla birlikte- onların gerçek ni-
yetlerinin açığa çıkması bakımından önem arzeden Benû Mustalık
gazvesinde (5/627) de devam etti. Bu sefere, yakın bir yere yapıldığı

281 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Beyrut 1405/1985, II, 38; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, thk. es-Seyyid Cümeily, 2. Basım, Beyrut 1990, III, 840-841; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, Beyrut 1407/1987, III, 106-107; Diyârbekrî, *Târîhu’l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*, Mısır 1283, I, 421.

282 R. Rıza, *Muhammed Resûlullah*, Midyat (t.y.), s. 192; Köksal, III, 82.

283 İbn Hişâm, III, 841-842; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Fıkhu’s-Sîreti’n-Nebeviyye*, 2. Basım, Beyrut 1990, s. 178; Köksal, III, 82-83.

ve düşman zayıf olduğundan kazanılması kolay görüldüğü için münaflıklardan da pek çok kişi katılmıştı. Mustalık oğullarının bölgesine yakın yerde Müreysi' kuyusunun başında kamp kuran Müslümanlar, kısa bir çarpışmadan sonra düşmanı hezimete uğrattılar. Savaştan hemen sonra meydana gelen bir olay, neredeyse Müslümanları eski Cahiliye adetlerine ve kan davalarına götürüyordu. Suyu az olan Müreysi' kuyusunun başında Hz. Ömer'in (r), hizmetinde bulunması için ücretli olarak savaşa götürdüğü Cehcah b. Sa'îd el-Gıfârî ile Hazrec-lilerin müttefiki Sinân b. Veber el-Cühenî arasında tartışma çıkmış ve iki kişinin kavgası Muhacirler ile Ensârın karşı karşıya gelmelerine neden olmuştu.²⁸⁴ İki tarafın da ileri gelenleri olayı yatıştırmaya çalışıyorlardı. Olanları duyan Resûlullah (s) da yapılmak istenen şeyin Cahiliye âdeti olduğunu vurguladı ve Müslümanları teskin etti.²⁸⁵ Bu olay karşısında münaflıkların lideri Abdullah b. Ubey, Muhacirleri nankörlükle itham etti ve tansiyonu yükseltecek laflar söyledi: "Köpeğini besle, yesin seni."²⁸⁶ Allah'a andolsun ki Medine'ye döndüğümüzde kuvvetli olan zayıfı kovacaktır." diyerek Medineli Müslümanları Resûlullah'a (s) karşı kuşkırtmaya çalıştı. İbn Ubey'in söylediklerini duyan çocuk yaşlardaki Zeyd b. Erkam, olanları Resûlullah'a (s) anlattı. Fakat İbn Ubey, Zeyd'in söylediklerinin yalan olduğuna dair yemin etti.²⁸⁷

Gelişmelerin vahim neticeler doğurabileceğini tahmin eden Resûlullah (s), yolculuk için uygun olmayan sıcak bir vakitte yola

284 İbn Sa'd, II, 65; İbn Hişâm, III, 1113-1114; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut 1402/1982, II, 192; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm (el-Meğâzî)*, thk. Muhammed Mahmud Hamdan, Kahire 1405/1985, s. 214.

285 Köksal, V, 43.

286 Türkçe'de bu Arap atasözüyle aynı manayı ifade eden "Besle kargayı, oysun gözünü." şeklinde bir atasözü vardır.

287 İbn Hişâm, III, 1114-1115; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 193; Zehebî, s. 218; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, IV, 157; Diyârbekrî, I, 471.

çıkılmasını emretti. O gün akşama kadar ve gece boyunca yürüdüler; ertesi gün de sıcaklık onları rahatsız edecek duruma erişinceye kadar yolculuklarına devam ettiler.²⁸⁸ Artık yorgunluktan Müreysi' kuyusunun başında aralarında cereyan eden tartışmayı tekrar gündeme getirecek mecalleri kalmamıştı. Mola için durdukları yerde yorgunluktan uyuyakaldılar.

İbn Ubey söylediği sözleri inkâr etmişse de yolda inen âyetler,²⁸⁹ onun söylediklerini Resûlullah'a (s) bildirdi. İbn Ubey'in öldürülmesi için bazı teklifler yapıldığını duyan oğlu Abdullah,²⁹⁰ babasının öldürülmesine karar verilmesi halinde bu göreve kendisinin talip olduğunu, çünkü babasının katilini gördüğünde hiddetlenip bir kâfire karşılık bir mümini öldürmek istemediğini söylemişse de, Resûlullah (s), "Bizimle beraber olduğu sürece onunla arkadaş olur, sohbet ederiz." diyerek meseleyi kapatmıştır.²⁹¹

Uhud savaşında, şehir dışına çıkıldığı gerekçesiyle Müslümanları yalnız bırakan münafıklar, bir savunma savaşı olmasına rağmen Hendek savaşında (5/626), hendek kazımı sırasında işleri ağırdan alıyorlar ve kaçmak için fırsat kolluyorlardı.²⁹² Nitekim münafıklardan bazıları Resûlullah'a (s), evlerinin şehir dışında ve korumasız olduğunu söyleyerek izin alıp evlerine gitmek istemişlerdi.²⁹³ Kuşatma uzun sürünce Müslümanlar sıkıntıya düştüler. Bu sıkıntılı durumda

288 İbn Hişâm, III, 1115; Taberî, III, 200-201.

289 *Münâfikûn* 63/8.

290 Ensar'ın önemli simalarından biri olan Abdullah'ın gerçek adı Hubab idi. Müslüman olduktan sonra Resûlullah(s) tarafından kendisine Abdullah adı verildi. (İbn Sa'd, III, 541; İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, Kahire 1280, III, 197. Ayrıca bk. T. Koçyiğit, "Abdullah b. Abdullah", *DİA*, İstanbul 1988, I, 80).

291 Taberî, III, 202-203; İbnü'l-Esîr, *Usd*, III, 197; Zehebî, s. 221; Diyârbekrî, I, 472.

292 Buti, *Fıkhü's-Sire*, çev. A. Nar-O. Aktepe, İstanbul 1984, s. 293.

293 İbn Hişâm, III, 1032.

münafıklardan biri, “Muhammed bize Kisra ve Kayser’in hazinelerini va’dediyordu. Oysa bugün herhangi birimiz tuvalete gitmek için bile güvenlikte değil!”²⁹⁴ sözleriyle gerçek niyetini ortaya koydu.

Münafıklar, Tebük seferinde de (9/630) Müslümanları yalnız bıraktılar. Abdullah b. Ubey, Uhud savaşında yaptığı gibi yola çıkmış ve beraberindeki münafıklarla birlikte geri dönmüştü.²⁹⁵ Tebük seferine katılmayanların sayısı 80 küsur kişiydi. Bunların büyük bir kısmı münafıklardan olmakla birlikte birkaç mümin, mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmamışlardı. Onlardan biri olan Ebû Heyseme, sonra pişmanlık duymuş ve Hz. Peygamber’e Tebük’te yetişmişti.²⁹⁶ Resûlullah (s), Medine’ye döndükten sonra savaşa katılmayan münafıklar gelerek çeşitli mazaretler ileri sürdüler; o da mazeretlerini kabul etti. Sadece üç mümin mazeret ileri sürmemişti. Bunlar Ka’b b. Mâlik, Mürâre b. Rabî’ ve Hilâl b. Ümeyye idi. Resûlullah (s), onları konuşma boykotuyla cezalandırdı. Bu konuşma yasağı 40. günden sonra eşlerinden uzaklaşmaları emrinin verilmesi üzerine daha da ağır bir ceza halini aldı. Nihâyet cezanın 50. gününde gelen vahiy²⁹⁷ affedildiler.²⁹⁸ Tebük seferine katılmadıkları için, bundan böyle başka bir savaşa katılmak istediklerinde münafıklara izin verilmemesi de vahyedildi.²⁹⁹

Spekülasyonlar ve İfüralar

Münafıkların önemli faaliyetlerinden biri de Müslümanlar aleyhinde yalan haberler uydurmak, onların inançlarını ve sebatlarını

294 İbn Hişâm, III, 1032; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, II, 179; Diyârbekrî, I, 484; Köksal, V, 222, 242-243. Ayrıca bk. *Ahzâb* 33/12.

295 İbn Sa’d, II, 166-167; İbn Hişâm, IV, 1372.

296 İbn Hişâm, IV, 1371; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, II, 278.

297 *Tevbe* 9/117-119.

298 İbn Hişâm, IV, 1386-1389; Diyârbekrî, II, 131; İbn Kayyım, s. 443-446.

299 *Tevbe* 9/83.

sarsıcı dedikodular üretmekti. Daha hicretin 2. yılında Bedir savaşı dönüşü yalan haberler uydurdukları gibi,³⁰⁰ Tebük'ten önce de Hz. Peygamber'in (s) Medine'de görevli olarak bıraktığı Hz. Ali (r) hakkında bazı söylentiler çıkarmışlardı.³⁰¹ Münafıkların en etkili iftiraları, Benû Mustalık gazvesi dönüşünde Hz. Âişe aleyhinde oldu. İfk hâdisesi olarak bilinen olay, kısaca şöyle cereyan etmiştir: Gazve dönüşü Hz. Peygamber'in (s) eşi Hz. Âişe (r), ihtiyacı için kamptan uzaklaşmış; gittiği yerde Zifar boncuğundan yapılmış gerdanlığını düşürmüştü. Bunun üzerine geri dönerek gerdanlığını aramaya koyuldu. Kamptakiler, Hz. Âişe'yi hevdecin içinde zannettikleri için, hevdeci deveye yükleyip bağladılar. Gerdanlığını bulduktan sonra geri dönen Hz. Âişe, orduyu kamp yerinde bulamayınca, hevdeci olmadığını fark ettiklerinde geri döneceklerini umarak beklemeye başladı. Bir süre sonra, ordunun peşinden gelip Müslümanların geçtikleri yerlerde bir şey unutup unutmadıklarını kontrolle görevli Safvân b. el-Mu'attal çıkageldi. Yaklaşınca, kamp yerinde gördüğü kararın Resûlullah'ın (s) eşi olduğunu anladı. Bineğinden inerek onu Hz. Âişe'ye yaklaştırdı ve binmesini bekledi. Hz. Âişe deveye bindikten sonra Safvân, yuları tutarak orduya yetişmek için Medine'ye doğru hızlıca yola koyuldu.³⁰² Ordu, bir sonraki konağa varmıştı. Resûlullah'ın (s) eşi Hz. Âişe'nin Safvân'ın devesine binmiş halde geldiğini gören münafıklar, bunu fırsat bilerek onu zina yapmakla itham ettiler. Yaptıkları propaganda kısa sürede tuttu. Öyle ki, müslümanlıklarından şüphe duyulmayan Hassân b. Sâbit, Mıstah b. Usâse ve Hamne bt. Cahş gibi kimseler de bu propagandaya alet oldular.³⁰³

300 Köksal, II, 177-178.

301 İbn Hişâm, IV, 1372; Hamidullah, I, 200-201.

302 İbn Hişâm, III, 1121-1122; Diyârbekrî, I, 475; İbn Kesîr, IV, 160. Krş. Köksal, V, 63.

303 Diyârbekrî, I, 475.

H. ÂiŖe, dedikodularını 20 gün sonra duydu ve hasta olduğu için kendisine daha iyi bakılacağını dŖnerek Resûlullah'tan (s) babasının evine gitmek için izin istedi.³⁰⁴ Resûlullah (s), artan dedikodulardan azami derecede rahatsız olmuŖ ve mescitte bir konuŖma yaparak ailesi hakkında çıkarılan dedikoduların gerçek dıŖı olduğunu sylemiŖti. Bu konuŖma sırasında sert tartıŖmalar olmuŖ ve mesele Evs-Hazrec dŖmanlıęına dnŖtrlmŖti.³⁰⁵

Nihâyet H. Peygamber (s), çıkartılan dedikodular hakkında H. ÂiŖe'nin fikrini sormak ve bizzat kendisiyle grŖmek üzere H. Eb Bekr'in evine gitti. Burada H. ÂiŖe'nin ileri sürülen iftiralarından uzak ve temiz olduğunu beyan eden âyetler³⁰⁶ nazil oldu.³⁰⁷ Resûlullah (s), bu âyetleri okuduktan sonra, dedikoduların yayılmasına katılan Hassân b. Sâbit, Mıstah b. Usâse ve Hamne bt. CahŖa'a 80'er değnek hadd-i kazif cezası uygulanmasını emretti.³⁰⁸ Münafıklar, propaganda faaliyetlerini el altından yürütüyorlardı. Bunun için H. ÂiŖe'ye iftira attıkları açıkça sabit olmadığından cezalandırılmaları mümkün olmuyordu.

Münafıkların rgtlenme GiriŖimleri

Münafıklar, Hazrec kabilesinden olup H. Peygamber'in hicretinden sonra, evvela Mekkeli mŖriklere,³⁰⁹ ardından da İslâm'a karŖı yardım istemek amacıyla Bizans'a sığınan İbn Ubey'in teyzesinin

304 İbn HiŖâm, III, 1123; Zehebî, I, 223; Köksal, V, 64-66.

305 İbn HiŖâm, III, 1123-1124; Taberî, III, 307-308; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 197; İbn Kesîr, IV, 161.

306 *Nr* 24/11-15.

307 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 198; İbn Kesîr, IV, 162; Zehebî, s. 224, 228; Diyârbekrî, I, 471; Köksal, V, 79-81.

308 İbn HiŖâm, III, 1125-1126; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 198; Köksal, V, 84.

309 Eb Âmir, Bedir'd e (İbn Sa'd, III, 541) ve Evsli 50 adamıyla birlikte Uhud savaŖında (İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 149; Diyârbekrî, I, 480) mŖriklere yardım etmiŖti.

oğlu³¹⁰ Ebû Âmir er-Râhib'le ilişki içindeydiler. Rivâyetlere göre Ebû Âmir, Herakliyus'tan yardım sözü almış ve münafıklardan Medine'ye döndüğünde karargâh olarak kullanabileceği bir mescid inşa etmelerini istemişti.³¹¹ Bu mescid, İslâm tarihinde Mescidu'd-Dırâr adıyla bilinir. Dırâr mescidinin inşasıyla birlikte nifak artık örgütlenme yoluna gidiyordu. Herhalde münafıkların bu mescidi inşa etmelerinin bir başka önemli nedeni, faaliyetlerini ibadetgâhta daha rahat yapabileceklerine inanmış olmalarıdır.

Tebük seferi hazırlığı sırasında Resûlullah (s), Zu Evân³¹² denilen yere gittiğinde, bu mescidi inşa etmiş olan münafıklar, mescidlerine meşruiyet kazandırmak amacıyla, Hz. Peygamber'den orada namaz kılmasını rica ettiler. Resûlullah (s), bu teklifi sefer dönüşünde gerçekleştireceğini söylediye de kısa bir süre sonra mescidin hangi amaç için inşa edildiği kendisine vahyedildi.³¹³ Bunun üzerine Resûlullah (s), Mâlik b. ed-Duhşum ve Ma'n b. Adî'yi çağırarak mescidi yıkıp yakmalarını emretti. Onlar da Resûlullah'ın (s) emrini yerine getirdiler.³¹⁴

Şüphesiz Resûlullah (s), biraraya gelerek cemaatleşmenin toplum üzerinde ne gibi tesirler bırakacağını çok iyi biliyordu. Çünkü bunu Allah'ın Elçisi olarak en iyi kendisi yaşamıştı. Mekke'de birkaç kişiden ibaret olan İslâm cemaati, kısa zaman sonra Medine'de devlet olarak doğdu. Resûlullah (s), münafıkların örgütlenmelerini engelleme tedbirlerinden biri olarak toplandıkları ve bir nevi karargâh olarak kullanılan bir evi de yaktırmıştı.³¹⁵ Böylece o, münafıkların

310 İbn Sa'd, III, 540.

311 Diyârbekrî, II, 130; Buti, s. 407-408.

312 Medine'ye bir saatlik mesafede bir yer.

313 *Tevbe* 9/107-110.

314 İbn Kayyım, s. 441. Ayrıca bk. İbn Hişâm, IV, 1382.

315 İbn Hişâm, IV, 1369.

örgütlenmelerini engellemekle topluma verdikleri zararı asgariye indiriyordu.

Münafıkların Ehl-i Kitapla İlişkileri

Münafıkların İslâm düşmanlarıyla, hassaten Yahudilerle iyi ilişkiler içerisinde olduklarını görmekteyiz. Bilindiği gibi Benû Kaynuka kuşatmasından sonra teslim olan Yahudilerin cezaları açıklanacağı sırada İbn Ubey Resûlullah'a (s) gelerek, kendi kabilesi olan Hazrec'in Kaynuka oğullarıyla İslâm'dan önce müttefik olduğunu söyledi; ısrarla onlara hafif bir ceza verilmesini istedi ve bunu sürgün cezası olarak da sağlamış oldu.³¹⁶ Bu olayın ardından Müslümanların Yahudilerle ve Hıristiyanlarla dostluk kurmalarını yasaklayan âyet nazil oldu.³¹⁷ Yahudilerle münafıkların iyi ilişkiler içerisinde olduklarını gösteren olaylardan birisi de Benû Nadîr Yahudilerinin kuşatılması sırasında meydana gelmiştir. Nadîr oğullarının Resûlullah'a (s) suikast girişimleri ortaya çıkınca Hz. Peygamber, onlara haber gönderek şehri terketmelerini istemişti. İbn Ubey ise Yahudileri Müslümanlara karşı kışkırtmak amacıyla şehri terketmeyip karşı koymalarını istemiş ve beraberindeki 2.000 adamıyla birlikte onları sonuna kadar destekleyeceği haberini göndermişti.³¹⁸ Nadîr oğulları, İbn Ubey'in yardım va'dine güvenerek ve diğer Yahudilerden de yardım gelir umuduyla kalelerine kapanıp mukavemet etmeye çalıştılsa da İbn Ubey'in va'dettiği yardım gelmeyince ümitsizce Müslümanlara teslim olmak zorunda kaldılar.³¹⁹

316 İbn Sa'd, II, 29; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 138. Ayrıca bk. Haykal, *The Life of Muhammad*, Trans.: İsmâ'il Raci el-Faruki, A. B. D. 1976, s. 245-246.

317 *Mâide* 5/51.

318 M. Rıza, s. 213.

319 İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, II, 173; Koçyiğit, "Abdullah b. Ubey", *DİA*, I, 140. Ayrıca bk. *Haşr* 59/11-12.

Kaynaklarımızın belirttiğine göre münafıklar arasında Yahudilik-ten gelme insanlar mevcuttu ve bu kişiler eski dindaşlarıyla iyi münasebetler içindeydiler.³²⁰

Bütün bunlar, münafıkların İslâm düşmanlarıyla, İslâm'a ve Müslümanlara zarar verme faaliyetlerinde yardımlaşıklarını göstermektedir. Onların bu tavırları Muhammed Hamidullah'ın, Abdullah b. Ubey'in Hendek savaşının tertipleycilerinden biri olduğu ihtimali üzerinde durmasına neden olmaktadır.³²¹

Resûlullah'ın (s) Münafıklara Karşı Tavrı

Münafıkların Resûlullah'a (s) ve Müslümanlara karşı sergiledikleri tavırları yukarıda incelemeye çalıştık. Acaba Resûlullah (s), münafıkların bütün bu olumsuzluklarına karşı nasıl tedbir alıyor; İslâm toplumunu onlardan gelecek zararlara karşı nasıl koruyordu?

Herşeyden önce şunu belirtmeliyiz ki, Resûlullah (s), bütün menfi tutumlarına rağmen münafıkların kendilerini İslâm toplumunun bir parçası olarak hissetmeleri için elinden geleni yapıyordu. Onlar da İslâm cemaatinin birer ferdi olarak toplantılara katılıyorlar; hatta savaş gibi hayatî konularda bile görüş belirtebiliyorlardı. Şüphesiz Hz. Peygamber'in (s) onlara müslüman muamelesi yapmasının bazı nedenleri vardı. Bunun en önemli nedeni, temelde İslâm dinin yapısından kaynaklanmaktadır. İslâm, insanların iç dünyalarına değil, zahirlerine ve amellerine bakar. Eğer münafıklar için bazı müeyyideler konsaydı, nifak problemi suistimale açık olacak ve Resûlullah'ın (s) vefatından sonra siyasî ve dinî mücadeleler sırasında pek çok masum insanın itham altında kalması kaçınılmaz olacaktı. Resûlullah'ın (s) münafıkları gerek hareketlerinden, gerekse vahyin açıklamalarıyla

320 İbn Hişâm, II, 213-214; İbn Kesîr, III, 240.

321 Hamidullah, I, 265.

tanıdıktan sonra toplum dışına itmemesinin önemli nedenlerinden birisi de siyasî olmalıdır. Eğer münafıklar İslâm'a karşı açık düşmanlık yapıp diğer İslâm düşmanlarına katılacak olsalardı Müslümanlara daha fazla zarar verebilirlerdi. Yukarıda değindiğimiz gibi Benû Mustalık gazvesinden sonra meydana gelen olayın akabinde Hz. Peygamber'e İbn Ubey'i öldürtmesi teklif edilmiş; O da "Muhammed adamlarını öldürtüyor." şeklinde propaganda yapılabilir endişesiyle bu teklifi reddetmişti.³²² Resûlullah (s), İslâm'a zarar vermekte tereddüt etmeyen ve faaliyetleri başka türlü engellenemeyen Ka'b b. el-Eşref gibi gayr-ı müslimlerin öldürülmesini onaylamıştı;³²³ ancak münafıkların öldürülmesini emretmesi halinde olay, Resûlullah'ın (s) kendi adamları içindeki muhaliflerini ortadan kaldırdığı şeklinde dedikodu malzemesi yapılabilir; böylece münafıkların öldürülmesi İslâm için yaşamalarından daha zararlı olabilirdi.

Münafıklar, herhangi bir suç işlediklerinde yahut nifakları ortaya çıktığında Resûlullah'a (s) gelerek çeşitli mazeretler ileri sürmüşler ya da masum olduklarına dair yalan yeminler etmişlerdi. Resûlullah (s), onların bu zahiri durumlarına göre karar vererek mazeretlerini kabul etmekteydi. Ancak onlara uyan, fakat mümin oldukları için niyetlerini gizlemeden ortaya koyan ve içlerindeki düşünceleri açıkça söyleyen insanlara gerekli cezalar veriliyordu. Buna örnek olarak İfk hâdisesinde münafıkların iftiralarına katılanlarla Tebuk seferine mazeretsiz iştirak etmeyen Müslümanları gösterebiliriz. Resûlullah (s), onları cezalandırmak suretiyle müminleri, münafıkların oyunlarına gelmemek için adeta uyarıyordu.

322 İbn Kesîr, IV, 157; M. Rıza, s. 222.

323 İbn İshak, *Siyer*, thk. M. Hamidullah, çev. S. Özel, İstanbul 1988, s. 371-375.

Hız. Peygamber, münafıkların sebep oldukları fitneleri ortadan kaldırmak için hemen netice verecek tedbirler alıyordu. Mesela Benû Mustalık gazvesinde meydana gelen fitneyi bastırmak amacıyla toplumun başka bir şeyle meşgul olması için yola çıkılmasını emretmiş; böylece hem Müslümanları fitneyi gündemde tutmaktan alıkoymuş, hem de onları yorarak birbirlerine düşmanlık yapacak takatten düşürmeye çalışmıştır.

Münafıkların topluma verdikleri zarar asgariye indirme faaliyetlerinden biri olarak Resûlullah (s), nifakın örgütlenmesine engel olmuştur. Buna örnek olarak Dırâr mescidi ile yasa dışı faaliyetlerde kullanılan bir evin yıktırıldığından bahsetmiştik.

Hız. Peygamber, bazen münafıkların özelliklerinden ve amellerinden bahsetmek suretiyle Müslümanları onlara karşı uyarıyordu. Daha önce Resûlullah'ın (s), münafıkların ibadetleri hakkındaki hadislerine kısaca değinmiştik. Böylece o, hem Müslümanları onlara karşı uyanık tutuyor, hem de münafıkların amellerini işlemelerine engel oluyordu.

Resûlullah'ın (s) münafıklara müslüman muamelesi yapması, ölümüne kadar devam eder. Münafık olduğu açığa çıktığı halde, ölünceye kadar bundan dönmemiş birisinin müslüman olmadığı artık belli olmuş ve zayıf da olsa, dine samimi bir şekilde dönme ihtimali ortadan kalkmıştır. Bilindiği gibi İbn Ubey'in ölümünden sonra münafıkların cenaze namazının kılınmaması ve kabirleri başında durulmasını emreden âyet nazil olmuştur.³²⁴

Nifak, her dinin, cemiyetin, cemaatin v.s. karşı karşıya kalabileceği çok büyük bir problemdir. Münafıklar, gizli inanmayanlar oldukları

324 *Tevbe* 9/84.

için, küfrünü açıkça ilan eden kişilerden daha zararlı ve tehlikelidirler. Çünkü kâfirler, inanmadıklarını açıkça ifade ederek samimi bir davranış sergilemektedirler. Oysa münafıklar inançsızlıklarını gizleyerek insanları kandırmaktadırlar.

Resûlullah'ın (s) münafıkları toplum dışına itmediğini, fakat zararlarını bertaraf edici tedbirler aldığını düşünerek dikkatli hareket etmek ve insanları karalayıcı, onları dinden uzaklaştırmacı tavırlardan kaçınmak durumundayız. Bununla birlikte İslâm'a ve Müslümanlara saldırmak suretiyle münafıklığı ortaya çıkan kişileri de, müslüman kabul etmek herhalde doğru bir tutum değildir.

Peygamberler, insanlığın hem dünyevî hem de uhrevî kurtuluşuna vesile oldukları halde ilahî mesajı tebliğ ederken çoğu zaman muhataplarının engellemelerine, hatta bazen cinâyetle sonuçlanan işkence ve şiddete maruz kalmışlardır. Hz. Muhammed (s) ve arkadaşları da müşriklerin baskılarına maruz kalarak memleketlerini terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Maruz kaldıkları baskılar ve uğratıldıkları sıkıntılardan dolayı Müslümanlara, kâfirlere karşı savaşmaları hususunda izin verilmiştir: “*Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşınız.*”³²⁶

Allah yolunda savaş, Müslümanlara getirilmiş ağır bir yükümlülüktür. Öyle anlaşıyor ki, cihad yükümlülüğü ilk Müslümanlara da ağır gelmiştir. Yüce Allah Müslümanların bu husustaki kaygılarını, “*Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Belki hoşunuza gitmeyen şeyde sizin için yarar ve hoşunuza giden şeyde de sizin için zarar vardır.*”³²⁷ âyetiyle gidermiştir.

Barış İçin Savaş

Barışın Esas Olması

Hz. Peygamber (s), zaman zaman savaşmak durumunda kalmış olsa da onun asıl hedefi insanlığı barış ve esenliğe kavuşturmaktır.

325 Bu çalışma, 19-20 Nisan 2011 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen V. Kutlu Doğum Sempozyumu’nda “Hz. Peygamber Dönemindeki Savaşlarda Nebevî Merhametin Tezahürleri” başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur.

326 Bakara 2/190.

327 Bakara 2/216.

Bu sebeple Müslümanlar, saldırgan vasfıyla anılmamak için azami gayret göstermişlerdir. Müslümanlar, inançlarını yaşamalarına ve İslâm'ın tebliğ edilmesine engel olmadıkları sürece kâfirlerle barış içinde yaşamışlardır. Yüce Kitabımızda şöyle buyurulmaktadır: “*Di-
ninizden ötürü sizinle savaşımayan, sizi yerinizden, yurdunuzdan et-
meyen kâfirlere gelince, Allah sizi, onlara iyilik etmekten, adalet ve
insaf gözetmekten menetmez. Çünkü Allah âdil olanları sever. Allah
sadece, dininizden ötürü sizinle savaşan, sizi yerinizden yurdunuzdan
kovan ve kovulmanıza destek veren kâfirleri dost edinmenizi meneder.
Her kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*”³²⁸
Bir başka âyette ise “*Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşıma-
yıp size barış teklif ederlerse Allah, onlara saldırmak için size bir
yol (yetki) vermemiştir.*”³²⁹ buyurularak savaşın meşru sebeplere da-
yandırılması istenmiştir.

Barışa ve Diyaloga Önem Verilmesi

Allah Resûlü, dini tebliğ göreviyle yükümlü olduğundan mesajın muhataplarına ulaştırılması için diyaloga büyük ehemmiyet vermiştir. İleteceği mesajı dinleyecek muhatap bulduğunda ya bizzat kendisi ya da görevlendirdiği Sahabîleri tebliğ görevini ifa etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s), Medine'ye hicret ettikten sonra orada yaşa-
yan Yahudilerle kendi inançlarını rahatlıkla barış ortamında yaşaya-
bilecekleri bir anlaşma yapmış; birçok müşrik Arap kabilesiyle de
ittifaklar kurmuştur. Allah Resûlü, yaptığı anlaşmalara uymak için
azami özeni gösterirdi. Karşı taraf ihanet etmediği sürece anlaşma-
nın dışına çıkmaz, Müslümanları da yaptıkları anlaşmalara uymaları
hususunda uyarırdı.

Hz. Peygamber (s), bir askerî birliği görevlendirdiği zaman komu-
tana, “Düşmanlarınla karşılaştığın zaman onları şu üç koşuldan birini

328 Mümtahine 60/8-9.

329 Nisa 4/90.

kabul etmeye davet et. Bunlardan hangisine icabet ederlerse kabul et, onlarla savaşma. Önce onları İslâm'a davet et, eğer kabul etmezlerse cizye vermeye çağır, eğer bunu da kabul etmezlerse Allah'tan yardım dile ve onlarla savaş.”³³⁰ derdi.

Savaşın Kişisel Amaçlar İçin Yapılmaması

İslâm'a göre Allah'ın rızasını hedefleyen savaş meşrudur. Bazı kişisel çıkarlar için savaşmak doğru değildir. Hz. Âişe, “Resûlullah (s), kendisine karşı yapılan düşmanlık için intikam almazdı; ancak Allah'ın yasaklarını çiğneyenlerden intikam alırdı.” der.³³¹ Resûlullah'a (s) “Savaşçıların hangisi Allah yolundadır?” diye sorulduğunda, “Allah kelamının yüceltilmesi için savaşan!” buyurmuştur.³³²

Savaşlarda Aşırılıktan Kaçınılması

Savaş sırasında aşırılıktan ve taşkınlıktan kaçınmak da İslâm'ın savaşla ilgili temel ilkelerindendir. Yüce Allah, “Sizinle savaşanlara karşı, siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez.”³³³ buyurmaktadır.

Müslümanlar her halükarda adil olmalıdır. Bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”³³⁴

330 Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî (261/874), *Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Cihâd* 3 [II, 1357] (Metinde bazı kısaltmalar yapılmıştır).

331 el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1992, *Menâkıb* 23 [IV, 166-17]; Müslim, *Fedâil* 77, 79 [II, 1813-1814].

332 Buhârî, *İlm* 45 [I, 40]; *Cihâd* 15 [III, 206]; *Hums* 10 [IV, 51].

333 *Bakara* 2/190.

334 *Mâide* 5/8.

Öldürürken Merhametli Olunması

Öldürme konusunda insanların en merhametlisinin müminler olduğunu bildiren³³⁵ Allah Resûlü, savaşta ya da ceza infazı amacıyla insan öldürmek gerektiğinde bile merhametli olmayı, “Öldürdüğünüzde öldürmeyi güzel yapınız.”³³⁶ sözüyle öğütlemiştir.

Savaşta Öldürmenin Temel Hedef Olmaması

Gazveler ve seriyyeler savaşla neticelendiğinde Allah Resûlü ve onun eğitiminden geçen ilk Müslümanlar, savaşın gereklerini hakıyla yerine getirirlerdi. Ancak düşmanı tamamen imha etmekten sakınırlar; daha çok düşmanın verebileceği zararları bertaraf etmeyi hedeflerlerdi. Merhum Hamidullah, Hz. Peygamber’in (s) kazandığı siyasî zaferin büyüklüğünü, Hz. Peygamber (s) döneminde meydana gelen savaşlardaki insan kaybıyla kıyaslayabilmek için şu tespitlere dikkat çekmektedir: Hz. Muhammed’in (s) devleti küçük bir şehrin dar sokaklarında başlamıştı. On yıl süren bir siyasî faaliyetten sonra son nefesini verdiği sırada Allah Resûlü, iki milyon km²’ye yaklaşan bir alanda kurulu bir devleti yönetmekteydi. Rusya hariç, Avrupa büyüklüğünde ve üzerinde o zaman çok sayıda insanın yaşadığı bu geniş alan, savaş meydanlarında düşman ordularından sadece 250 insanın hayatını kaybetmesiyle fethedilmiştir. On yıllık bu dönemde Müslümanların kaybı ise ortalama ayda bir şehit olarak hesaplanabilir. İnsan kanına verilen bu değer ve hürmetin bir eşine daha, insanlık tarihinde rastlanamaz.³³⁷

335 Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş‘as es-Sicistânî (275/888), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Cihâd* 110 [III, 120]; İbn Mâce, *Diyât*, 30 [II, 894-895].

336 Müslim, *Sayd* 57 [II, 1548].

337 Hamidullah, Muhammed (2002), *Hazreti Peygamberin Savaşları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981, s. 20-21 (Metin üzerinde bazı düzeltmeler yapılmıştır).

Resûlullah'ın Savaşta Hoşlanmaması

Hiz. Peygamber'in (s) hayatına bir bütün olarak baktığımızda savaşlarda fiilî çatışmalardan hoşlanmayan bir kişiliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde çıkılan gazve ve seriyyelerin çok azında fiilî çatışma meydana gelmiştir. Allah Resûlü savaşa yaklaşımını, ilginç bir şekilde sevgili kızı Fâtıma'nın çocuklarına isim konusunda göstermiştir. Hiz. Ali, Hiz. Fâtıma'dan olan Hasan, Hüseyin ve Muhassen [ya da Muhsin] adlı üç çocuğuna da önce "savaş" anlamına gelen "Harb" adını koymuş; ancak Hiz. Peygamber (s) her seferinde torunlarının isimlerini değiştirmiştir.³³⁸

Savaşta Merhamet Tezahürleri

Savaşa Bizzat Katılmayanlara Saldırılmaması

Allah Resûlü savaşmak zorunda kaldığında kendisine bizzat düşmanlık yapanlarla savaşır; savaşa katılmayanlara dokunulmamasına özen gösterirdi. Nitekim Mekke fethinde savaşmayanlarla savaşılmamasını emretmiştir.³³⁹

Hiz. Peygamber'in (s) dikkat edilmesini istediği hususlardan biri kadınların, çocukların ve kölelerin öldürülmemesidir. Hiz. Peygamber (s), -Hendek savaşından önce müşrik Arap kabilelerinin ve Yahudilerin işbirliği yaparak Müslümanlara karşı harekete geçmesini sağlamak için çaba harcayan- Sellâm b. Ebi'l-Hukayk'ı öldürmek üzere

338 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsne'd*, İstanbul 1413/1992, I, 98, 118; İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdülmecud, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut (t.y.), II, 24-25.

339 Acar, Cafer, *Cahiliye'de ve Risalet Döneminde "Savaş" Olgusu* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 290.

Hayber’e giden gruba, kadın ve çocukları öldürmeyi yasaklamıştır.³⁴⁰ Huneyn savaşında, Allah Resûlü Hâlid b. Velîd’in bir kadını öldürdüğünü öğrenince Hâlid’e haber göndererek, “Allah Resûlü seni çocukları, kadınları ve işleriyle meşgul olan ırgatları öldürmekten nehyetti.” denmesini istemiştir.³⁴¹

Hz. Peygamber (s), zorla savaş meydanına getirildiğini düşündüğü kişilerin öldürülmemesini de istemiştir. Bedir’de, Kureyşten savaşa zorla çıkarıldığını bildiği Abbas b. Abdulmuttalib ve Ebü’l-Bahterî gibi bazı kimselerin öldürülmesini yasaklamıştır.³⁴²

Allah Resûlü seriye gönderirken, “Allah’ın adıyla, Allah yolunda gazaya çıkın; Allah’ı inkâr edenlerle savaşın. Gaza yapın, ancak haksızlık ve ihanet etmeyin; müsle yapmayın ve çocukları öldürmeyin.”³⁴³ diyerek Müslümanların savaşta dikkat etmeleri gereken ilkelerin bir kısmını hatırlatmıştır.

Düşman Ölülerine Hakaret Anlamına Gelen Davranışların Yasaklanması

Araplar, Cahiliye döneminde savaşta öldürülen düşman askerlerinin bazı uzuvlarını keserek kinlerini gösterir, intikam duygularını dindirirlerdi. Uhud savaşında da Müslüman ölülerine müsle yapılarak bazı uzuvları kesilmişti. Bu durum Hz. Peygamber’i (s) fazlasıyla üzmüş; ancak buna rağmen müşrikler gibi davranmamıştır.

340 İbn Hişâm (218/833), *Siretü’n-Nebî*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire (t.y.), III, 314. Krş. Acar, s. 291.

341 İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (273/886), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Cihâd* 30 [II, 948]; Ahmed b. Hanbel, III, 488; İbn Hişâm, IV, 90-91. Krş. Acar, s. 290.

342 İbn Hişâm, II, 269. Krş. Acar, s. 291.

343 Müslim, *Cihâd* 2 [II, 1357].

Düşman Mallarına Zarar Verilmemesi

Hız. Peygamber (s) savaşlarda Araplardaki yaygın beklentiye aykırı olarak düşman mallarına el koymaya, onları telef etmeye izin vermezdi. Zaman zaman mallarına zarar vereceği intibayıyla düşmanları yola getirme stratejisini uygulasa da nihaî olarak savaşın doğurduğu zararın asgari düzeyde olmasına özen gösterirdi. Özellikle Müslümanlara emanet edilen mallara zarar verilmemesi hususunda hassastı. Kendisini öldürmeye karar veren Mekkeî müşriklerin, yanında bulunan emanetlerini sahiplerine vermesi için Hız. Ali'yi Mekke'de bırakması bu husustaki hassasiyetini gösterir.³⁴⁴

Hayber muhasarası sırasında Yahudilerden birisinin çobanlığını yapan Esved er-Raî, sürüyü İslâm ordusunun bulunduğu bölgeye götürerek Müslüman olduğunu söylemiş; Hız. Peygamber (s), kendisine emanet edilen sürüyü sahibinin bulunduğu tarafa sürerek Müslümanların yanına dönmesini istemiştir.³⁴⁵ Böylece savaş halinde düşman saflarında yer alan bir insanın malına el koyabilecekken Müslümanların güvenilir oldukları imajını yıkmak istememiştir.

Düşmanın Temel İhtiyaçlarını Karşılmasına Yardımcı Olması

Hanife oğullarının liderlerinden Sümâme b. Üsâl Müslüman olduktan sonra Resûlullah'ın (s) izniyle umre yapmak için Mekke'ye gitmiş; burada gördüğü olumsuz muameleden sonra Yemâme bölgesinden Mekke'ye gıda sevkiyatını durdurmuştu. Zor durumda kalan Mekkeliler, Hız. Peygamber'e (s) mektup göndererek gıda sevkiyatına izin verilmesi için ricada bulundular. Mekkelilerle savaş duru-

344 İbn Hişâm, II, 98.

345 İbn Hişâm, III, 297-298.

munda olmalarına rağmen Hz. Peygamber (s) Sümâme'ye mektup yazarak gıda sevkiyatına izin verilmesi talimatını verdi.³⁴⁶

Tabiatın Tahrip Edilmesini Yasaklaması

Allah Resûlü gönderdiği komutanlarına hayvanlara, ekinlere ve ağaçlara zarar vermemelerini tavsiye etmektedir. Hz. Peygamber (s) Müslümanları Mu'te seriyyesine uğurlamak üzere onlarla birlikte şehir dışına çıktı. Vedalaşırken Müslüman savaşçılara şu nasihatte bulundu: "Allah'ın adıyla gazaya gidin. Şam'daki Allah'ın ve sizin düşmanınızla çarpışın. Manastırlarda inzivaya çekilmiş insanlar göreceksiniz. Onlara dokunmayın. Kafalarında şeytan yuvaları olan başkalarını da göreceksiniz. O yuvaları kılıçlarınızla sökün. Kadınları, çocukları ve yaşlıları öldürmeyin. Hurma ağaçlarına zarar vermeyin; diğer ağaçları sökmeyin; evleri yıkmayın."³⁴⁷

Güçlü Olduğunda Affetmesi

Allah Resûlü, güçlü olduğunda gücünü muhaliflerini yok etmek için kullanmaz; aksine onlara iyilikte bulunarak aradaki soğukluğun giderilmesine çalışır.

Hz. Peygamber (s), Necid taraflarına yaptığı bir gazveden dönerken yolda mola verilince bir ağaca kılıcını asarak gölgede dinlenmeye başladı. Uykudayken bir müşrik gizlice gelerek Hz. Peygamber'in (s) kılıcını aldı. O sırada Hz. Peygamber (s) uyandı. Müşrik kişi kılıcı kınından sıyrıp, "Benden korkuyor musun?" diyer sordu. Hz. Peygamber (s), "Hayır!" diye cevap verdi. Müşrik yine sordu: "Peki, şimdi seni elimden kim kurtaracak?" Allah Resûlü, "Allah!" diye cevap verdi. Adamın elindeki kılıç düşüverdi. Allah Resûlü kılıcı alarak,

346 İbn Hişâm, IV, 316-317.

347 el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbü'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984 [Londra 1966 basımından ofset], II, 758.

“Peki, seni benim elimden kim kurtaracak?” diye sordu. Adam, “İyi bir cezalandırıcı ol!” dedi. Hz. Peygamber (s), “Allah’tan başka ilah olmadığını, benim Allah’ın elçisi olduğumu kabul eder misin?” diye sordu. Adam, “Hayır! Ancak seninle savaşmamaya ve seninle savaşacak bir topluluk içinde bulunmamaya söz veririm.” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü adamı serbest bıraktı. Arkadaşlarının yanına dönen adam, “En hayırlı kişinin yanından dönüyorum.” diyerek duygularını ifade etti.³⁴⁸

Resûlullah (s) Mekke fethinden hemen sonra yaptığı konuşmanın ardından, “Ey Kureyşliler! Bugün sizin hakkınızda nasıl bir muamele yapacağımı düşünüyorsunuz?” diye sordu. “Sen iyi bir kardeş, iyi bir kardeş oğlusun!” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s), “Gidin, serbestsiniz!” buyurdu.³⁴⁹

Mekke’nin fethedildiği günde, Fedale isimli bir müşrik, Hz. Peygamber (s) tavaf ederken onu öldürmek istedi, ancak başarılı olamadı. Hz. Peygamber (s) daha sonra onu affetti; o da Müslüman oldu.³⁵⁰

Merhamet Duygusunun İstismar Edilmesine İzin Vermemesi

Hz. Peygamber (s), özellikle affedildiği halde tekrar eski davranışlarına dönen ve zarar vermeye devam eden kişileri, tolerans çerçevesinin dışında tutmuştur. Hz. Peygamber (s) Uhud’tan hemen sonra meydana gelen Hamrâu’l--Esed gazvesinden Medine’ye dönerken yolda Mekke müşriklerinden Muâviye b. Muğire ve Ebû Azze el-Cumahî yakalanmıştı. Bedirde esir düşen, ancak Hz. Peygamber’in (s) affettiği Ebû Azze serbest bırakılmasını istedi. Hz. Peygamber

348 Ahmed b. Hanbel, III, 390. Krş. Buhârî, *Cihâd* 84 [III, 229], 87 [III, 229-230]; *Meğâzî* 31 [V, 53-54], 32 [V, 54-55]; Müslim, *Müsâfirîn* 311 [I, 576]; *Fedâil* 13 [II, 1786-1787].

349 İbn Hişâm, IV, 32.

350 Acar, s. 294.

(s) onun talebini reddederek, “Allah’a and olsun ki hayır! Bundan sonra artık Mekke’de ellerini ovuşturup Muhammed’i iki defa kandırdım diyemeyeceksin.” diyerek Zübeyr b. el-Avvâm’a onu öldürmesini emretti.³⁵¹

Merhamet Duygusunun Ceza Vermeye Engel Olmaması

Hiz. Peygamber’in (s) lider konumunda olan ve toplumu Müslümanlar aleyhine kışkırtan elebaşlarına gerekli cezayı verdiği müşahade edilmektedir. Ka’b b. el-Eşref’in öldürölmesi için talep edilen izni onaylaması, Hendek Savaşının organizesinde önemli rol oynayan İbn Ebi’l-Hukayk’ın öldürölmesi kararı, bu bağlamda yorumlanabilecek olaylardır.³⁵² Mekke fethedildiğinde, herkese emân verilip bazı kimselerin istisna edilmesi de bu çerçevede algılanabilecek bir karardır. Bu kimselerin çoğunluğunun ortak özelliğı, bir müslümanı suçsuz yere öldürmeleri veya Müslümanlara büyük zararlar vermeleridir.³⁵³

Zikredilen örneklere baktığımızda Hiz. Peygamber’in (s) merhametinin haksızlığa yol açabilecek sonuçlar doğurmadığı ve İslâm ümmetinin varlığına kastedildiğı durumlara tolerans gösterilmesine izin vermediğı anlaşılmaktadır.

Savaş Sonrasında Merhamet Tezahürleri

İşkence Yapılmaması

Hiz. Peygamber (s), her ne suretle olursa olsun insanlara işkence yapılmasını tasvip etmemiş; “Dünyada insanlara işkence edenlere Allah da ahirette ceza verir.”³⁵⁴ buyurmuştur.

351 İbn Hişâm, III, 56.

352 Acar, s. 295-296.

353 Acar, s. 295.

354 Müslim, *Birr* 117-119 [III, 2017]; Ebû Dâvud, *Harâc* 30-32 [III, 433-434].

Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden biri olan Süheyl b. Amr, Bedir savaşında esir edilmişti. Süheyl, insanları etkilemeyi başaran iyi bir hatipti. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e (s) Süheyl'in ön dişlerinden ikisini söktürmesini, böylece bir daha onun aleyhine etkili konuşma yapamayacağını söyledi. Resûlullah (s), "Hayır! Ona müslu yapmam. Zira bunu yaparsam, Peygamber olsam dahi, Allah beni aynı şekilde cezalandırır. Umulur ki, Süheyl bir gün sevimsiz bulunmayacağın bir davranışta bulunur." dedi.³⁵⁵

Savaş Esirlerine Şefkat Gösterilmesi

Savaş sonunda esir düşenlere şefkatle muamele edilmesine ve kişiliklerine hakaret edilmemesine dikkat edilmiştir. Hz. Peygamber (s), Bedir esirlerini Ashabı arasında dağıtarken onlara iyi davranılmasını tavsiye etmiştir.³⁵⁶ Bedir savaşında esir düşenlerden biri olan Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz, Ensârdan birkaç kişilik bir grubun payına düşmüştü. Yolculuk sırasında Ensârîlerin ona ekmek ikram edip kendilerinin hurma yediklerini söylemektedir.³⁵⁷ Velîd b. Velîd b. Muğire, Müslümanların esirleri bineklerine bindirerek kendilerinin Medine'ye yaya gittiklerini de söyler.³⁵⁸

Esirlerden bazılarına ayrıcalıklar tanıyarak onları farklı muamelelere tabi tutmak da Hz. Peygamber'in (s) kaçındığı hususlardandır. Bedir savaşında esir düşenlerden biri Hz. Peygamber'in (s) amcası Abbas idi. Gece kaçmamaları için esirler bağlanmıştı. Hz. Peygamber (s), amcasının iniltisinden rahatsız olduğu için uyuyamadı. Bunu fark eden Ashab'tan biri, Abbas'ın bağlarını çözdü. Hz. Peygamber (s),

355 Vâkıdî, I, 107; İbn Hişâm, II, 293.

356 İbn Hişâm, II, 288.

357 İbn Hişâm, II, 288.

358 Vâkıdî, I, 119. Krş. Mahmudov, Elşad, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 72-73.

Hız. Abbas'ın iniltisinin kesildiğini fark edince bunun sebebini sordu. Hız. Abbas'ı çözen kişi, durumdan rahatsız olduğunu fark ettiğı için Abbas'ın ellerini çözdüğünü söyledi. Bunun üzerine Hız. Peygamber (s), diğér esirlerin de bağlarının çözülmesini istedi.³⁵⁹

Savaş Esirlerinin Serbest Bırakılması

Hız. Peygamber (s), savaşlarda ele geçirilen esirleri serbest bırakmak için ortam oluşturmaya çalışmıştır. Bedir esirlerinin durumunu Ashabıyla görüşürken bazıları hepsinin öldürölmesini önermiş; ancak Hız. Peygamber (s) kurtulmalık bedeli alınmasını önerenlerin görüşünü kabul ederek kurtulmalık bedeli ödeyebilenlerin bedel ödemek suretiyle, ödeyemeyenlerden okuma yazma bilenlerin on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmeleri koşuluyla, okuma yazma da bil-meyenlerin bedelsiz olarak serbest bırakılmalarına karar verdi.³⁶⁰

Necid taraflarına gönderilen küçük askerî birlik dönüş yolunda umre yapmak amacıyla Mekke'ye gitmekte olan Hanife oğullarının liderlerinden Sümâme b. Üsâl'i yakalayarak Medine'ye götürdü. Hız. Peygamber (s) ona Müslüman olmayı teklif etti. Ancak Sümâme Hız. Peygamber'den (s) -istenen bedeli ödeyeceğini söyleyerek- salıverilmesini talep etti. Hız. Peygamber (s) onun bu teklifini kabul etmediğı gibi birkaç gün sonra onu bedel almadan serbest bıraktı. Hız. Peygamber'in (s) davranışlarından etkilenen Sümâme, Medine dışına çıkarak yıkanıp Allah Resûlü'nün yanına gelerek Müslüman olduğunu ilan etti. Sonra da Allah Resûlü'nden izin isteyerek umre yapmak için Mekke'ye gitti ve telbiye yaparak Mekke'ye girebilen ilk Müslüman oldu.³⁶¹

359 İbn Sa'd, Muhammed (230/844), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk. Ali Muham-med Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001, IV, 12.

360 Bk. Vâkıdî, I, 107-110, 138-144; Fayda, Mustafa, "Bedir Gazvesi", *DİA*, İstan-bul 1992, V, 326-327; Mahmudov, s. 73-74.

361 İbn Hişâm, IV, 315-316.

Af Dileyenlerin Bağışlanması

Hız. Peygamber (s), Mekke fethinde genel af ilan etmekle birlikte İslâm'a düşmanlık yapmayı görev addeden ya da Resûlullah'ın (s) iyi niyetini suiistimal eden bazı kişiler genel affın dışında tutulmuşlardı. Bunlardan Allah Resûlü'ne ulaşma imkânı bulanlar affedildiler. Bahsedilenlerden biri olan İkrime b. Ebî Cehl, hanımının ricası üzerine affedilmiştir.³⁶² Daha önce Müslüman olup Medine'ye hicret etmiş; ancak daha sonra irtidat ederek Kur'ân aleyhine bazı iftiralar yayan Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh için sütkardeşi Hz. Osman af dilemiş; Resûlullah (s), Abdullah'ı affetmiştir.³⁶³

Ka'b b. Züheyr, Hz. Peygamber'i (s) hicvettiği şiirler sebebiyle öldürölmesi emredilen kişilerdendi. Ka'b, kabilesi Müzeyne'ye sığınmak istedi; ancak kabilesi onu reddetti. Daha önce Müslüman olan kardeşi Büceyr, Müslüman olduğu takdirde bağışlanacağını söyledi. Medine'ye giderek Müslüman oldu ve mescitte Kaside-i Bürde adıyla şöhet bulan kasidesini okuyarak affedilmesini istedi. Hz. Peygamber (s) onu affederek okuduğu kasideden duyduğu memnuniyetin ifadesi olarak büdesini (hırkasını) ona hediye etti.³⁶⁴

Esirleri Köleleştirmemesi

Arap örfüne göre savaşta esir düşenler ya yüksek miktarlarda kurtulmalık bedeli ödeyerek kurtulur ya da savaşçılara dağıtılarak köleleştirilirlerdi. Hz. Peygamber (s), savaşlarda esir edilenleri köleleştirmedeği gibi Müslümanların onları serbest bırakmaları için yollar aramıştır. Örneğin Benû Mustalık gazvesinde kabile liderinin kızı

362 İbn Sa'd, VI, 85.

363 İbn Sa'd, VI, 130.

364 İbnü'l-Esîr, IV, 450; Savran, Ahmet, "Ka'b b. Züheyr", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 7.

Cüveyriye ile evlenerek Müslümanların ellerindeki esirleri serbest bırakmalarını sağlamıştır.³⁶⁵

Akrabaları Hz. Peygamber'e (s) geç müracaat ettikleri için Huneyn gazvesinde ele geçen esirler, gaziler arasında paylaşılmışlardı. Akrabaları serbest bırakılmaları ricasında bulununca Allah Resûlü kendisinin ve akrabalarının payına düşenleri serbest bıraktı. Hz. Peygamber'in (s) tavsiyesiyle durumun ilan edilmesi üzerine diğer Müslümanlar da paylarına düşen esirleri serbest bıraktılar.³⁶⁶

Rahmet peygamberi Hz. Muhammed (s), insanların merhametten uzak, gaddar oldukları savaş zamanlarında bile insanlara merhametle yaklaşmayı ihmal etmemiştir. İnsanları yok etmeyi değil, onlara izzet bahşedecek olan İslâm'ı kabul etmelerini sağlamayı hedeflemiş; düşmanı kim olursa olsun İslâm'a girmesi için açık kapı bırakmıştır. Nitekim en azılı düşmanları, düşmanlığı bırakarak itaat etmeyi kabul ettiklerinde ya da Müslüman olduklarında geçmişlerine bakılmaksızın izzet ve şeref bulmuşlardır. Onun bu tutumu, yıllarca İslâm'a düşmanlık yapan müşrik liderlerinin Müslüman olduktan kısa süre sonra İslâm ünmetinin en saygın bireylerinden olmalarını sağlamıştır.

365 İbn Hişâm, III, 339-340.

366 İbn Hişâm, IV, 135-136.

Hz. Peygamber'in (s) Müsleye Yaklaşımı³⁶⁷

Müsle, gözdağı vermek, korkutmak, intikam duygularını dindirmek gibi sebeplerle canlı ya da ölmüş bir insanın veya başka sebeplerle hayvanların çeşitli uzuvlarını tahrip ederek ya da keserek yaratılışını değiştirmektir. Müsle daha genel olarak, “Kişinin yaratılışını değiştirecek etkiler bırakan yaptırımdır.”³⁶⁸ şeklinde de tarif edilmiştir.

Canlıya uygulanan işkence yöntemlerinden biri olarak müsleyi ele almadan önce kısaca işkenceden bahsetmek gerekir. İşkence, bir canlıya maddî ve manevî olarak yapılan haksız eziyet, acı ve ızdırap veren muameledir. Hukuk dilinde işkence, geniş anlamıyla bir şahsın maddî ve manevî varlığına yöneltilmiş maksatlı ve haksız eziyeti, acı ve utanç verici tutum ve davranışı; dar ve teknik anlamıyla ise itirafta bulunması için sanığa veya cezalandırma amacıyla suçluya yapılan aynı nitelikteki haksız davranışları ifade eder.³⁶⁹ Çeşitli amaçlarla başvurulanan işkencenin temel işlevi, sanığa suçunu kabul

367 Prof. Dr. Adnan Demircan ve Prof. Dr. Yusuf Ziya Keskin tarafından hazırlanan bu çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen *Uluslararası Türk Kültüründe Beden Sempozyumu*'nda (04-05 Nisan 2007) “Bedene İşkence Yöntemi Olarak Müsle, Hz. Peygamber'in (s) Müsleye Yaklaşımı ve Bunun İslâm Kültürüne Yansımaları” başlığıyla tebliğ olarak sunulmuştur.

368 İbnü'l-Cevzî,* *Zâdu'l-Mesîr*, III, 485. Tebliğde yararlandığımız, *el-Mektebetü's-Şâmile, el-İsdâru's-Sânî* programında yer alan kaynaklar için müellif isminin yanına “*” işareti konulmuştur.

369 Dağcı, Şamil, “İşkence”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 429.

ettirmek, bilgi ya da delil bulmak ve muhalifleri sindirmektir. İşkenceye, cezalandırma yöntemi olarak da başvurulmuştur.³⁷⁰

Tarihte pek çok işkence örneklerine rastlamak mümkündür. Kur'ân'ın bildirdiğine göre geçmiş Peygamberlere ve onlara inananlara çeşitli şekillerde işkenceler yapılmıştır.³⁷¹

Yunanlılarda ve Romalılarda işkence, kölelere ve yabancılara uygulanır; insan onurunu kırıcı bir eylem olarak görüldüğü için vatandaşlara uygulanmazdı.

Ortaçağ Avrupa'sında engizisyon kovuşturmasına maruz kalan bazı kimselere işkence yapılıyordu. 1252 tarihli bir papalık karamamesi, engizisyon kovuşturmasına uğrayan heretiklere işkence yapılmasına olanak veriyordu.

Batıda işkenceye ilk büyük karşı çıkış 17. yüzyılda Cizvitlerden, Protestanlardan ve yargıçlardan gelmiştir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* (1948), hiç kimseye işkence yapılamayacağı, zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranışta bulunulamayacağı, bu nitelikte cezalar konulamayacağı kuralını getirmiştir (5. madde). Bu ilke, Birleşmiş Milletler'in 1966 tarihli *Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Anlaşması*'nda da tekrarlanmıştır (7. madde). Yine Birleşmiş Milletler, 1984'te *İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayr-ı İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi*'ni kabul etmiş; Türkiye de 1988'de bu anlaşmaya taraf olmuştur.³⁷²

İslâm'a göre ilke olarak hiçbir canlıya işkence yapılamaz. Hz. Peygamber döneminden itibaren bu temel ilke korunmuş ve İslâm kültürü buna göre şekillenmiştir. İslâm ceza hukukunda kısas ve hadlerin gerçekte ağır cismanî yaptırımlar olduğu fakihlerce ifade edilmekle

370 "İşkence", *AnaBritannica*, İstanbul 1988, XII, 117.

371 Örnek için bk. *Âl-i İmrân* 3/195; *En'âm* 6/34; *A'râf* 7/129; *İbrahim* 14/12; *Burûc* 85/1-8.

372 Bk. "İşkence", *AnaBritannica*, XII, 117.

birlikte bunlar, suçta denk cezalar olarak kabul edildiğinden öngörülen şartlara uygun olarak tatbik edilmesi kaydıyla işkence kapsamında mütalaa edilmemiştir.³⁷³

Hız. Peygamber, her ne suretle olursa olsun insanlara işkence yapılmasını tasvip etmemiş ve “*Dünyada insanlara işkence edenlere Allah da ahirette ceza verir.*” buyurmuştur.³⁷⁴ Öldürme konusunda insanların en merhametlisinin müminler olduğunu bildiren³⁷⁵ Allah Resûlü, savaşta ya da ceza infazı amacıyla insan öldürmek gerektiğinde bile merhametli olmayı öğütlemiş ve “*Öldürdüğünüzde öldürmeyi güzel yapınız.*”³⁷⁶ demiştir.

Uhud’da Müslümanlara Yapılan Müsle

Cahiliye Arapları, savaşlarda karşı taraftan öldürdükleri kimselere müsle yaparak duydukları kını gösterirler ve intikam duygularını bir nebze dindirdiklerine inanırlardı.

Uhud şehitlerine yapılan müsle, Müslümanların hafızalarına acı bir hatıra olarak kazınmıştır. Bedir savaşında Abdüşems boyundan³⁷⁷

373 Dağcı, “İşkence”, *DİA*, XXIII, 432.

374 Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî (261/874), *Sahîh*, thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Birr* 117-119 [III, 2017]; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Harâc* 30-32 [III, 433-434].

375 Ebû Dâvud, *Cihâd* 110 [III, 120]; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (273/886), es-Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Diyât*, 30 [II, 894-895].

376 İbn Ebî Şeybe,* *Musannef*, VI, 433.

377 Abdüşems'ten Hanzale b. Ebî Süfyân, Ubeyde b. Saîd b. el-Âs b. Ümeyye, el-Âs b. Saîd b. el-Âs b. Ümeyye, Utbe b. Rebî'a b. Abdüşems, Şeybe b. Rebî'a b. Abdüşems, el-Velîd b. Utbe b. Rebî'a, müttelikleri el-Hâris b. el-Hadramî, Âmir b. el-Hadramî ve Âmir b. Abdullah, mevlâları Umeyr b. Ebî Umeyr ve oğlu hayatlarını kaybetmiş; Ukbe b. Ebî Mu'ayt, Mekke'de Müslümanlara verdiği eziyetten dolayı savaşta sonra idam edilmiştir. (Ümeyyeoğullarından öldürülenlerin isimleri ve kimler tarafından öldürüldükleri hususunda bilgi için bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *Sîretü'n-Nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire (t.y.), II, 355-356). İbn Hişâm,

bazı müşrikler Hz. Hamza tarafından öldürülmüştü. Öldürülen bazı müşriklerin, Ümeyye oğullarından Ebû Süfyân'ın hanımı Hind'in yakın akrabaları olması, onun Hz. Hamza'ya beslediği kin sebebiyle müsle yapmasına neden oldu. Sadece Hz. Hamza'nın değil, diğer Müslümanların cesetleri de benzer bir muameleye maruz kalmış; kulakları, burunları ve çeşitli uzuvları kesilmişti. Müşriklerin yaptıklarından kurtulan tek ceset Hanzale b. Ebî Âmir'e aitti. Babası Ebû Âmir er-Râhib, Uhud'da müşriklerle beraber olduğu için ona dokunulmamıştı.³⁷⁸

Savaştan sonra Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'in Uhud dağında sığındığı yerin yakınına gelerek Müslümanlara hitaben kendi galibiyetlerini övdü ve Müslümanların ölülerine yapılan müsle için, "Sizden öldürülenlere müsle yapıldığını göreceksiniz. Bunu emretmedim; ancak yapılanlara üzölmüş de değilim." diyerek duygularını dile getirdi.³⁷⁹

Müsleden dolayı bazı Müslümanların cesetleri tanınmaz hale gelmişti. Müsleye maruz kalanlardan biri olan Enes b. en-Nadr'ın burnu, kulakları ve diğer bazı uzuvları kesilmiş, gözleri oyulmuştu. Enes b. en-Nadr'ı, kız kardeşi ancak parmaklarının ucundan tanıyabilmişti.³⁸⁰

Savaştan sonraki dramatik karşılaşmalardan birini Câbir [b. Abdullah] şöyle anlatıyor: Uhud savaşında şehid olan babamın cenazesi getirilmişti; kulakları ve burnu kesilmek suretiyle ona müsle yapılmıştı. Resûlullah'ın (s) önüne konuldu. Üzeri bir örtüyle örtölmüştü. Örtüyü üzerinden kaldırmak istedim; ama oradakiler bana engel oldu. Resûlullah (s), örtünün açılmasını emretti; örtü açılınca ağlayan bir

ek olarak verdiği listede İbn İshâk'ın listesinde bulunmayan iki müttefikin ismini zikretmektedir (Bk. İbn Hişâm, II, 363).

378 ez-Zemahşerî,* *Keşşâf*, III, 414; İtfiyyîş,* *Himyânü'z-Zâd*, VII; 207.

379 el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Meğâzî* 17 [V, 30]; *Cihâd* 164 [IV, 27].

380 Buhârî, *Cihâd* 12 [III, 305].

kadın sesi duydu. “Kim bu?” diye sordu. “Amr’ın kızı [veya Amr’ın kız kardeşi.]” dediler. Resûlullah (s), “Ağlama! [veya Niçin ağlıyorsun?] Kaldırılınca kadar melekler onu kanatlarıyla gölgelemeye devam etti.” buyurdu.³⁸¹

Zikredilen örneklerden de anlaşılacağı üzere karşılaşılan manzara, insanlar üzerinde derin etkiler bırakacak cinstendi. Hz. Peygamber ve hayatta kalan Sahabîler çok üzgündü. Bir anlama göre Hz. Peygamber, Hz. Hamza’ya yapılanlardan dolayı çok üzüldü ve müşriklerden 30 kişiye müsle yapacağına dair yemin etti. Bunun üzerine Âl-i İmrân [3] suresinin 128. âyeti nazil oldu.³⁸² Başka bir rivâyete göre müşrikler, Hz. Hamza’ya ve diğer Müslüman şehitlere müsle yapınca Hz. Peygamber, onlardan 70 kişiye aynısını yapacağına dair yemin etti. Bunun üzerine Nahl [16] suresi 126. âyet nazil oldu. Hz. Peygamber de yemininden dolayı kefarete vererek müsle yapmaktan vazgeçti.³⁸³ Hz. Hamza’ya yapılan müsleyle öfkelenen ve müşrik ölülerine aynı şeyi yapmak için ayağa kalkan Ebû Katâde’ye Peygamberimiz, “Otur! Sen Allah katında sevabını iste ey Ebû Katâde! Kureyş müşriklerinin ölüleri birer emanettir... Yapacağın şeyin uzun müddet onların yaptıklarıyla birlikte kınanarak anılmasını ister misin?” demiştir.³⁸⁴

Bazı rivâyetlere göre müşriklere daha fazlasını yapacaklarına dair yemin edenler, Ensârdan bazı sahabîlerdi. Zira Uhud’da şehit olanların

381 Nesâî, *Cenâiz* 12 [IV, 11-12].

382 er-Râzî, * *Mefâtihu’l-Gayb*, IV, 379. Hz. Peygamber’in müşriklerden 30 kişiye müsle yapacağını söylediği, Ashâbtan bazı kişilerin de müşriklere galip gelmeleri halinde onlara daha önce görülmemiş şekilde müsle yapacaklarını söyledikleri, bundan sonra Nahl suresinin 126. âyetinin nazil olduğu da rivâyet edilir (et-Taberî, * *Târihu’r-Rusul ve’l-Mülûk*, I, 479).

383 en-Nesefî, * *Medâriku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl*, II, 187; en-Nîsâbü’rî, * *Tefsîr*, V, 75; ez-Zemahşerî, * *Keşşâf*, III, 414.

384 el-Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (207/822), *Kitâbü’l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. Basım, Beyrut 1404/1984 [Londra 1966 basımından ofset], I, 290-291.

64'ü Ensârdan, altısı Muhacirlerdendi. Ensârdan bazı sahabîler karşılaştıkları manzaraya çok üzüldüler ve “Eğer biz de bir başka savaşta onlardan bazılarını öldürürsek, kendilerine bu yaptıklarından fazlasını yapacağız.” dediler. Mekke fethedildiği gün Nahl suresinin 126. âyeti nazil oldu. Bunun üzerine bir adam, “Bu günden sonra Kureyş’in işi bitmiştir!” dedi. Resûlullah (s) ise “[Öldürülmesi emredilen] dört kişi dışında topluluğa dokunmayınız!” buyurarak³⁸⁵ herhangi bir kimseye müslle yapılmasını engelledi.

Kur’ân’da Müslle Yasağı

Hz. Peygamber’in müslle hakkındaki görüşünü ve uygulamalarını ele almadan önce müslle yasağının Kur’ân’da yer alıp almadığına kısaca değinmek istiyoruz. Kur’ân’da açıkça müslleden bahsedilmemiş;³⁸⁶ ancak Müfessirler, bazı âyetleri müslle yasağıyla ilişkilendirmişlerdir. Müsleyi yasakladığı kabul edilen âyetlerden biri, “Sizinle savaşanlara karşı siz de Allah yolunda savaşın; ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”³⁸⁷ âyetidir. Bazı müfessirler, âyette kastedilen aşırılığın “savaşlarda müslle yapmak, aşırı gitmek, savaşa katılmayan kadınları, çocukları ve yaşlıları öldürmek” olduğunu ifade ederler.³⁸⁸

Müslle yasağı ile ilişkilendirilen âyetlerden biri, “Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”³⁸⁹ âyetidir. Bazı Müfessirler bu

385 et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (279/892), *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, *Tefsîr* 16 [V, 299-300].

386 İbn Abbâs, “Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip gelmiştir...” (Ra’d 13/6) âyetinde geçen [el-mesûlât] kelimesini müslle ile ilişkilendirerek tefsir etmiştir (el-Âlûsî, * *Rûhu’l-Me’ânî*, IX, 204).

387 *Bakara* 2/190.

388 İbn Kesîr, * *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, I, 524.

389 *Nahl* 16/126.

âyetin, müşriklerin Uhud savaşında Müslümanların ölülerine müsle yapmaları üzerine, zafer kazanmaları halinde onlara Müslümanların ölülerine yapılanların bir benzerini yapacaklarına dair yemin etmeleri üzerine indiğini ve müsleyi yasakladığını söylerler.³⁹⁰ Buna göre âyette geçen “*sabrederseniz*” [le-in sabartum] ifadesinden kastedilenin savaş için sabretmek değil, müsle yapmama hususunda sabretmek olduğu ifade edilmektedir.³⁹¹ Bunlardan başka, “*Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya tövbelerini kabul edip onları affeder, ya da zalim olduklarından dolayı onlara azap eder.*”³⁹² âyetinin Hz. Hamza hakkında nazil olduğu, Hz. Peygamber’in ona müsle yapıldığını duyunca, Hz. Hamza’ya müsle yaptıkları gibi onlara müsle yapacağını söylediği; bunun üzerine âyetin “*ya tövbelerini kabul edip*” [ev yetûbe aleyhim] kısmının nazil olduğu ifade edilmiştir.³⁹³

Hız. Peygamber’in Hadislerinde Müsle Yasağı

Hız. Peygamber’den nakledilen birçok hadiste müsle yasaklanmıştır. Rivâyete göre Nahl [16] suresinin 126. âyeti nazil olduktan sonra Allah Resûlü, müsle yasağına değinmediğı hiçbir konuşma yapmazdı.³⁹⁴ İmrân b. Husayn da, “Hz. Peygamber, sadaka vermeyi emredip müsleyi yasaklamadığı hiçbir konuşma yapmamıştır.” demiştir.³⁹⁵

390 et-Taberî,* *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân*, XVII, 322.

391 İbnü’l-Cevzî,* *Zâdu’l-Mesîr*, IV, 141.

392 *Âl-i İmrân* 3/128.

393 er-Râzî,* *Mefâtihu’l-Gayb*, IV, 379; İbn Âdil,* *Tefsîru’l-Lübâb*, IV, 321.

394 el-Bikâ’î,* *Nazmü’d-Dürer fî Tenâsübi’l-Âyât ve’s-Süver*, V, 16.

395 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsned*, Çağı Yayınları, İstanbul 1413/1992, IV, 436, 439; V, 20; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (255/869), *es-Sünen*, Çağı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Zekât* 24 [I, 328]; es-Suyûtî,* *ed-Dürü’l-Mensûr*, II, 212. Hz. Peygamber’in müsleyi yasakladığına ve konuşmalarında buna değindiğine dair diğerrivâyvetler için bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 246, 428, 432, 440; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu’ayb (303/915), *es-Sünen*, Çağı Yayınları, İstanbul 1413/1992, *Tahrîmu’d-Dem* 10 [VII, 101].

Hız. Peygamber'den gelen rivâyetlerde savaşlarda insanlara mûsle yapmak, ayrıca kölelere ve hayvanlara mûsle yapmak ve kişinin kendisine mûsle yapması yasaklanmıştır. şimdi bu konular üzerinde duracağız.

Savaşlarda M  slenin Yasaklanması

Uhud savaşında Müslümanların   l  lerine yapılanlardan da anlaşılacağı üzere putperest Araplar, savaşta öldürülen karşı tarafın savaşçılarına, hakaret etmek amacıyla ya da duydukları kinin yansıması olarak m  sle yaparlardı. Hız. Peygamber, Müslümanlara savaşta nasıl davranmaları gerektiğinden söz ederken m  sle yapmamalarını da tavsiye etmiştir: *“Allah’ın ismiyle Allah yolunda, Allah’ı inkâr edenlerle savaşınız ve ahdinizi bozmadan, ihanet etmeden, m  sle yapmadan ve çocukları öldürmeden savaşınız.”*³⁹⁶

Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden biri olan Süheyl b. Amr, Bedir savaşında esir edilmişti. Bir ara ka  maya teşebbüs ettiyse de yakalandı. Süheyl, insanları etkilemeyi başaran iyi bir hatipti. Hız. Ömer, Hız. Peygamber’e Süheyl’in   n dişlerinden ikisini s  kt  rmesini, böylece bir daha onun aleyhine etkili konuşma yapamayacağını söyledi. Resûlullah, *“Hayır! Ona m  sle yapmam. Zira bunu yaparsam, Peygamber olsam dahi, Allah beni aynı şekilde cezalandırır. Umulur ki, [Süheyl] bir gün sevimsiz bulmayacağın bir davranışta bulunur.”* dedi.³⁹⁷

Kölelere M  slenin Yasaklanması

Kölelerin haklarını korumaya yönelik İşl  m’ın önemli düzenlemeler getirdiği; bu bağlamda köleleştirme yollarını sınırlandırdığı ve

396 Tirmizî, *Siyer* 48 [IV, 162]; *Diyât* 14 [IV, 22-23]; Dârimî, *Siyer* 5 [II, 533]. Ayrıca bk. Eb   Dâvud, *Cihâd* 82 [III, 86].

397 V  kid  , I, 107; İbn Hişâm,* *S  retu İbn Hişâm*, I, 649; et-Taberî,* *Târîhu’r-R  sul ve’l-M  l  k*, I, 454.

kölelerin özgürlüğe kavuşturulmasını teşvik ettiği bir gerçektir. Hz. Peygamber'in kölelere işkenceyi yasaklayan pek çok hadisinden biri şudur: “*Emirlerinize uygun hareket eden kölelerinize yediklerinizden yedin, giydiklerinizden giydirin; emrinize uygun hareket etmeyenleri ise satın. Allah'ın yarattıklarına işkence etmeyin.*”³⁹⁸

Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadiste, “*Kendisine müsle yapılan ya da ateşle yakılan köle hürdür; o, Allah'ın ve Resûlünün mevlasıdır.*” buyurmaktadır.³⁹⁹ Hz. Peygamber'e Sender isimli hadım edilmiş bir köle getirilince onu azad ettirmiştir.⁴⁰⁰ Bir rivâyete göre ise Zinbâ, hadım ettiği bir kölesiyle Hz. Peygamber'in yanına gitti. Allah Resûlü, hadım edildiği için köleyi azat etti.⁴⁰¹ Buna dayanarak kölenin hadım edilmesi, azat edilmesinin sebeplerinden birisi olarak kabul edilmiştir.⁴⁰²

Suç işleseler dahi köleleri müsle yapmak suretiyle cezalandırmak tasvip edilmemiştir. Rivâyete göre bir adam, sahabî İmrân b. Husayn'a kaçan bir kölesi olduğunu, onu ele geçirmesi halinde elini keseceğine dair yemin ettiğini, daha sonra da köleyi yakaladığını söyledi. İmrân ona, elini kesmemesini, yemininin kefareti vermesini, zira Resûlullah'ın sadaka vermeyi emrettiğini ve müsle yapmayı yasakladığını ifade etti. Adam, sonra oğlunu Semüre b. Cündeb'e gönderdi. O da benzer bir yol gösterdi.⁴⁰³

398 Ebû Dâvud, *Edeb* 123-124 [V, 361].

399 Ahmed b. Hanbel, II, 225.

400 Ahmed b. Hanbel, II, 225.

401 İbn Mâce, *Diyyât* 29 [II, 894]; Ebû Nu'aym el-İsbahânî, * *Ma'rifetu's-Sahâbe*, VIII, 437.

402 es-San'ânî, Ahmed b. Yahya b. el-Murtaza, * *et-Tâcu'l-Müzheb li-Ahkâmî'l-Mezheb* (Zeydî fıkhu), V, 404.

403 Ahmed b. Hanbel, IV, 428; İbn Hibbân, * *Sahîh*, XVIII, 447; el-Harâîti, * *Mekârimu'l-Ahlâk*, I, 378; II, 5; el-Âzimâbâdî, * *Avnu'l-Ma'bûd*, VII, 280.

Kölesine müsle yapan kişinin onu azat etmesi ve kendisine de tazir cezası verilmesi gerektiğini savunan âlimler olduğu gibi, kölesine müsle yapan kişinin bunun karşılığında onu azat etmesini vacip görenler de vardır.⁴⁰⁴ Hatta müsle yapmayı kast etmeksizin dövme amacıyla kölesine vuran ve bunun sonucunda bir uzvuna zarar veren kimsenin köleyi azat etmesi gerektiği de ifade edilmiştir.⁴⁰⁵ Kölenin kaşlarının kazıtılması ya da dişlerinin sökülmesi de müsle olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰⁶

Hayvanlara Müslenin Yasaklanması

Hz. Peygamber, sadece insanlara değil, hayvanlara da müsle yapılmasını yasaklamış;⁴⁰⁷ bir kediye hapsederek açlık ve susuzluktan ölmesine sebep olan bir kadının cehennemlik olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁸ Sahabîler de hayvanlara müsle yapanları engellemeye çalışmışlardır. Bir gün Abdullah b. Ömer, bir tavuğu hedef yapıp ona atış yapan gençler gördü. Gençler, İbn Ömer'i görünce dağıldılar. İbn Ömer, Resûlullah'ın hayvanlara müsle yapanları lanetlediğini söyledi.⁴⁰⁹ Ayrıca Hz. Peygamber, hedef olarak dikilip atış yapılarak öldürülen hayvanın [mücessime] etinin yenmesini yasaklamıştır.⁴¹⁰

Başka bir rivâyette olay şöyle anlatılmaktadır: İmrân adlı bir şahsın kölesi kaçınca kaçan köleyi yakaladığında elini keseceğine dair Allah için nezretti. Semüre b. Cündeb'e bu meseleyi sorması için çocuğunu gönderdi. Semüre, Hz. Peygamber'in kendilerini sadaka vermeye teşvik edip, müsle yapmayı yasakladığını söyledi (Ebû Dâvud, *Cihâd* 110 [III, 120]).

404 Bk. [Emir Muhammed b. Muhammed], *et-Tâc ve'l-İklîl li-Muhtasar Halîl* (Mâlikî fıkhi),* XII, 320.

405 er-Rueynî,* *Mevâhibü'l-Celîl Şerhu Muhtasari's-Şeyh Halîl*, XX, 240-241.

406 İbn Sahnûn,* *el-Müdevvene*, VII, 352.

407 İbn Mâce, *Zebâih* 10 [II, 1063].

408 Müslim, *Selâm* 151-152 [II, 1760].

409 Buhârî, *Zebâih* 25 [VI, 228]; Ahmed b. Hanbel, I, 338; II, 43.

410 Dârimî, *Edâhî* 13 [II, 408]; Ahmed b. Hanbel, I, 226, 241, 321, 339; III, 323; IV, 194.

Müsle yasağı, karşılaşılan bazı özel durumlarda nasıl davranılacağı hususunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu görüşlerden birine göre, seferde olan yönetici memleketine dönmek istediğinde, yanındaki hayvanları götürmesi mümkün değilse, düşmanın eline geçmesini engellemek için onları kestikten sonra yakması caizdir, yaralayarak ve kanınlarını deşerek öldürmesi ise caiz değildir. Ancak zaruret olması halinde hayvanın karnını deşerek öldürmek caiz görülmüştür. Niketim Câfer b. Ebî Tâlib, müşrikler tarafından ele geçirilmesini engellemek için atını bu şekilde öldürdüğü rivâyet edilir. Şafiî ve Ahmed [b. Hanbel] ise Hz. Peygamber'in, yemek dışında hayvanların boğazlanmasını yasakladığından hareketle [boğazlama dışında başka şekilde] öldürülemeyeceğini söylemişlerdir.⁴¹¹ Bununla birlikte savaş sırasında düşmanın bineğine saldırıp yaralama ve onu öldürmede bir sakınca görülmemiştir. Savaş dışında öldürülmesi ise caiz değildir.⁴¹²

Bu arada Hz. Peygamber'in işaretlemek amacıyla kurbanlık develerin hörgücünü yaraladığı rivâyet edilmektedir. Bu uygulamanın müsle olup olmadığı konusu tartışmalıdır. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu işaretlemek kastıyla devenin hörgücünü yaralamanın sünnet olduğunu, bunun müsle olarak değerlendirilemeyeceğini söylemişlerdir. Ebû Hanife ve İbrahim en-Neha'î ise bunu müsle olarak kabul etmişlerdir. Bazı âlimler bu işaretlemenin sadece develere, bazıları deveden başka sığırlara da yapılabileceğini, koyunların ise işaretlemek yerine yünlerinin kırılmasının yeterli olacağını ifade etmişlerdir.⁴¹³

411 eş-Şevkânî,* *Fethu'l-Kadîr*, XII, 471.

412 el-Beyhakî,* *es-Sünenü's-Sağîr*, VII, 441.

413 Geniş bilgi için bk. Tirmizî, *Hac* 67 [III, 249-250]; Ahmed b. Hanbel, I, 339; eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VIII, 73; İbn Hacer,* *Fethu'l-Bârî*, V, 379; İbn Battâl,* *Şerhu'l-Buhârî*, VII, 442.

Kişinin Kendisine Müsle Yapmasının Yasaklanması

İnsanın diğer varlıklara karşı sorumlulukları olduğu gibi kendisine karşı da sorumlulukları vardır. Bu sebeple kişinin kendi kendine zarar verecek davranışlarda bulunması tasvip edilmemiştir. Öyle ki kişinin kendisine bilerek verdiği zarar ve sıkıntı müsle olarak değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber, yürüyerek hacca gitmeyi adayan ve iki oğlu tarafından kendisine yardım edilen bir yaşlıya rastladığında, “Allah’ın, bu kişinin kendisine işkence etmesine ihtiyacı yoktur.” diyerek bir bineğe binmesini emretmiştir.⁴¹⁴ Yürüyerek haccetmeye yemin eden kişinin yaptığı müsle olarak değerlendirilmiş; bunun yerine bir kurban keserek veya yemininin kefareti vererek bineğe binmesi istenmiştir.⁴¹⁵ Yine Hz. Peygamber’den nakledilen bir hadiste, kişinin burnunu yardırması ve yürüyerek hacca gitmeyi adaması müsle olarak değerlendirilmiştir.⁴¹⁶

Müsle ve Bazı Cezalar

İslâm hukukunda bazı suçlar için belirlenen cezalar, müsle olarak değerlendirilmemiştir. Zira bu cezalar kısas ilkesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi kısasta asıl olan suç ile ceza arasında denklik olmasıdır. Ölüm cezasının verilmesi durumunda katilin cinâyeti işlediği şekilde öldürülmesi, kısasa uygun görülmüştür. Ancak öldürme, batıl bir yöntemle meydana gelmişse bu durumda cezanın kılıçla infaz edilmesi gerekir.⁴¹⁷ Sopyayla döverek bir insanı öldüren kişinin kısas

414 Tirmizî, *Nüzûr ve Eymân* 10 [IV, 111].

415 Bk. et-Taberânî,* *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XIII, 45; el-Heysemî,* *Mecma’u’z-Zevâid*, IV, 189; ez-Zeylâî,* *Nasbu’r-Râye fî Tahrîci Ehâdîsi’l-Hidâye*, VII, 290; et-Tayâlisî,* *Müsned*, II, 417; et-Taberânî,* *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XIII, 46; el-Hindî,* *Kenzü’l-Ummâl*, XVI, 718.

416 el-Beyhakî,* *es-Sünenü’l-Kübrâ*, X, 80; el-Hâkim en-Nîsâbü’rî,* *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, XVIII, 212; Ebû Nu’aym el-İsbahânî,* *Ma’rifetu’s-Sahâbe*, XV, 117; et-Tayâlisî,* *Müsned*, II, 417; et-Taberânî,* *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XIII, 46; el-Heysemî,* *Mecma’u’z-Zevâid*, II, 141.

417 el-Kurtubî,* *Tefsîr*, II, 358.

edilmesi durumunda cezanın nasıl infaz edileceği hususunda farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre sopa ile dövmek işkence/müsle olacağı için ceza kılıçla infaz edilir. Ancak Şafîî'ye göre işkence de olsa ceza, katlin meydana geldiği şekilde infaz edilir.⁴¹⁸ Ebû Hanife, eş-Şa'bî ve en-Neha'î gibi âlimler, öldürme nasıl meydana gelmiş olursa olsun cezanın kılıçla infaz edilmesi gerektiğini savunurlar. Bu husustaki dayanakları, Hz. Peygamber'in kisas sebebiyle öldürmenin ancak kılıçla olabileceğini söylemesi⁴¹⁹ ve müsleyi yasaklamasıdır.⁴²⁰ Şafiîlere göre ise kişi yaralanır ya da kulağı veya eli kesilerek, yani müsle yapılarak öldürülürse katile aynısı yapılır; zira âyette "Onlara (Tevrat'ta) şöyle yazıldı: *Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezadır). Yaralar da kısastır (Her yaralama misli ile cezalandırılır).*"⁴²¹ buyurulmaktadır. Bu sebeple yaptığıının aynısı kendisine yapılır. Malikîlere göre ise kâtil, müsle sayılan fiilleri maktule müsle yapmak kastıyla yapmışsa kendisine aynısı yapılır. Ancak sözü edilen şeyleri çarpışma ya da savunma sırasında yapmışsa bu durumda kılıçla öldürülür.⁴²²

Rivâyete göre Medine'de kafası iki taş arasında ezilmiş; ölmek üzere olan bir kız bulundu. Ona bunu kimin yaptığı soruldu. Bir yahudinin yaptığına işaret etti. Yahudi, suçunu itiraf edince, Hz. Peygamber onu aynı şekilde cezalandırarak öldürttü.⁴²³ Hz. Peygamber'in kızı öldürme şeklinden dolayı yahudiyi recmederek öldürdüğü de söylenir.⁴²⁴

418 el-Kurtubî,* *Tefsîr*, II, 358.

419 İbn Ebî Şeybe,* *Musannef*, VI, 396; Abdürrezzâk,* *Musannef*, IX, 273; Dârekutnî,* *Sünen*, VII, 403; Beyhakî,* *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 62.

420 el-Kurtubî,* *Tefsîr*, II, 358-359.

421 *Mâide* 5/45.

422 Bk. el-Kurtubî,* *Tefsîr*, VI, 192. Mezheplerin görüşleri için bk. Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, çev. Ahmet Efe vd., Risale Yayınları, İstanbul 1990, VIII, 68-70.

423 el-Kurtubî,* *Tefsîr*, II, 359.

424 et-Tahâvî,* *Şerhu Me'âni'l-Asâr*, IV, 153.

Değirmek istediğimiz bir başka konu da insanın asılı tutularak cezalandırılmasıdır. “Allah ve Resûlüne karşı savaşanların ve yer-yüzünde düzen bozmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir.”⁴²⁵ âyetinde cezalandırma olarak sözü edilen asmanın nasıl olacağı meselesinde Ebû Yusuf ve el-Kerhî, insanın canlı olarak asılıp sonra da mızrakla öldürülmesi gerektiğini savunurlar. Ebû Ubeyd’e göre suçlu önce öldürülür; sonra asılır. Tahâvî, bir insanın öldürülmeden önce asılmasının müste olduğundan hareketle canlı insanın asılmasının caiz olmadığını ifade etmektedir.⁴²⁶ Bazıları, namaz kılması, yeme ve içmesi engelleneceği için; Şafiî ise Hz. Peygamber’in müsleyi yasaklamasından hareketle kişinin asılarak öldürülmesini uygun görmemiştir.⁴²⁷ Ahmed b. Hanbel, kişinin adam öldürmesi halinde işlediği suçun karşılığında öldürüleceğini, insanların mallarına el koyup onları öldürmemişse eli ve ayağının kesilmesi gerektiğini söyler.⁴²⁸ Ayrıca müslenin bir çeşidi olduğu için asilerin ve savaşta öldürülenlerin başlarının kesilerek başka yere gönderilmesi de uygun görülmemiştir.⁴²⁹

Hiz. Peygamber’in Ureynelilere verdiği cezanın nasıl değerlendirildiğine de kısaca değirmek istiyoruz. Hâdisi kısaca şöyle meydana gelmiştir: Hicretin 6. yılı Şevval ayında Müslüman olmak istediklerini söyleyen Ukl veya Ureyne kabilesinden 8 kişi Medine’ye geldi. Hiz. Peygamber, Medine’de sağlıkları bozulan bu kişileri zekât develerinin otladıkları yere gönderdi. Üç ay kadar orada kalıp sağlıklarına kavuştuktan sonra develerden sorumlu çobanı; ellerini ve ayaklarını keserek, gözlerine ve diline dikenler batırarak işkence ile öldürdüler.

425 Mâide 5/33.

426 el-Kâsânî,* *Bedâi’u’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi*, XV, 258. Benzer bir görüş için bk el-Kurtubî,* *Tefsîr*, VI, 152.

427 en-Nahhâs,* *en-Nâsih ve’l-Mensûh*, I, 321.

428 en-Nahhâs,* *en-Nâsih ve’l-Mensûh*, I, 321.

429 el-Kâsânî,* *Bedâi’u’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi*, XV, 451; es-Serahsî,* *el-Mebsût*, XII, 313.

Develeri de sürüp götürdüler. Haber Medine'ye ulaşınca Hz. Peygamber, onlara karşı Kürz b. Câbir komutasında 20 kişilik bir müfreze gönderdi. Hz. Peygamber'in gönderdiği askerler, suçluları yakalayıp Medine'ye getirdi. Suçları hırsızlık, adam öldürme, ihanet ve irtidat olan bu kişiler Hz. Peygamber'in emriyle ayakları ve elleri kesilmek ve gözlerine mil çekilmek suretiyle cezalandırıldılar.⁴³⁰ Ancak bu olaydan sonra Hz. Peygamber, her ne sebeple olursa olsun suçlulara işkence yapılmasını yasakladı.⁴³¹ Rivâyete göre Hz. Peygamber'in (Ureynelileri) cezalandırdıktan sonra, "*Allah ve Resûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzen bozmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri ya asılmaları yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir.*"⁴³² âyeti nazil oldu. Bundan böyle kimsenin gözlerine mil çekilmedi.⁴³³

Hz. Peygamber'in Ureynelilere verdiği ceza hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bazıları, bu cezanın yukarıda meali verilen Mâide suresinin 33. âyetinin nüzûlünden önce verildiğini, sonra Hz. Peygamber'e âyetin nazil olduğu, bundan böyle müslenin yasaklandığı ve bunun Ureynelilere uygulanan cezayı neshettiğini

430 Buhârî, *Hudûd* 17-18 [VIII, 19-20]; *Meğâzî* 36 [V, 70-71]; Müslim, *Kasâme* 9-14 [II, 1296-1298].

431 Vâkıdî, II, 570.

432 *Mâide* 5/33. Âlimler, bu âyetten kastedilenin ne olduğu hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. İmâm Mâlik, farklı cezalardan birisinin seçilebileceğini, yöneticinin bunlardan birisini seçmekte muhayyer olduğunu, ancak muharibin insan öldürmesi halinde öldürülmesinin zorunlu olduğunu söyler. Ebû Hanife ve Ebû Mus'ab el-Mâlikî ise, insan öldürseler dahi imamın cezalardan birisini tercih etme hakkı olduğunu söylerler. Şafîi ve diğer bazı âlimler, âyetin suçluların işlediği suça göre cezaları ayırdığını, insanları öldürüp mallarını almazlarsa, öldürülürler; öldürüp mallarını alırlarsa, öldürülüp asılırlar; malları alıp insanları öldürmezlerse elleri ve ayakları çaprazlama kesilir; yol güvenliğini bozup insanları korkuturlarsa, ancak insanları öldürmeyip mallarını almazlarsa paylanmak için yakalanırlar. Bize göre sürgünden kasıt budur (en-Nevevî,* *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, VI, 78).

433 el-Vâkıdî,* *el-Meğâzî*, I, 227; ez-Zeylâî,* *Nasbu'r-Râye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, VIII, 139. Ayrıca bk. İbn Şâhîn,* *Nâsihu'l-Hadîs ve Mensûhuh*, II, 228.

savunurlar. Bazıları ise Ureynelelele ilgili cezanın mensuh olmadığını, muhariplerle ilgili âyetin (Mâide 5/33) onlar hakkında indiğini, Hz. Peygamber'in onlara verdiği cezanın ise kısas olduğunu, zira kendilerine yapılanları çobanlara yaptıklarını söylerler.⁴³⁴

Bu arada bazı suçlulara verilen cezalar, müse olarak değerdendirilmiştir. Mesela Basra kadısı, yalancı şahitlerin ve lehine şahitlik yapılan kimselerin saçlarının yarısını kazıtmış, yüzlerini siyaha boyatmış ve onları çarşılarda dolaştırmıştır. Ancak onun bu uygulaması müse sayılmıştır.⁴³⁵

İslâm fıkhındaki farklı yaklaşımlara değindikten sonra müse yaşının hangi hallerde uygulanmayacağı hususundaki görüşlerden de kısaca bahsedelim:

Hattâbî, Müslümanlara müse yapmamış kâfirlere müse yapılmasıyacağını, müse yapan kâfirlere ise müse yapmanın caiz olduğunu söyler. Bu görüşünü Hz. Peygamber'in, çobanlara müse yaptıkları için Ureynelelerin ayaklarını ve ellerini kestiğine ve gözlerine mil çektiğine dair rivâyete dayandırır. Ona göre öldürmeden önce maktule müse yapması halinde kâtile kısas olarak müse yapılması caizdir.⁴³⁶

Müse Sayılan Bazı Uygulamalar

Müse yaşının İslâm kültürüne farklı yansımaları olmuş; bazı uygulamalar kimi âlimlerce müse kapsamında değerdendirilmiştir. Müse sayılan uygulamalardan biri, insanların saçlarını kazıdır. Bu bağlamda erkeklerin ve kadınların saçları hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hz. Peygamber, hacceden kadınların saçlarını kazımasını yasaklamıştır. Zira kadınlar için saçın kazıtılması müsedir.

434 İbn Battâl,* *Şerhu'l-Buhârî*, XV, 455. Ayrıca bk. en-Nevevî,* *Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim*, VI, 78.

435 İbn Kudâme,* *el-Muğnî*, XXIII, 358.

436 el-Âzimâbâdî,* *Avnu'l-Ma'bûd*, VI, 103.

⁴³⁷Bundan dolayı Hz. Peygamber'in hanımları saçlarını kazıtmazlar; ancak kısaltmak suretiyle tıraş ederlerdi. Hac sırasında erkekler tıraş olurken sakallarını kesmezler. Zira sakalın kesilmesi de müslüman olarak değerlendirilmiştir.⁴³⁸ Öte yandan müslüman sayılan davranışlardan kabul edildiği için sakalın kesilmesi suretiyle tazir cezası vermek de caiz değildir.⁴³⁹

Bazı âlimler dağlama ve dövmeyle de müslüman kapsamında değerlendirilmişlerdir. İbn Akıl, dağlamanın ancak tedavi amacıyla yapılabileceğini, müslüman kasdıyla yapılmasının haram olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁰ Bazı Hanefî âlimleri, müslüman yasağından hareketle kızgın demirle dağlamayı uygun görmemişlerdir.⁴⁴¹ Hz. Peygamber, dövme yapanı ve yaptıranı lanetlemiş;⁴⁴² Tabiilerden Nâfi ise dövmenin müslüman olduğunu söylemiştir.⁴⁴³

Ölünün yıkanması sırasında ağzına ve burnuna su verilip verilemeyeceği tartışılmış; ağza ve burna su verilmesine karşı çıkanlar, suyun karnına kaçması halinde bunun müslüman olacağını söylemişlerdir.⁴⁴⁴

Ölü kadının karnını yararak çocuğunu çıkarmanın caiz olmadığı görüşünü savunan bazı âlimler, böyle bir uygulamanın müslüman olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁴⁵

437 el-Kâsânî,* *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, IV, 437. Ayrıca bk. el-Kurtubî,* *Tefsîr*, II, 381.

438 el-Kâsânî,* *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, IV, 437.

439 el-Buhârî,* *Keşşâfu'l-Kinâ an Metni'l-İknâ*, XX, 492.

440 İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî,* *Şerhu Münteha'l-Îrâdât*, X, 264.

441 eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 435.

442 Buhârî, *Libâs* 83 [VII, 62-63]; Tirmizî, *Libâs* 25 [IV, 236]; *Edeb* 33 [V, 104].

443 el-Beyhakî,* *Şu'abü'l-Îmân*, XVI, 318.

444 İbn Kudâme,* *el-Muğnî*, IV, 371.

445 İbn Kudâme,* *el-Muğnî*, V, 49.

İslâm, mahlûkatın en şereflişi olarak taltif edilen insana, hayat-tayken de öldükten sonra da müsle yapılmasını yasaklamıştır. Başta Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza olmak üzere Uhud şehitlerine yapılan müsle, Müslümanlar üzerinde derin etkiler bırakmasına ve Müslümanları intikam alma düşüncesine sürüklemesine rağmen Hz. Peygamber, hiçbir savaşta müsle yapılmasına izin vermemiş ve yaptığı konuşmalarda Müslümanları müsleden sakındırmıştır.

Müsle yasağı, köleler için de geçerlidir. Müsleye maruz kalan kölenin azat edilmesinin savunulması, köleler için getirilen önemli bir korumadır. Hz. Peygamber, birçok hadiste hayvanlara da müsle yapılmasını yasaklamıştır. Öte yandan kişinin kendisine işkence anlamına gelebilecek davranışları da müsle olarak değerlendirilip yasaklanmıştır.

İslâm ceza hukukunun prensiplerinden biri olan kısasa uygun olarak verilen cezaların infazı sırasında hangi davranışın müsle olup olmadığı hususunda bazı görüş ayrılıkları varsa da insanın yaratılışını değiştirmek olarak değerlendirilen müsle kasdıyla yapılan hiçbir davranışın uygun görülmediği muhakkaktır.

Sonsöz Yerine: Tarihin Akışını Değiştiren Son Elçi'yi (s) Anlamak

Hz. Peygamber ve dönemini çeşitli yönleriyle ele aldığımızda son ilahî mesajın sadece inanca ilişkin bir dönüşümü hedeflemediği, aksine hayatın her alanına taalluk eden bir dönüşüm gerçekleştirdiği görülür. Kuşkusuz bu dönüşüm, insanlığı hayra yönlendiren, yaratılışına uygun olan özüne dönüşü hedefler. Bu, ifsat eden değil, ıslah eden bir dönüşümdür. Müslümanın hedefi ifsat olamaz. Zira İslâm, Müslümana yeryüzünü imar ve ıslah görevi verir.

Allah'ın mesajını ileten Hz. Peygamber, hayatın her alanına ilişkin düzenlemeler yapmaktan geri durmamıştır. Bir yerde insan varsa, İslâm orada, ıslah edici sıfatıyla yapılandırıncı ve düzenleyicidir. Yeni bir tutum önerebildiği gibi, var olan ve maruf olarak nitelendirdiğini olduğu gibi kabul ettiği de olur. Bunların dışında var olanı yeniden gözden geçirerek iyiliğe yönlendirmesi de sözkonusu olabilir. Her halükarda var olanla ilgili bir bakışı ve yaklaşımı vardır.

İlahî mesajın dönüştürücü gücü, o dönemdeki sosyal hayata, insanların çıkarına ve gündelik yaşantılarına ilişkin düzenlemeler önerince Son Elçi (s), büyük bir tepkiyle karşılaştı. Ancak tepkiler hangi

düzeyde olursa olsun o, mesajın ortaya koyduğu ilkelerden taviz vermeden mesajı ilettili.

Hız. Peygamber (s), kendisine karşı muhataplarının sert tutumuna sabırla mukabele etti. Bununla birlikte taviz vermeyen tutumuyla mücadeleden de geri durmadı. Öncelikle insanlarla ilişkilerini karşılıklı saygı çerçevesinde sürdürmeye çalıştı. Başka çıkar yol kalmadığında fiilî çatışmaya da başvurdu. Bununla birlikte mücadelesinde kinden uzak kaldı. Hayatının herhangi bir aşamasında kendisine doğru adım atana o koşarak gitti. En azılı düşmanı Müslüman olduğunda onu, kardeşi olarak kucakladı. O günkü Arap toplumunda bu samimiyet, sadakat, fedakârlık, affedicilik ve yumuşaklık kolaylıkla karşılaşılabilecek ahlakî meziyetler değildi. Hele hele bunların tek bir insanda birleşmesi görülmüş bir şey değildi.

Allah'ın Elçisi (s), kabile dayanışmasında belirleyici olan kan bağı yerine inanç bağına esas alan bir toplum düzen kurdu. Bu yeni düzen, Arapların toplumsal genetiklerini kökünden değıştiren, ancak bu geçişı ıslah ederek yapan önemli bir adımdı.

Yeni sosyal düzende beşerî yön ve Müslüman olmak, belirleyiciydi. Hız. Peygamber (s), Müslümanlar arasındaki ilişkiyi kardeşlik esasına göre belirledi. Her Müslüman bu yapının eşit mensubuydu. Aralarındaki hiyerarşiyi güç ya da maddî varlıkları belirleliyordu. Üstünlüğün tek ölçüsü takva idi. Onu da Allah'tan başka kimse bilemez. Müslümanların kadınları da erkekleri de burada etkin ve önemli bir role sahiplerdi. Kadınlar, ilk defa izzetli bireyler olarak muhatap kabul ediliyorlar, biyolojik yapılarına uygun olarak belirlenmiş yükümlülükleriyle sosyal hayatın içinde yer alıyorlardı. Dahası Arap ge-

leneğindeki ayrımcılığın reddedildiği, insanların değerli olduklarının farkına vardıkları bir hayat yaşamaya başlamışlardı.

Allah Resûlü'nün (s) yapılandığı yeni toplumunda kötülüğü kötülükle değil, iyilikle giderme hedefi vardı. Yapılan her iyilik, bir kötülüğü imha ediyordu. İslâm'ın azılı düşmanlarının, Allah Resûlü'nden (s) gördükleri güzel muamele karşısında utanarak Hz. Peygamber'den bağışlanma diledikleri sık sık görülen bir durumdu.

Kuşkusuz, Hz. Peygamber'in inşa ettiği yeni toplumda sadece Müslümanlar yer almış değillerdi. Diğer din mensupları, takıyye ya da münafıklık yapmalarına gerek olmadan, kendi kimlikleriyle dinlerini diledikleri gibi yaşayarak var olma hakkına sahiplerdi. Onlara tanınan bu özgürlük, onları da İslâm dünyasının bir parçası yapmaya adaydı.

İyiliği esas alan bu dini ve sosyal düzeni yok etmeyi hedefleyenlere karşı mücadele, zaman zaman çatışma aşamasına geldiğinde dahi Allah'ın elçisi (s), insanları yok etmeyi değil, onları iyilikle tanıştırmayı hedeflemiştir. Savaşlarında öldürme ve yok etme, düşmanın tavrına bağlı olan tali bir durumdur. Allah Resûlü'nün bütün savaşlarında öldürülen insan sayısı, birkaç yüzü geçmez. Zira savaşa, insanı ıslahın son çaresi olarak başvurulmuştur.

Savaşta sivillerin korunmasını, çatışmada bulunmayanların haklarının teminat altına alınmasını, hayvanlara ve bitkilere zarar verilmemesine dikkat edilmesini emreden bir Peygamber, savaşı da marufa ulaşmanın bir yolu olarak kullanmıştır. Bunun içindir ki, İslâm'da savaş, cihat olarak isimlendirilmiştir. Allah'ın rızasını hedeflemeyen hiçbir savaş ise meşru sayılmamıştır.

İnsanın ölüsünü de, dirisini de izzetli ve onurlu kabul eden İslâm, Cahiliye döneminde ölümlere yönelik uzuvlarını kesme ve vücutlarını parçalama gibi çirkin davranışları yasaklamıştır. Bu, Müslümanların maktûlleri için geçerli olduğu gibi kâfirlerin maktûlleri için de geçerlidir. Zira insan onurlu bir varlıktır ve ölü de olsa bu onura uygun bir muameleyle karşılaşma hakkına sahiptir.

Bütün bunlar, insanı ve toplumu iyiye ulaştırma, kötülüğü geri letme ve hatta yok etme hedefi çerçevesinde Kutlu Elçi'nin (s) insanlığa ışık olmaya devam ettiği bir süreçtir. Onun mihmandarlığının önemi her geçen gün artarak devam etmektedir. Zira bugün sadece ona inanmayanlar değil, ona inandıklarını söyleyenler dahi getirdiği mesajın ruhundan oldukça uzaktadırlar. Müslümanlar da, insanlık da yeniden ilahî mesajla ve peygamberleriyle -ilahî iradenin meşru olarak kabul ettiği bir düzlemde- ilişki kurmak zorundadırlar. Bunu yapmadıkları sürece, peygamber sevgisi adına dökülen gözyaşlarının, yazılan şiirlerin, düzenlenen törenlerin insanları arındırıcı ve samimiyetini artırıcı bir etkisi olmaz. Tarih boyunca içi boşaltılmış törenlerin etkisi geçici olmuş; insanların önünde çıktığı ateş, onların karanlığa gömülmelerine engel olamamıştır.

Kuşkusuz Kutlu Elçi'nin (s) 14 buçuk asır evvel yaktığı tevhit meşalesi kıyamete kadar yanmaya devam edecek; toplumu dönüştürücü ve ıslah edici rehberliğini sürdürecektir. Allah Resûlü'nün (s) vefatı, onun bu görevini sonlandırmamış; bilakis yetiştirdiği arkadaşları, getirdiği mesajı dünyanın ücra köşelerine kadar götürerek insanları bu yürüyüşte kendileriyle birlikte hareket etmeye davet etmişlerdir. Bu davete katılan insanlar, zaman zaman Kutlu Elçi'nin (s) getirdiği mesajdan sapma anlamına gelebilecek yalpalamalara maruz kalmış

olsalar da Allah'ın koruma ve gözetimi, kıyamete kadar nebevî mesajı insanların ışığı olarak korumaya devam edecektir.

Her dönemde yaşayan Müslümanların, içinde yaşadıkları döneme, topluma ve koşullara göre sınandıkları imtihanları vardır. Ancak her Müslümanın en büyük imtihanı, nebevî mesajın bilinçli bir izleyicisi olması ve Kur'ân ile Kutlu Elçi'yi (s) kendisine rehber edinmesidir.

Onun gerçek takipçilerine ne mutlu!

A

Abbas 43, 100, 168, 173, 174

Abdullah 17, 45, 46, 55, 58,
60, 79, 81, 85, 86, 87,
88, 89, 90, 91, 92, 101,
106, 110, 111, 128, 146,
150, 151, 152, 153, 154,
158, 159, 165, 167, 168,
175, 179, 180, 183, 186

Abdullah b. Amr b. Harâm
151

Abdullah b. Mes'ûd 46, 60,
79, 87, 90, 110

Abdullah b. Ömer 58, 186

Abdullah b. Ubey 128, 150,
151, 152, 154, 158, 159

Abdullah b. Ubey b. Selûl
150

Abdulmuttalib 78, 84, 93, 168

Adî 79, 85, 87, 91, 105, 157

Ahmed [b. Hanbel] 17, 78,
95, 133, 147, 167, 168,
171, 183, 185, 186, 187,
190

Ahmed b. Hanbel 133, 147,
167, 168, 171, 183, 185,
186, 187, 190

Âişe 43, 155, 156, 165

Akabe 72, 129, 132

Ali 1, 45, 46, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 86, 88, 93,
111, 130, 155, 167, 169,
174

Alkame el-Hârisiyye 105

Araplar 65, 66, 67, 72, 77, 83,
105, 127, 168, 184

B

Basra 192

Bedir 83, 84, 93, 99, 132,

150, 155, 156, 168, 173,
174, 180, 184

Benû Amr b. Avflar 138

Benû Avf 141, 142

Benû Avflar 138

Benû Cuşem 141

Benû Cuşemler 138

Benû Hârisler 138

Benu'l-Evsler 139

Benu'l-Hâris 141

Benû Mustalık 72, 152, 155,
160, 161, 176

Benu'n-Nebîtler 139

Benu'n-Neccâr 141

Benu'n-Neccârlar 138

Benû Sâ'ide 141

Benû Sâ'ideler 138

Benû Sa'lebe 141

Benu'ş-Şuteybe 142

Bizans 31, 39, 157

Buâs 127

C

Câfer b. Ebî Tâlib 187

Cefne 141

Cüveyriye 176

E

Ebû Âmir er-Râhib 157, 180

Ebû Azze 171, 172

Ebû Azze el-Cumahî 171

Ebû Bekr 156

Ebû Hanife 187, 189, 191

Ebû Heyseme 154

Ebû Hüreyre 59, 60

Ebû Katâde 181

Ebû Süfyân 39, 180

Ebû Ubeyd 131, 190

Ebû Zer el-Gıfârî 60, 85

Enes b. en-Nadr 180

Esed 79, 85, 86, 87, 89, 171

Evs 72, 73, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 92, 127, 141,
143, 151, 156

F

Fâtıma 59, 167

H

Hadîce bt. Huveylid 105

Hâlid b. Velîd 168

Hamne bt. Cahş 156

Hamza 78, 79, 80, 81, 84, 86,
88, 93, 180, 181, 183,
194

Hansâ 105

Hârise oğulları 151

Haşim 125

Hassân b. Sâbit 156
Hayber 84, 168, 169
Hazrec 72, 73, 84, 85, 86, 87,
88, 89, 90, 91, 92, 127,
151, 156, 158
Hendek 37, 83, 153, 159,
167, 172
Herakliyyus 157
Hicaz 132
Hilâl b. Ümeyye 154
Hind bt. Utbe 105

I-İ

İbn Akîl 193
İbn Ebi'l-Hukayk 172
İbn Ubey 150, 151, 152, 153,
157, 158, 159, 160, 161
İbrahim en-Neha'î 187
İmrân b. Husayn 183, 185
İnsan Hakları Evrensel Bildir-
gesi 178

K

Ka'b b. el-Eşref 160, 172
Ka'b b. Mâlik 31, 85, 87, 89,
154
Ka'b b. Züheyr 175
Kaynuka 136, 158
Kayser 37, 154

Kisra 37, 154
Kurayza 136
Kureyş 45, 83, 105, 125, 138,
181, 182
Kureyşliler 16, 143, 171
Kürz b. Câbir 191

M

Mâlik 31, 37, 78, 81, 83, 84,
85, 87, 88, 89, 91, 92,
96, 154, 157, 191
Mâlik b. ed-Duḥşum 157
Ma'n b. Adî 91, 157
Medeni ve Siyasal Haklar
Uluslararası Anlaşması
178
Medine 5, 6, 14, 15, 16, 31,
32, 34, 40, 42, 44, 46,
51, 56, 57, 58, 62, 70,
71, 73, 75, 76, 78, 79,
82, 83, 84, 93, 94, 95,
96, 97, 98, 100, 101,
102, 105, 127, 128, 129,
130, 131, 132, 134, 136,
137, 145, 150, 151, 152,
154, 155, 157, 164, 171,
173, 174, 175, 189, 190,
191
Mekke 5, 7, 13, 14, 16, 32,

34, 36, 42, 44, 45, 47,
52, 56, 66, 69, 70, 72,
73, 76, 78, 79, 80, 81,
82, 85, 93, 94, 97, 98,
101, 105, 114, 115, 118,
121, 132, 145, 157, 167,
169, 171, 172, 173, 174,
175, 179, 182, 184

Mescidu'd-Dırâr 157

Mıstah b. Usâse 156

Muâviye 1

Muâviye b. Muğire 171

Muâz b. Cebel 60, 84

Muhammed 12, 13, 14, 16,
17, 18, 19, 23, 24, 25,
37, 55, 59, 65, 78, 79,
80, 83, 84, 88, 92, 97,
106, 111, 113, 114, 116,
117, 121, 122, 124, 130,
131, 136, 137, 141, 142,
143, 145, 148, 150, 151,
152, 154, 159, 160, 163,
165, 166, 167, 168, 170,
172, 174, 176, 179, 180,
181, 182, 183, 186

Muhammed Hamidullah 16,
59, 78, 131, 137, 159

Mürâre b. Rabî 154

Müreysi 152, 153

Mus'ab b. Umeyr 79, 85, 87,
173

Mustalık 72, 152, 155, 160,
161, 176

Müzeyne 175

N

Nadîr 136, 158

Nadîr oğulları 158

Nâfi 193

Necid 51, 170, 174

Necrân 15, 75, 137

Neha'î 187, 189

Nuh 123

O-Ö

Ömer 32, 58, 62, 79, 81, 83,
85, 87, 91, 96, 101, 111,
131, 152, 170, 173, 174,
181, 184, 186

S-Ş

Sa'lebe 141, 142

Sellâm b. Ebi'l-Hukayk 168

Selma bt. Amr 105

Selmân el-Fârisî 60, 86, 88,
92

Sinân b. Veber el-Cühenî 152

Süheyl b. Amr 173, 184
Sümâme b. Üsâl 46, 169, 174
Şa‘bî 189
Şafiî 187, 189, 190, 191
Şam 170

T

Tahâvî 189, 190
Tâif 34, 105
Tebük 31, 154, 155, 157, 160

U-Ü

Ubâde b. es-Sâmit 60, 86, 88
Uhud 6, 40, 45, 48, 71, 83,
151, 153, 154, 156, 168,
171, 179, 180, 182, 183,
184, 194

Ukl 190

Ureyne 190

Ümeyye 51, 79, 85, 87, 89,
154, 179, 180

Ümmü Hakim bt. el-Hâris
105

Ümmü Umâre bt. Ka‘b 105

V

Velîd b. Velîd b. Muğire 173

Y

Yahudiler 16, 48, 127, 128,

129, 136, 141, 142, 143,
150

Yemâme 169

Yemen 72, 127

Yesrib 105, 136, 142, 143,
144

Z

Zeyd b. Erkam 152

Zeyneb bt. Cahş 74, 111

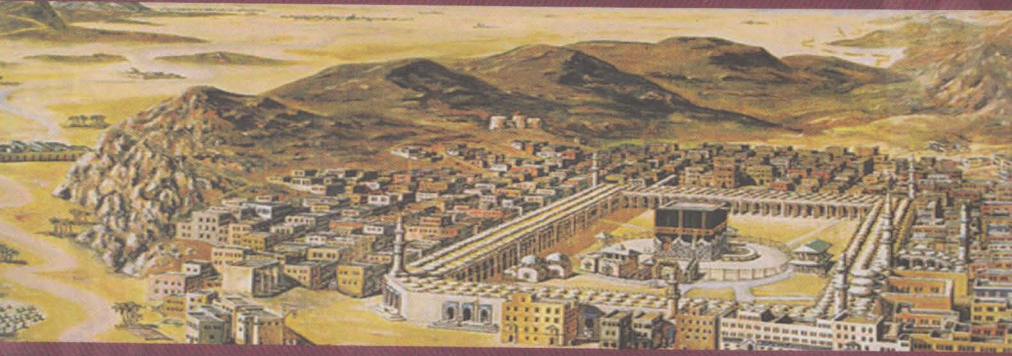
Zübeyr b. el-Avvâm, 88 85,
87, 89, 172

Zu Evân 157

Adnan Demircan

B Ü T Ü N E S E R L E R İ

1. Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı
2. Hâricîlerin Siyasî Faaliyetleri
3. İslâm Tarihi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi
4. İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi
5. Nebvî Direniş Hicret, 2000.
6. Hâricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi
7. Ali-Muâviye Kavgası
8. Hz. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt
9. Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile
10. Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna
11. Kerbela: Keder ve Belâ
12. Tarihın Akışını Değıştiren Son Peygamber
13. Râşid Halifeler
14. Cahiliye Arapları
15. Fitne: Kardeşlerin Savaşı
16. İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar
17. Emevîler
18. Allah'ın Elçisi ve Mesajı
19. Cumhuriyet Dönemi (1923-2014)
İslâm Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası [e-kitap]
20. Türkiye'nin İlahiyat Sorunu
21. Çağdaş Hâricîlik Düşüncesi (*Ahmed M. A. Celi'den tercüme*)
22. Nehcü'l-Belâğa (*eş-Şerîf er-Radî'den tercüme*)

Sevgili Peygamberimizin getirdiği mesaj, hem kendi döneminin hem de takip eden asırlarda dünya tarihinin gidişatının ana belirleyicilerinden biri olmuştur. Allah Resûlü, Mekke'de mütevazı bir hayat yaşarken tarihin en ağır ve mukaddes görevlerinden bir olan elçilikle görevlendirilmiş; ancak yaşadığı toplumun mensuplarının çoğu onun çağrısına olumlu bir cevap vermeyi reddetmişlerdir. Buna rağmen Allah Resûlü'nün mücadelesi, kendisine karşı çıkan birçok insana mesajı ulaştırma imkânı buluncaya kadar devam etmiştir. Allah Resûlü'nün mücadelesi sadece tevhidi, inanç olarak kabul ettirmekten ibaret değildi. O, aynı zamanda toplumda sömürü ve zulme yol açan uygulamalarla ve geleneklerle de mücadele etmiştir. Elinizdeki kitapta Allah Resûlü'nün gönderildiği toplumun dinî, sosyal, siyasî ve kültürel yapısı ile nebevî mücadelenin değişim sürecindeki etkileri çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

